

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д. політ.н., проф. К. В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 16



Маріуполь - 2018

УДК 34(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 28.11.2018 р.)

Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 31.05.2013 р. № 654

видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право»
внесено до Переліку наукових фахових видань України з юридичних наук

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних "Index Copernicus International"
(Польща)

INDEX  COPERNICUS

I N T E R N A T I O N A L

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою:

<http://jml.indexcopernicus.com/?lang=ru>

«Вісник Маріупольського державного університету» можна знайти, скориставшись
формою пошуку зверху сторінки за індексом ISSN.

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор.НАПН України, д. політ. н., проф. К. В. Балабанов

Заступник головного редактора – д.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін, д.ф.н., проф. С. В. Безчотнікова,

д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,

д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін

Відповідальний секретар – к.ю.н., доц. Є. В. Годованик

Члени редакційної колегії: д.ю.н., проф. Ю. Г. Барабаш, д.ю.н., проф. А. Г. Бобкова, д.ю.н.,

проф. М. В. Буроменський, д.ю.н., проф. Р. Ф. Гринюк, д.ю.н., проф. О. Є. Користін, д.ю.н.,

проф. В. В. Волік, д.ю.н., проф. І. Д. Сліденко, д.ю.н., проф. І. Ф. Хараберюш,

д.ю.н., проф. О. Н. Ярмиш; д.ю.н., проф. О. В. Філонов

іноземні фахівці: д.ю.н., проф. С. Андо (Італія),

д.ю.н., проф. С. Флогатіс (Греція).

Засновник Маріупольський державний університет

87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.: (0629)53 22 52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net

офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»

Свідectво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи

ДК №4930 від 07.07.2015. Тираж 150 примірників. Замовлення № 003/19

ISSN 2518-1319 (Online)

ISSN 2226-3047 (Print)

© Маріупольський державний університет, 2018

© Автори статей, перекладачі, 2018

UDC 34(05)

Bulletin of Mariupol State University. Series: Law
Collection of research papers
Issued twice a year
Founded in 2011

The publication is authorized by the Scientific Council of Mariupol State University
(Record 4, dated of November 28, 2018)

According to the Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Order 654, dated May 31, 2013) «The Bulletin of Mariupol State University. Series: Law» has been included in the List of scientific specialized editions of Ukraine in the field of law

The journal has been registered in the international scientific journal database
«Index Copernicus International» (Poland)



Access the international scientific journal database is at: <http://jml.indexcopernicus.com/?lang=ru>
«Bulletin of Mariupol State University» can be found can be found by using the search form at the top of the page via index ISSN.

The General Editorial Board:

Editor-in-Chief: corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Sc. D. (Political Studies), Professor K. Balabanov

Executive Editor: Sc. D. (Economics), Professor O. Bulatova

Members of the Editorial Board: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin,
Sc. D. (Philology), Professor S. Bezchotnikova, Sc. D. (History), Professor B. Romantsov,
Sc. D. (Cultural Studies), Professor Y. Sabadash, Sc. D. (Economics), Professor Yu. Chentukov

The Editorial Board of the Series:

Editor: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin

Executive Secretary: Ph. D. (Law), Associate Professor Y. Hodovanyk

Members of the Editorial Board: Sc. D. (Law), Professor Y. Barabash,
Sc. D. (Law), Professor A. Bobkova, Sc. D. (Law), Professor M. Buromenskyi, Sc. D. (Law),
Professor R. Grinuk, Sc. D. (Law), Professor O. Korystin, Sc. D. (Law), Professor V. Volik,
Sc. D. (Law), Professor I. Slidenko, Sc. D. (Law), Professor I. Kharaberiush,
Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin, Sc. D. (Law), Professor O. Yarmysh; Sc. D. (Law), Professor
O. Filonov

Foreign Experts: Sc. D. (Law), Professor S. Andò (Italy),
Sc. D. (Law), Professor S. Flogaitis

Founded by Mariupol State University
129a Budivelnykiv Ave., Mariupol, 87548

Tel.: (0629) 53-22-52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net

official website of publication: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Publisher «Editing and Publishing Department of the Mariupol State University»

Certificate of inclusion in the State Register of publishing

DC № 4930 from 07.07.2015.

Edition: 150 copies. Order: 003/19

ISSN 2518-1319 (Online)

ISSN 2226-3047 (Print)

ЗМІСТ

Барегамян С. Х., Балджи К. В. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	8
Камардіна Ю. В., Мітько Н. В. ПРАВО НЕВИЛКОВНО ХВОРОГО НА ЕВТАНАЗІЮ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ	14
Волік В. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКІВ.....	24
Теремецький В. І., Соколов О. М. СПОСОБИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ...	30
Хараберюш І. Ф. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СИСТЕМИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	39
Книш С. В. ВРЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ.....	45
Корчагіна А. М. ВІДЕОФІКСАЦІЯ СЛІДЧИХ ДІЙ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	52
Вишковська В. І. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ.....	58
Белкін Л. М., Юринець Ю. Л., Белкін М. Л. ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПДВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДИРЕКТИВИ 77/388/ЄС, ПРАКТИКИ СУДУ ЄС ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	63
Колосов Р. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ КОРПОРАТИВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	70
Черних Є. М., Дресвяннікова В. Д. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АКСІОЛОГІЇ ПРАВА.....	76
Вишковська В. І., Попов А. А. ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ПРО ТАРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	81
Ковейно Ю. В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	86

Бражко О. В. КОНЦЕПЦІЯ ЗМІЩАНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	95
Філіпенко Т. В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	102
Городовенко А. В. ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СУДОУСТРОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	109
Кузьменко С. Г. ПРОБЛЕМА РЕАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ВСІХ РІВНІВ З МІГРАЦІЙНОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ.....	115
Шелухін М. Л. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ.....	120
Батанов О. В., Сметана В. В. ПРАВОВАХІСНИЙ РЕСУРС ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	130
Свірський Б. М. ДЖЕРЕЛА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	139
Польшиков В. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ.....	145
Годованик Є. В. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРАВА.....	149
Польшиков І. В. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ІМАНЕНТНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	155
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРИУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ПРАВО».....	161
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	164

CONTENTS

S. Barehamian, K. Baldzhy

THEORETICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF FORMATION OF PERSONNEL POLICY
IN THE FIELD OF PUBLIC SERVICE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN
INTEGRATION OF UKRAINE.....8

Kamardina Y., Mitko N.

THE RIGHT OF NEUELICALLY PATIENT TO EVANZAZIYA: INTERNATIONAL
LEGAL REGULATION AND PRACTICE OF REALIZATION.....14

Volik V. V.

SOME QUESTIONS OF INCREASING THE RESPONSIBILITY OF CARRIERS.....24

Teremetskyi V. I. , Sokolov O. M.

METHODS OF PROTECTING OWNERSHIP RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED
PERSONS.....30

Haraberjush I. F.

INTELLECTUAL SYSTEMS OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES.....39

Knysh S. V.

REGULATION OF PUBLIC RELATIONS IN THE HEALTH CARE SPHERE OF
UKRAINE BY ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEASURES.....45

Korchahina A.

VIDEOFIXING OF CONSEQUENCE ACTIONS AS GUARANTEE OF OBSERVANCE
AND DEFENCE OF RIGHTS FOR PARTICIPANTS OF CRIMINAL REALIZATION....52

Vyshkovska V.

THE BASIC PRINCIPLES HAVE KEEPING THE REALIZATION OF THE LAW
FUNCTIONS.....58

Belkin L. M., Yurinets Iu. L. , Belkin M. L.

PROBLEMS OF ADMINISTRATION OF VAT IN UKRAINE IN THE
CONTEXT OF DIRECTIVE 77/388/EEC, THE PRACTICES OF THE COURT OF THE
EUROPEAN UNION AND THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS.....63

Koloso R. V.

CONCEPTUAL BASES OF PART DEFINITION IN THE STATUTORY CAPITAL OF
CORPORATE ENTERPRISE70

Chernykh Y. M., Dresviyannikova V. D.

SPECIFIC PROBLEMS OF ACCIOLOGY OF LAW.....76

Vyshkovska V., Popov A.

SOME REMARKS ARE ABOUT TARIFF ADJUSTING
FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE.....81

Koveino Y. IMPLEMENTATION OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE COURT.....	86
Brazhko O. CONCEPTION OF THE MIXED ADJUSTING OF EMPLOYMENT OF POPULATION IS IN UKRAINE.....	95
Filipenko T. V ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF PUBLIC CONTROL BY THE ACTIVITIES OF NATIONAL POLICY	102
Horodovenko A. THE PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF THE COURT TO THE NATIONAL LEGAL SYSTEM OF UKRAINE.....	109
Kuzmenko S. G. PROBLEM OF REAL INTERACTION AND COORDINATION OF ACTION LAW-ENFORCEMENT BODIES OF ALL MIGRATION LEVELS THE SERVICE OF UKRAINE AS AN ILLICIAL COUNTER MIGRATION.....	115
Shelukhin M. L. CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CRIME IN ECONOMIC ACTIVITY: CONCEPT AND ELEMENTS.....	120
Batanov O., Smetana V. HUMAN RIGHTS RESOURCE OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE SPHERE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT.....	130
Svirskiy B. M. SOURCES OF NORMATIVE-LEGAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOM OF LAW IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES.....	139
Polshchykov V. V. FEATURES OF NOTIFICATION FOR INTRODUCTION FOR THE PARTICIPATION OF A UNIVERSAL PERSON.....	145
Hodovanyk Y. V. THE FEATURES OF REALIZATION OF CONSTITUTIONAL LAW NORMS IN THE MODERN CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF LAW.....	149
Polshchykov I. V. INTERNATIONAL COOPERATION AS THE IMMUNENTAL FUNCTION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES.....	155
EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. SERIES: LAW».....	161
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	164

УДК 35.08(477)(043)

С. Х. Барегамян
К. В. Балджи

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті дається характеристика окремим питанням, пов'язаним з прийняттям на посади державних службовців та проходженням державної служби.

Виявлено декілька напрямків формування кадрової політики у сфері державної служби у контексті євроінтеграційних процесів. Перший напрямок – удосконалення існуючих вітчизняних кадрових технологій при прийнятті на державну службу. Щодо другого напрямку кадрової політики у сфері державної служби, освітньо-підготовчого, було з'ясовано перспективи імплементації для України професійно-фахової підготовки держслужбовців, що склалися у Польщі та Франції. Зокрема, досвід Франції щодо децентралізації системи підготовки кадрів та досвід Польщі щодо диференціації проходження підготовки держслужбовців різних категорій. Третім напрямком кадрової політики у сфері державної служби є переорієнтація системи мотивації на співвідношення якості виконуваної роботи до заходів винагороди.

Ключові слова: державна служба, кадрова політика, освітньо-фахова підготовка, Анкета Порядності майбутнього держслужбовця.

Постановка проблеми. У зв'язку з курсом України на модернізацію та європейську інтеграцію виникає проблема вдосконалення правового поля державної кадрової політики в напрямку зміни концепції підготовки кадрів як інструменту формування державної служби. Сучасна державна служба в Україні не відзначається ефективною кадровою політикою, що, в свою чергу, спричиняє низький професійний рівень державної служби загалом і негативно впливає на спроможність органів державної влади якісно функціонувати. Ця проблема не відповідає рівню науки адміністративного права та вимогам Європейського Союзу щодо ефективних кадрових технологій у сфері державної служби. А тому актуальним є підвищення наукової обґрунтованості розроблення та використання дійових механізмів формування і реалізації кадрової політики з обов'язковим врахуванням європейського досвіду щодо цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових працях дослідженню правових засад державної служби приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, такі як В. А. Авер'янов, В. Ю. Бабаєв, О. С. Білоусов, А. М. Бритько, В. В. Васильківська, Є. В. Грайнер, А. А. Кармолицький, Ю. Ю. Кізілов, В. Ю. Кікічук, Ю. М. Козлов, С. В. Ківалов, Ю. В. Колобов, Л. М. Корнута, О. В. Литвин, Л. Р. Наливайко, І. Ю. Хомишин та інші.

Метою дослідження є розгляд правових засад формування кадрової політики в системі державної служби України на предмет їх проблемних аспектів в практичній площині та з урахуванням досвіду європейських країн.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох науковців, можливість вирішення окресленої проблематики полягає у виробленні системи вимог до державних службовців. При цьому, існує ціла дискусія стосовно того, які саме вимоги мають висуватися до державного службовця. Так, одні вважають, що основоположними є

формальні критерії (документи, які дають підстави брати участь у заміщенні даної посади), соціальні, психологічні, професійно-кваліфікаційні [1, с. 22]. Інші ж, пропонують поділити такі вимоги на три групи: загальнокультурні (загальна підготовка, цільові і ціннісні життєві орієнтири, практика спілкування з людьми, відповідні етичні та естетичні знання, культура мовлення); ділові (професійні) – компетентність в питаннях управління відповідною сферою суспільного життя; трудова активність; стаж суспільної та державної діяльності; відчуття відповідальності за результати діяльності; особисті (моральна витривалість, чесність, самостійність, розвинута воля, рішучість, ініціативність, комунікабельність, надійність) [2, с. 64].

Якщо проаналізувати обидва погляди на це питання, то стосовно першої точки зору негативною рисою є те, що поза увагою залишаються особистісні характеристики, лідерство, комунікативні здібності. А тому, ми більш схильні до другої точки зору, оскільки вона передбачає, на наш погляд, найбільш повне врахування всіх якостей, якими має володіти справжній державний службовець.

Аналіз практики країн Європи з цього приводу, дає змогу встановити різні підходи щодо юридичного закріплення питань кадрового добору у сфері державної служби, але в основному цей добір здійснюється на підставі професійно-ділових і особистісних якостей, компетентності та кваліфікації кандидата на конкурсній основі та за допомогою професійних екзаменів [3, с. 17]. Видається, що ключовим аспектом є саме конкурсна основа добору кадрів, що сприяє реалізації права громадянина вступити на державну службу. Беззаперечним плюсом конкурсної процедури відбору кадрів є те, що вона дозволяє відібрати на державну службу таких громадян, які спроможні виконувати функції за посадою та володіють для цього необхідними знаннями [4].

Проте, багато дослідників конкурсної процедури вважають її недосконалою. Зокрема, В. Ю. Бабаєв вказує на те, що серед членів Конкурсної комісії немає ні психологів, ні спеціалістів з набору персоналу, а основною методикою проведення професійного відбору на державну службу є тестування, що дозволяє виявити лише знання законодавства України. Але дослідник підкреслює, що компетенція державного службовця визначається також його особистими психологічними, моральними якостями [5, с. 7].

Для того, щоб погодитись із наведеними твердженнями чи спростувати їх необхідно ознайомитись із правовою базою проведення конкурсного відбору. Таку базу, перш за все, складають: Закон України «Про державну службу» 10.12.2015 р. № 889-VIII та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» від 25.03.2016 р. № 246. Таке ознайомлення дозволяє дійти висновку, що, на сьогодні, безумовним позитивним кроком у конкурсному відборі є виключення прямого людського впливу на етапі проведення тестування та визначення його результатів. Завдяки такому підходу зникає можливість потрапляння на державну службу законодавчо необізнаних громадян, що є кроком до цілком професійної державної служби. Але, не дивлячись на це, чинне законодавство не містить методики оцінки морально-психологічних якостей, стійкості до стресових ситуацій тощо. І хоча, відповідно до пункту 41 Постанови «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» для кандидатів на посади категорії «А» і «Б» застосовується розв'язання ситуаційних завдань, що певною мірою дозволяє виявити рівень логічного мислення кандидата, для кандидатів на посади категорії «В» це не застосовується [6]. Тобто, вказаний проблемний аспект може бути вирішений шляхом запровадження окремого етапу конкурсу у вигляді тестування, яке об'єднувало б тести з оцінки морально-психологічних якостей та здатності діяти у складних ситуаціях, приймати відповідальні

рішення, тощо. Отже, впровадження такого виду тестування сприятиме вдосконаленню професійного відбору кандидатів на посади державної служби.

При аналізі норм Постанови «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» були виявлені ще декілька слабких, на нашу думку, місць. Зокрема, відповідно до п. 15 зазначеного Порядку, до складу конкурсної комісії можуть залучатися представники громадських об'єднань, що діють відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI [7]. А також пунктом 16 вказується на можливість залучення до проведення конкурсу науковців та експертів у відповідній галузі [6]. Таке залучення сприяє реалізації принципів проведення конкурсу: довіри суспільства та ефективного і справедливого процесу відбору. На жаль, у практичному аспекті ці норми є тільки декларативними. Такої думки можна дійти виходячи з того, що, по-перше, положення пункту не містять прав та обов'язків громадських об'єднань, науковців та експертів; по-друге, можливість участі останніх у процесі відбору не є обов'язковою. У зв'язку з цим, пункт 15 Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби потребує редакції в частині більш детального уточнення всіх прав та обов'язків, як представників громадських об'єднань, так і науковців та експертів, а також визначення того, яким буде їх вплив на рішення конкурсної комісії. Крім того, вбачається необхідним внесення змін до Закону України «Про державну службу» в частині обов'язкового залучення представників громадських організацій, науковців, експертів до проведення конкурсів, обґрунтовуючи це важливістю експертної, фахової думки та суспільною довірою до майбутнього державного службовця [8].

До того ж, з урахуванням корупційних ризиків на державній службі, на нашу думку, доречним буде доповнення «Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 р. № 246 в частині «Прийняття та розгляд документів для участі в конкурсі» – Анкетою Порядності майбутнього держслужбовця за аналогією з Анкетою Добросовісності прокурора. У цій анкеті може відображатись: повідомлення особи про правдивість зазначених тверджень; відомості щодо вчинення / не вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, порушення обмежень, передбачених законодавством у сфері запобігання корупції.

АНКЕТА ПОРЯДНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ДЕРЖСЛУЖБОВЦЯ

Я, _____, претендую на вакантну посаду

(прізвище, ім'я та по батькові)

державної
служби _____

(посада та найменування органу)

повідомляю про правдивість (неправдивість) таких тверджень.

(підтверджую / не підтверджую)

я не вчиняв корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення та не порушував обмежень, передбачених законодавством у сфері запобігання корупції

_____;

(підтверджую / не підтверджую)

Повідомте будь-які інші відомості, які вважаєте необхідними зазначити у зв'язку з таємною перевіркою порядності та корупційних ризиків:

Варто зауважити, що до першочергових проблем, які також потребують вирішення, відносяться питання якісної підготовки державних службовців. І тому стратегічною метою вітчизняної кадрової політики є формування освітньо-фахового потенціалу, зокрема, за рахунок такої кадрової технології як підготовка та підвищення кваліфікації державних службовців, що сприятиме забезпеченню ефективного функціонування держави. Великою мірою розв'язання зазначеної проблематики залежить від дослідження та впровадження європейського досвіду.

Варто зауважити, що визначаючи особливості підготовки та розвитку державних службовців в окремих зарубіжних країнах, цікавим для України є дослідження й аналіз професійного навчання державних службовців у країнах Східної Європи, досвід яких може бути ефективно адаптований до традицій державної служби України. Науковці вважають, що для України не лише спорідненою, а й перспективною для імплементації є узагальнена, континентальна романо-германська модель державної служби [9, с. 60]. Так, до неї належать такі країни, як Франція та Польща. У зв'язку із цим необхідним є аналіз існуючих у цих країнах моделей підготовки державних службовців, на предмет виокремлення та адаптації до національних умов позитивного досвіду.

Французька система державної служби є системою кар'єрного просування. Для державної цивільної служби існують неспеціалізовані школи та регіональні інститути адміністрацій, спеціалізовані школи в різних адміністративних сферах. Крім адміністративних шкіл у Франції також є департаменти з питань навчання всередині державних адміністрацій, що забезпечують підвищення кваліфікації. Початкова підготовка є важливою для найвищого корпусу державних службовців та керівників середньої ланки. Прийом до школи здійснюється через складання конкурсних іспитів. Студенти, які успішно складають вступні іспити, приймаються в школу в якості державних службовців. Протягом навчання студентам виплачується заробітна плата. Складання іспиту наприкінці навчання забезпечує довгострокове перебування на державній службі. Щодо основних форм підвищення кваліфікації державних службовців у Франції, автори виділяють такі: 1) заходи вдосконалення, що мають на меті збереження або вдосконалення професійних якостей, забезпечення пристосованості службовців до змін техніки й адміністративних структур, культурних, економічних та соціальних змін і перетворень, які з них витікають; 2) заходи підготовки до конкурсів, що організовуються для державних службовців, які вже обіймають посаду, до професійних іспитів та конкурсів, метою яких є зміна чину чи корпусу. 3) відпустки для підготовки [10, с. 83].

Отже, французьку систему підготовки державних службовців відносять до систем закритого типу. Вона має свої плюси і мінуси. До позитивних сторін можна віднести: чітке розуміння завдань державної служби, високопрофесійні кадрові ресурси, цілісність та ефективність. Проте є і недоліки, а саме – низький рівень мобільності такої системи, адаптивності до прогресивних змін. На нашу думку, аналіз французької системи освітньо-фахової підготовки управлінських кадрів показує, що передові кадрові технології можуть бути запозичені Україною, але з урахуванням національних особливостей. Із збереженням національної ідентичності держави. Так, щодо національних особливостей, то, на нашу думку, позитивно адаптованим до українських реалій був би досвід створення децентралізованої системи освітньо-фахової підготовки державних службовців та високоякісний менеджмент людських ресурсів. А от характерну для французької системи підготовки держслужбовців тенденцію до зниження рівня комунікабельності та базових соціальних орієнтирів слід мінімізувати.

Ще одним прикладом, який підтверджує тезу про неможливість беззастережної імплементації конкретних моделей державної служби в Україні є система підготовки державних службовців у Польщі. Адже, у цій країні характерним є створення державно-освітніх програм для державних службовців вищих і нижчих категорій, тобто певна диференціація та спеціалізація. Зокрема, певна програма відносно політичних посад. Натомість, вітчизняні реформатори мають на меті максимальне виведення поза межі корпусу державних службовців політичні посади [9, с. 61]. Проте, видається, що певні аспекти такої моделі підготовки держслужбовців матимуть успіх в українській кадровій технології. А саме, враховуючи наявність трьох категорій держслужбовців: А, Б та В, слушною буде пропозиція щодо підвищення складності процедури проходження підготовки та підвищення кваліфікації відповідно до підвищення категорії, на якій знаходиться держслужбовець. Така пропозиція може бути обґрунтована більшим рівнем відповідальності за прийняття управлінських рішень державними службовцями вищих категорій.

Нинішній етап розвитку державної служби актуалізує ще одну кадрову технологію – мотивацію державних службовців.

Питання матеріальної мотивації регулюється розділом 6 Закону України «Про державну службу», відповідно до якого основою матеріальної мотивації є матеріальна винагорода, тобто оплата праці. У цьому аспекті дискусійним залишається питання стосовно встановлення заробітної плати та премії лише у відповідності до сталих критеріїв (вислуга років, ранг, тощо) абсолютно без урахування професійних якостей державного службовця та досягнутих у роботі результатів. Так, перша група дослідників, зокрема Н. Ф. Артеменко, доцільним вважає запровадження процентного співвідношення між оплатою праці і заслугами держслужбовця [11, с. 37]. Інші ж науковці вважають, що такі основні категорії як ранг та вислуга років є більш показовими у питаннях оплати праці. Вказуючи на такі різні погляди, ми вважаємо, що більш обґрунтованим буде підхід, відповідно до якого нарахування премій і оплата праці держслужбовця у цілому, будуть залежати від професійних заслуг останнього та об'єктивної оцінки його діяльності, навичок та практичних вмінь.

На наш погляд, такий підхід набагато більше вписується у систему мотивації державних службовців, що є прийнятною для більшості країн ЄС, бо основним завданням держслужбовців у цих країнах є професійне виконання своїх обов'язків.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що сучасний вектор розвитку України як орієнтованої на європейську спільноту країни зумовлює необхідність перегляду правових засад кадрової політики у сфері державної служби.

Виявлено декілька напрямків формування кадрової політики у сфері державної служби у контексті євроінтеграційних процесів. Перший напрямок – удосконалення існуючих вітчизняних кадрових технологій. Так, стосовно технології відбору кандидатів на державну службу було обґрунтовано позитивні риси конкурсної процедури та надано рекомендації щодо її поліпшення. А саме, у напрямку професіоналізації залучати до проведення конкурсу фахових спеціалістів з галузі та розробити критерії добору на державну службу, до яких до яких будуть віднесені як професійно-кваліфікаційні, так і психологічно-моральні якості. А також у напрямку стимулювання громадської довіри, ввести на законодавчому рівні участь представників громадських об'єднань у процедурі проведення конкурсу. Крім того було розроблено і запропоновано використовувати при процедурі конкурсного відбору Анкету Порядності майбутнього держслужбовця. Щодо другого напрямку кадрової політики у сфері державної служби, освітньо-підготовчого, було з'ясовано перспективи імплементації для України професійно фахової підготовки держслужбовців, що

склалися у Польщі та Франції. Зокрема, досвід Франції щодо децентралізації системи підготовки кадрів та досвід Польщі щодо диференціації проходження підготовки держслужбовців різних категорій. Третім напрямком кадрової політики у сфері державної служби є переорієнтація системи мотивації на співвідношення якості виконуваної роботи до заходів винагороди.

Таким чином, виявлено перспективу подальшого розвитку професійного, освітньо-підготовчого та мотиваційного напрямків формування кадрової політики у сфері держслужби.

Список використаної літератури

1. Пархоменко-Куцевіл О. І. Проблеми реалізації сучасних кадрових технологій в системі державної служби України: концептуальні засади. *Новітні стратегії реформування державної служби*: матеріали круглого столу, 5 грудня 2014 р. Київ: Ліра-К.С. 21-25.
2. Зозуля В. О. Кадровий потенціал органів державної влади як ресурсна складова державотворення. *Новітні стратегії реформування державної служби*: матеріали круглого столу, 5 грудня 2014 р. Київ: Ліра-К. С. 63-66.
3. Гончарук Н. Т. Управління персоналом у сфері публічної служби: європейський досвід. *Новітні стратегії реформування державної служби*: матеріали круглого столу, 5 грудня 2014 р. Київ: Ліра-К.С. 17-21.
4. Мельник І. М. Особливості державної кадрової політики у сфері вдосконалення механізмів добору персоналу державної служби. URL: http://212.111.203.83/ej/ej7/doc_pdf/melnik.pdf
5. Бабаєв В. Ю., Петренко А. М. Напрямки вдосконалення механізму конкурсного відбору на посади державної служби. *Державне будівництво*. 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_20
6. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 р. № 246. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF>
7. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
9. Грайнер Є. В. Реформування державної служби в Україні: питання вибору дієвої моделі. *Новітні стратегії реформування державної служби*: матеріали круглого столу, 5 грудня 2014 р. Київ: Ліра-К.С. 60-63.
10. Корнута Л. М. Європейський досвід підготовки державних службовців для України: концепції та форми. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 6/2. 2016. С. 81-86.
11. Артеменко Н. Ф. Особливості мотивації персоналу у сфері державної служби. *Кадрова політика та публічна служба*. № 4. 2016. С. 37-47.

S. Barehamian, K. Baldzhy

THEORETICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF FORMATION OF PERSONNEL POLICY IN THE FIELD OF PUBLIC SERVICE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

The article gives a description of a separate issue related to the acceptance of public servants and the passing of public service.

Several areas of formation of personnel policy in the field of public service in the context of European integration processes were revealed. The first direction is the improvement of existing domestic personnel technologies when enrolling in the public service. As for the second line of personnel policy in the field of public service, educational and preparatory, the prospects for the implementation of vocational training of public servants in Poland and France were clarified for Ukraine. In particular, the experience of France with regard to the decentralization of the training system and the experience of Poland in differentiating the training of public servants of different categories. The third direction of the personnel policy in the field of public service is the reorientation of the system of motivation on the ratio of the quality of the work performed to the remuneration.

Key words: public service, personnel policy, educational and vocational training, Prosecutorial Statement of the future civil servant.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

УДК 341.231.14:179.7

Ю. В. Камардіна, Н. В. Мітько

ПРАВО НЕВИЛІКОВНО ХВОРОГО НА ЕВТАНАЗІЮ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються правові аспекти проблеми реалізації права невиліковно хворого на евтаназію. Досліджено поняття «невиліковно хворий» та виділено основні кваліфіковані ознаки цього поняття. Проаналізовано особливості правового визначення понять «невиліковно хворий», «інкурабельний хворий», «термінальний хворий» та їх співвідношення. Запропоновано надати юридичну значимість поняттю «невиліковно хворий» та визначити ознаки, які притаманні цій категорії пацієнтів.

Ключові слова: хворий, невиліковний, невиліковно хворий, інкурабельний хворий, термінальний хворий, евтаназія, добровільна евтаназія, Хоспіс.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних медичних технологій спричинив проведення медичних реформ як у багатьох європейських країнах, так і в Україні, що стало початком впровадження у сфері охорони здоров'я нових правових стандартів, серед яких головною цінністю залишається право на життя по відношенню до всіх соціальних та моральних чинників суспільства. Сучасний етап медичної реформи в Україні супроводжується втіленням в реалії сьогодення міжнародно-правової практики реалізації прав людини на медичну допомогу. У кожній демократичній державі відбулися фундаментальні перетворення в області науково-медичного прогресу та визвало надзвичайний інтерес до проблеми евтаназії відносно невиліковно хворої людини, що актуалізувало суперечливість у медичних та юридичних колах суспільства.

В країнах Європи на сьогоднішній день вельми актуальним залишається питання легалізації евтаназії, тобто придати їй нормативного узаконення як права на смерть. Основним аргументом світової науки у боротьбі «за» та «проти» евтаназії виступають юридичні заборони та дозволи. Україна, обравши шлях євроінтеграції, постала перед необхідністю впровадження європейських стандартів, шляхом внесення змін та доповнень нормативно-правової бази. Звертаючись до внутрішнього законодавства нашої держави, Кримінальний Кодекс України забороняє будь яке позбавлення людини життя, тому евтаназія теж вважається вбивством.

В останні роки, дослідженню сутності явища евтаназія в науці та практиці

потребує багатовекторного аналізу, оскільки невиліковно хвора людина може наполягати на задоволенні прохання про легку та безболісну смерть легальним проявом реалізації її права на життя. Отже, дилема ускладнюється постановкою питань: чи має право на смерть людина, яка має невиліковну хворобу; чи можна покласти край фізичним та психологічним стражданням невиліковно хворої людини, а також хто повинен взяти на себе виконання цієї функції? І якщо таке відбувається, то чи слід залучати до відповідальності винних?

Метою статті є обґрунтування теоретико-правових підходів щодо визначення поняття «невиліковно хворий» та відповідно до цього виокремлення ознак, які б з правової точки зору допомогли визначити за яких обставин і на яких підставах, може здійснювати, або сприяти здійсненню права невиліковно хворого на евтаназію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реалізація права невиліковно хворого на евтаназію за своєю суттю є феноменом сучасних медичних технологій, тому останні дослідження і публікації з її практичної реалізації тільки починають накопичуватись у науковій літературі. Евтаназія як проблема міжгалузевого характеру досліджується науковцями в медичному праві, цивільному праві, кримінальному праві, які розглядають роль міжнародних, субрегіональних, національних інституцій громадянського суспільства в гуманізації політики щодо невиліковно хворих у світі та Україні.

Правові аспекти регламентації евтаназії в Україні сьогодні знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених О.Т. Безарова, С.А. Крюкова, О.І. Сердюка, С.А. Хімченко, які досліджують трансформацію терміну «евтаназія», осмислюючи його юридичні аспекти.

В українському законодавстві питання евтаназії залишається не розкритим, а навіть недопустимим, тобто евтаназія знаходиться під забороною з кримінальної точки зору. Тому у вітчизняній правовій доктрині відсутні комплексні дослідження міжнародно-правової регламентації та реалізації практики спричинення смерті невиліковно хворому на його прохання. Таким чином, велика суспільна значущість розвитку надання медичної допомоги невиліковно хворим, законодавча неврегульованість та недостатність наукових досліджень в цій сфері вказує на актуальність обраної теми.

Виклад основного матеріалу. В останні роки в медичних закладах України у значної кількості хворих діагностується фізичний стан як проміжне між життям та смертю. Завдяки медичним технологіям та отриманим людством нових знань в сфері здоров'я, хвору людину можна підтримувати в життєвому стані тривалий час. В даному випадку виникає ряд правових та моральних проблем, які пов'язані з тим, що евтаназія насправді практикується, але має пасивний (латентний) характер, що становить актуальність з правової точки зору.

До нормативно-правових актів, що містять норми про евтаназію, перш за все слід віднести міжнародні нормативні правові акти, зокрема, прийнята на 35-тій Всесвітній Медичній Асамблеї у жовтні 1983 року Венеціанська декларація про термінальний стан [с.48], вихідним положенням якої є безумовна норма медичної етики - полегшення лікарем страждань пацієнта в процесі лікування, якщо це можливо, і завжди відповідно до інтересів пацієнта. Винятки не допускаються навіть в разі невиліковних захворювань і каліцтв. У Декларації сказано, що «лікар не продовжує муки вмираючого, припиняючи на його прохання, а якщо хворий без свідомості - на прохання його родичів, лікування, здатне лише відстрочити наступ неминучого кінця». Тим самим визнається, що активна терапія у випадках, коли методами сучасної медицини неможливо запобігти близьку смерть пацієнта, є негуманною, тому що тільки продовжує

процес вмирання.

Наступним міжнародно-правовим актом прийнятим на 39-тій Всесвітній Медичній Асамблеї у жовтні 1987 року у Мадриді (Іспанія) є Декларація про евтаназію, в якій «евтаназія» розуміється як акт навмисного позбавлення життя пацієнта, навіть на прохання самого пацієнта або на підставі звернення з подібним проханням його близьких, не етична. Це не виключає необхідності поважного ставлення лікаря до бажання хворого не перешкоджати течією природного процесу вмирання в термінальній фазі захворювання [2]. Можна побачити, що у Декларації ВМА про евтаназію (1987) визначено етичний статус даної медичної технології.

В наступні роки перелік міжнародних документів розширювався, проте прямо в нормах міжнародного права питання про евтаназію не врегульовано. До числа міжнародних нормативних правових актів, що регулюють право на життя і тим самим мимоволі мають відношення до евтаназії, відносяться, зокрема, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 року (зі змінами та доповненнями від 11 травня 1994 г.).

Надалі окремі держави брали свої юридичні документи, які давали визначення та регулювали відносини сторін щодо евтаназії. Якщо звернутися до національного законодавства, а саме до ч. 3 ст. 52 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я», то під евтаназією розуміється як заборона медичним працівникам здійснювати евтаназію, тобто навмисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Отже, з цього поняття можна побачити, що суб'єкт до якого застосовується евтаназія - це невиліковно хворий. Тому, перш ніж почати розглядати практику застосування евтаназії до невиліковно хворого, нам необхідно обґрунтування теоретико-правових підходів щодо визначення поняття «невиліковно хворий» та виокремити притаманні ознаки цій категорії, щоб визначити до якої саме людини можна застосовувати евтаназію та у яких випадках.

Нажаль на сьогоднішній день в Україні як на законодавчому, так і на науковому рівні дане поняття не знайшло свого відображення. Але у медицині використовуються декілька понять «хворий».

Згідно з енциклопедичним словником медичних термінів, «хворий – це людина, яка захворіла на те чи інше захворювання». «Хворі» поділяються на три категорії, відповідно до особливостей свого статусу:

- амбулаторний хворий, який отримав медичну допомогу на прийомі в поліклініці (амбулаторії) або вдома; це одиниця статистичного обліку діяльності поліклініки (амбулаторії).

- хворий, який вибув із стаціонару – хворий, який вибув із стаціонару або помер там у даний обліковий період; це одиниця статистичного обліку в лікарні.

- інфекційний хворий – хворий на інфекційне захворювання, незалежно від ступеню його заразної віддачі, тобто небезпечності його для оточення, як джерела інфекції [1].

Проте, на нашу думку, з юридичної точки зору ці визначення не досить вірні, так як не визначають здатність хворого до праці, до нормального життя, до самообслуговування. За іншими джерелами «хворий» – це людина, вражена якою-небудь хворобою, той, що свідчить про наявність хвороби [2].

Слово «невиліковний» сприймається як той, хто не дає надій на поліпшення. У сучасній медицині поняття «невиліковно хворий» має характеризувати людину, яка страждає на такі захворювання:

- онкологічні у 3–4 стадії;

- системи кровообігу, інваліди 1-2 групи;
- органів дихання, після видалення легеня;
- неврологічні, після тяжких інсультів, ампутацій;
- крові та кровотворних органів;
- сечостатевої системи, після видалення органу;
- ендокринні. [4, с. 186–192].

Що ж стосується українського законодавства, то слід відзначити, що поняття «невиліковно хворий» має й іншу назву - «інкурабельний хворий», яке знайшло своє відображення в Наказі МОЗ України від 27.12.2007 №866 Примірне положення про хоспіс для хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД[6]. Але визначення цього поняття можна знайти в медичній енциклопедії, де сказано: інкурабельність походить від латинського слова «incurabilis», що перекладається як «невиліковний». У теперішній час в Україні надання допомоги інкурабельно хворим не має чіткого правового регулювання як на національному так і на регіональному рівні, що в свою чергу негативно відображається на якості медичної допомоги цій категорії пацієнтів, передусім в останній період їх життя. Цим терміном позначається такий стан пацієнта, залежне від патологічного процесу або загальних порушень в організмі, повністю виключає можливість не тільки лікування, але і тривалої підтримки життя. Інкурабельні прогресуючі захворювання, особливо у декомпенсованих та у термінальних стадіях перебігу, супроводжуються вираженим больовим синдромом, іншими важкими ураженнями органів і систем організму та розладами життєдіяльності, що завдають значних фізичних і моральних страждань, суттєво знижують якість життя пацієнтів та членів їхніх родин. Таким чином, інкурабельні хворі - це пацієнти, для яких всі медичні методики не принесуть надії на продовження життя, так звані безнадійні хворі.

У зарубіжній літературі зустрічається поняття «термінальні» хворі [5, с.172–178.]. З наукової точки зору «термінальний» – той, що близький до кінця, граничний, тобто прикінцева стадія життя, стан між життям та смертю. Вважається, що, термін «термінальний хворий» не слід вживати як синонім невиліковно хворого, оскільки він означає хворого в термінальному стані. Термінальний стан – це стан помирання, який містить у собі декілька стадій, або в початковій стадії постреанімаційного періоду. Стан хворого, який помирає від невиліковної хвороби, не вважається термінальним станом, поки кровообіг та газообмін забезпечуються власними силами організму [6, с. 544].

Хворі на гострі інфекційні захворювання, на туберкульоз та на деякі гострі захворювання (інфаркт міокарда, проривна виразка шлунку), з несприятливим прогнозом та раптовою смертю не можуть бути віднесені до категорії невиліковно хворих.

Інфекційні хвороби мають нетривалий термін захворювання, і лікування хворих на інфекційні захворювання повинно здійснюватися в інфекційних відділеннях з дотриманням санітарно-епідеміологічного режиму.

Перебіг туберкульозу має хронічний характер, але хворі на цю патологію на весь термін захворювання залишаються носіями хвороби, яка розповсюджується побутовим способом, і для їх лікування необхідна ізоляція хворого та спеціальний режим дезінфекції.

Зазначимо, що у медичній практиці досить часто плутаються поняття «пацієнт» і «хворий». Хворий – це біологічний статус, що характеризує відхилення від норми в стані організму, причому не тільки людського. А пацієнтом може бути тільки людина, і це не біологічний, а правовий статус. Статус пацієнта автоматично набуває будь-яка людина, що звернувся за медичною допомогою. У кожного пацієнта є перелік прав, які є закріпленими в законодавстві України та загальновизнаними в світі правилами

відносин «лікар - пацієнт». Обов'язок кожного медичного працівника - дотримання прав пацієнта, а також їх роз'яснення. У разі якщо медичний працівник не знає або не дотримується права пацієнта, це говорить про його не кваліфікованість і недобросовісності.

У багатьох країнах світу існує система надання медико-соціальної допомоги невиліковно хворим та інкурабельним хворим з обмеженим прогнозом тривалості життя. Витоки системи паліативного лікування та догляду – у створенні лікарень для безнадійних хворих (хоспісів). «Хоспіс» – у перекладі з англійської мови – будинок для мандрівників.

Хоспіс надає допомогу інкурабельним хворим в термінальній стадії захворювання. На території України допомогу в хоспісах надається переважно онкологічним хворим з вираженим больовим синдромом в термінальній стадії захворювання, підтвердженого медичними документами.

Первинним об'єктом медико-соціальної та психологічної допомоги в хоспісі є хворий і його сім'я. Догляд за хворими здійснює спеціально підготовлений медичний і обслуговуючий персонал, а також родичі хворих і добровільні помічники, які пройшли попереднє навчання в хоспісах.

Хоспіс забезпечує амбулаторну та стаціонарну допомогу хворим. Останнім часом у східних країнах високовартісна госпітальна допомога поступово замінюється економічно вигіднішою «домашньою турботою» [19, с. 20-25]. Амбулаторна допомога надається на дому бригадами виїзної служби хоспісу («хоспіс на дому»). Стаціонарна допомога в залежності від потреб хворого і його родини виявляється в умовах цілодобового, денного або нічного перебування хворих в стаціонарі.

У хоспісі може бути реалізований принцип «відкритості діагнозу». Питання про повідомлення хворим їх діагнозу вирішується індивідуально і тільки у випадках, коли на цьому наполягає хворий. Для всіх лікарів, що працюють, стало загальноприйнятим при вирішуванні складних етичних питань спиратися на принципи поваги прав пацієнта самостійно приймати рішення, прагнення допомогти пацієнту, щирість та відповідальність за вірогідність та повноту інформації про стан своїх пацієнтів [18, 18-19].

Вся сукупність медико-соціальної та психологічної допомоги хворому повинна бути спрямована на ліквідацію або зменшення больового синдрому і страху смерті при максимально можливому збереженні його свідомості і інтелектуальних здібностей.

Кожному хворому в хоспісі повинен бути забезпечений фізичний і психологічний комфорт. Фізичний комфорт досягається створенням в стаціонарі умов, максимально наближених до домашніх. Забезпечення психологічного комфорту здійснюється на основі принципу індивідуального підходу до кожного хворого з урахуванням його стану, духовних, релігійних та соціальних потреб.

Джерелами фінансування хоспісів є бюджетні кошти, кошти благодійних товариств і добровільні пожертвування громадян і організацій.

У Франції та Японії проводиться державна політика допомоги безнадійно хворим, догляд у лікарнях здійснюється за рахунок медичного страхування, а хто його не має – отримує догляд у відділеннях гуманітарної допомоги. У Франції хворі, як правило, вмирають у лікарнях, на них приходиться 8 із 10 смертей [8, с.40]. В Японії у зв'язку зі збільшенням осіб похилого віку гостро стоїть проблема забезпечення медико-соціальною допомогою, не вистачає кількості лікарняних ліжок у лікарнях та будинках сестринського догляду для хронічно хворих [9, с.11-15]. Але в цій країні створюються заклади для надання медико-соціальної допомоги, розробляються тарифи та стандарти для персоналу, впроваджена система догляду вдома [10, с.14- 22].

В Ізраїлі існують відділення для хронічно хворих при будинках для осіб похилого віку. Фінансування здійснюється за рахунок лікарняних кас [11, с.11-12].

У Фінляндії існує не значна кількість хоспісів лише три. [12, с.3-6.]. Крім того, біля 2% пацієнтів перебувають у центрах здоров'я (лікарнях) більше року. Це хворі похилого віку, які страждають хронічними захворюваннями і потребують тривалого лікування та кваліфікованого догляду.

В Італії прийнято закон, який дозволяє призначати хворим пероральне введення опіатів (у вигляді таблеток). Здійснення політики знеболювання при захворюваннях на рак в індійських штатах Гуджарат, Карнатака, Махараста та Таміл-Наду в рамках Національного Всеіндійського плану боротьби з раком передбачає також, поряд з професійним навчанням працівників охорони здоров'я, надання можливості використовувати морфін у вигляді таблеток [13, с.76].

У Данії, якщо лікар вважає, що подальше протипухлинне лікування безперспективне, особі, яка здійснює догляд за хворим, надається оплачувана відпустка. Така ж практика здійснюється в Норвегії [14, с.110-118].

У Сполучених Штатах Америки прийнято законодавчі акти, які стосуються надання паліативної допомоги безнадійно хворим вдома або у хоспісі [15]. Поняття «хоспіс» в цій країні включає комплекс заходів, які дозволяють пацієнтам у термінальному стані провести останні місяці та дні свого життя в домашній або наближеній до домашньої обстановці і при цьому бути максимально вільними від болю та інших супутніх симптомів. Допомога може надаватися вдома, у стаціонарі хоспісу або в іншому лікарняному закладі, в якому для паліативної допомоги може бути відведена частина приміщення. Хоспіс у США розглядається не як будь-яке визначене місце, а як концепція надання допомоги смертельно хворим людям. У США, як свідчить статистика, ракові хворі становлять 80% пацієнтів хоспісів і лише 20% припадає на неврологічних і ВІЛ-інфікованих хворих.

В Англії та Канаді існують окремі хоспіси для хворих на СНІД, які відкриті завдяки благодійній організації Light House. Метою цих закладів є проведення паліативного лікування хворих на СНІД, забезпечення професійного догляду, просвітня діяльність. Догляд за хворими передбачає медичну допомогу, надання можливості мешкання, консультування, підтримку сімей, відпочинок. Фінансування цих закладів здійснюється за рахунок щорічного гранту Міністерства охорони здоров'я Канади. Усі послуги хворим надаються безкоштовно [16, с.16-17].

Отже, головною метою сучасної системи хоспісної допомоги є забезпечення максимально досяжної якості життя інкурабельних пацієнтів у термінальному періоді, шляхом полегшення фізичних та моральних страждань, психологічної, соціальної та духовної (релігійної) підтримки і супроводу пацієнта і його близьких, збереження людської гідності пацієнтів наприкінці земного (біологічного) життя.

Людина являє собою складну фізіологічну, психологічну систему, яка усвідомлює себе як індивід та виражає свій психологічний стан також індивідуально. У період захворювання психологічні фактори відіграють значну роль у патогенезі, особливо це стосується хворих на онкологічні та інші невиліковні захворювання. Будь-яке соматичне захворювання, особливо хронічне, що створює загрозу для життя хворої людини є могутнім психотравмуючим чинником для неї [20, с. 54 с].

У хронічно хворих спостерігаються глибокі психічні розлади: з'являються страх, тривога, депресія, внутрішнє напруження, емоційна лабільність, гнів, розлад партнерських відносин з родиною та іншими людьми хоча є дані, які свідчать про те, що сімейна підтримка та релігійність відіграють велику роль у психологічному стані хворих

Дослідження, виконані О.І. Сердюком [21, с. 41-42.], показали, що у 73% хворих на хронічні соматичні захворювання виявилися дезадаптивні типи реагування на хворобу, понад 80% хворих відзначали негативний соціотравмуючий вплив хвороби на якість життя та становище в суспільстві. У сфері міжособистісних стосунків хворих хронічне соматичне страждання в 51% випадків створює конфліктну психотравмуючу ситуацію [22, с.25-29].

Таким чином, можна побачити, що у невиліковно хворої людини зберігається ряд характеристик і проявляються певні специфічні особливості, притаманні здебільшого лише цій категорії хворих: покірливість хворобі; наявність духовної кризи; духовна та фізична зломленість; відсутність бажання жити; наявність депресивного стану; наявність психічних змін, явища самоізоляції; незадоволення своїм станом; наявність страху за свою родину, дітей; наявність агресії; наявність складних взаємовідносин у сім'ї, пов'язаних із хворобою, з очікуванням смерті, розподілом спадщини; наявність страху перед болем, який іноді переважає страх смерті; наявність страху перед очікуваною смертю; наявність відчаю через неможливість зробити головні, з точки зору хворого, справи.

Отже, щоб полегшити страждання невиліковно-хворої людини, в деяких країнах світу пішли на зустріч пацієнту та дозволили проведення евтаназії на легальному (законодавчому) рівні. Однак, процес проведення акуту евтаназії складається з декілька етапів. Перший етап – це добровільна згода невиліковно-хворої людини, яка страждає від фізичного болю на проведення відносно нього акту евтаназії. Другий етап – це коли людина вже не надає ніяких ознак нормального функціонування як на фізичному так психологічному рівні (кома), та не може самостійно надати добровільної згоди, замість неї це право мають його близькі родичі. Отже, застосування евтаназії залежить від наявності двох чинників: незаперечності поставленого смертельного діагнозу (наявність невиліковної хвороби) та згоди пацієнта. Розглянемо більш детально поняття «добровільна згода на евтаназію».

Вперше «добровільна» евтаназія отримала легалізацію у Нідерландах, яка відбувалась поетапно. Так, в квітні 1994 р голландський парламент прийняв інструкцію, що дозволила проводити її з деякими обмеженнями. А вже 10 квітня 2001 р Верхня палата голландського парламенту затвердила закон, який звільняє від кримінальної відповідальності лікарів, які допомагають хворим позбутися життя.

«Добровільно піти з життя» невиліковно хворим людям дозволено в Бельгії, позбавивши медиків від кримінальної відповідальності за проведення такої процедури. Прийнявши такий закон, бельгійський уряд створило постійний комітет для контролю над евтаназією. Останньою країною, легалізувати добровільна відмова людини від життя, став Люксембург.

Цікава позиція в цьому питанні законодавців Швейцарії, де евтаназія заборонена, але фактично дозволена, так як законодавство попереджає, що допомога при здійсненні самогубства не суперечить закону. Таким чином, йде з життя понад 100 чол. на рік. З тією ж метою сюди приїжджають громадяни інших держав, оскільки це єдина країна в Європі і світі, де евтаназія не заборонена для іноземців.

Як це відбувається? Тільки при наявності медичного висновку про те, що хвороба є невиліковною і призведе до смерті пацієнта. На його підставі виписується рецепт на придбання відповідного медичного препарату. Потім невиліковно хворий пацієнт звертається до спеціалізованих закладів, де йому допомагають померти.

В першу чергу виникає питання процедурних моментів винесення медичного висновку про смертельний діагноз, яке і буде однією з підстав для здійснення евтаназії. Таким чином, слід на законодавчому рівні передбачити необхідність проведення

консилиуму лікарів різних напрямків для прийняття ними рішення про невиліковність хвороби, яке обов'язково має бути одногосним. З юридичної точки зору, таке рішення повинно бути не просто зафіксовано окремим документом і завірено нотаріально, а й підтверджено свого роду експертним висновком, детально обґрунтованим.

Проблема фіксації волевиявлення пацієнта може бути вирішена наступним чином.

Згода пацієнта на евтаназію доцільно оформити у вигляді одностороннього угоди, обов'язково завіреного нотаріально. Згода пацієнта може бути так само зафіксовано на відео при обов'язковій присутності лікаря психіатра, нотаріуса, і мінімум двох свідків. Лікар психіатр повинен підтвердити, що пацієнт знаходиться в здоровому глузді і здатний все зважити і оцінити свої шанси на одужання. При цьому обов'язково необхідно враховувати фізичний стан пацієнта. Присутність нотаріуса необхідно, щоб зафіксувати волевиявлення пацієнта і відсутність тиск на нього з боку.

Є такі випадки, коли людина знаходиться без свідомості та про добровільну згоду мова зовсім йти не може, то виникає питання: а можуть найближчі родичі надати таку згоду?

У випадках неможливості отримати згоду пацієнта, батьків або законних представників, а також щодо осіб, які страждають психічними розладами, надання медичної допомоги може бути і без їх згоди (стаття 34 ЗУ «Основи законодавства про охорону здоров'я»). У цих умовах лікар повинен бути впевнений не тільки в реально загрозовою небезпеки хворому у разі незастосування конкретного медичного втручання, а й в відсутності його альтернативи. Ненадання допомоги хворому може бути також розцінена як навмисне припинення життя, тому в цьому випадку може бути доцільно для хворого і юридично виправдано для лікаря не бездіяльність, а будь-який обґрунтований ризик. На нашу кримінальним законодавством несприятливий результат не може розглядатися як злочин, якщо особа, яка допустила ризик, не маючи альтернативи, вжив достатніх заходів для запобігання смерті (стаття 42 Кримінального Кодексу України). При цьому вчинені дії повинні бути забезпечені відповідними знаннями і умінням, достатніми в конкретній ситуації, щоб попередити настання шкідливих наслідків. При існуючому стані, коли евтаназія заборонена законом, вона може оформлятися як відмова від медичного втручання, що підтримує життя. Щоб гідно вийти з такої складної ситуації лікар не тільки повинен володіти високим професіоналізмом і ретельно документувати свої дії, але бути юридично грамотним фахівцем.

Окрім цих питань, відзначимо що Бельгія є найбільш ризикованою країною та запропонувала законопроект, що дозволяє легалізувати дитячу евтаназію [23]. Він передбачає можливість її застосування для важкохворих дітей за згодою їх батьків, а також пропонує дозволити добровільно йти з життя дорослим з ранньої деменцією. Подібного явища поки немає ніде в світі. Бельгійські правозахисники вважають, що така ідея дозволить зрівняти права дітей з дорослими (з 18 років), яким можливість добровільного відходу з життя гарантована законом, прийнятим ще в 2002 р. Найближче до цього підійшли в Голландії. Там подібна процедура може проводитися для громадян старше 12 років.

Поки ж в прогресивній Європі намагаються реалізувати права невиліковно хворих дітей на добровільну смерть, в Україні про це не може бути й мови. Оскільки у нас, як і в багатьох інших країнах пострадянського простору, евтаназія заборонена законом.

Таким чином, підводячи підсумок, слід погодитись з А.В. Гнєздиловим [24, с.41-42.], який виділяє особливо важливі питання, що постають перед невиліковно хворими та їх родинами:

- платне обстеження призводить до пізнього звернення хворих до лікарів, у зв'язку з цим приблизно у 80% випадків люди, що звертаються до медиків уперше, вже мають занедбану форму раку, тому для них потрібна тільки паліативна допомога;

- незнання природи походження пухлин викликає страх «зараження раком» від хворих. Тому спостерігаються явища самота соціальної ізоляції хворих, складні взаємостосунки в сім'ї, з дітьми, з сусідами комунальної квартири;

- незабезпеченість ліками, відсутність гарантій на знеболення, висока вартість лікування і фатальність хвороби часто викликають суїцидні тенденції (присупи самогубства) серед хворих на новоутворення. Це вкрай негативна соціально-психологічна проблема. Тому так названа евтаназія більш гуманна процедура.

- родичі помираючого пацієнта часто стають матеріально неспроможними та психічно пригніченими після його смерті, а ніяких фондів підтримки сімей держава не створює;

- існуюча система медичного забезпечення онкохворих дуже громізка, високовартісна і неекономічна. У її основі лежить принцип повної недовіри людей одне до одного. Це стосується перш за все призначення знеболюючих наркотичних препаратів хворим вдома. Наприклад, 80% виїздів швидкої допомоги задіяно для зняття болювого синдрому, що спричиняє невинновдані затрати; адже існують знеболюючі таблетки для онкологічних хворих, які не мають цінності для наркоманів.

Їх застосування хворими може змінити всю існуючу систему знеболювання.

Сьогодні, для вирішення питань щодо покращення медико-соціальних послуг населенню, надання паліативної допомоги тим, хто її потребує, раціонального використання ресурсів, які надаються для такої допомоги, необхідно офіційно визначити «невиліковно хворих» як категорію споживачів таких послуг у галузі охорони здоров'я та соціального захисту [25, с. 214-221].

Висновки. Автор вважає, що норми як міжнародного так і національного права повинні конкретніше регулювати питання евтаназії, вони повинні чітко визначити, що евтаназія може здійснюватися не до будь якої людини, а конкретно до «невиліковно хворого» та відповідно до цього визначити ознаки, які б з правової точки зору допомогли визначити за яких обставин і на яких підставах, може здійснювати, або сприяти здійсненню права невиліковно хворого на евтаназію.

Таким чином, автором запропоновано з правової точки зору наступне визначення поняття «невиліковно хворий» - це фізична особа (пацієнт) яка в силу фізичних вад має невиліковне прогресуюче захворювання, виражене больовими симптомами, тяжкими розладами життєдіяльності, що не може бути вилікуваним сучасними і доступними методами та засобами і супроводжується психічними розладами у термінальній стадії захворювання, що унеможлиблюють здатність хворого до праці, до нормального життя, до самообслуговування.

Пацієнт з моменту звернення до медичного закладу є учасником цивільних правовідносин, який повинен бути наділений низкою ознак, які його індивідуалізують, відокремлюють з-поміж та персоніфікують як учасника цих правовідносин. Отже, до ознак невиліковно хворого пацієнта належать:

- пацієнт має діагноз, в якому чітко визначено хворобу, яка є невиліковним прогресуючим захворюванням;

- за медичними показниками хвороба супроводжується больовими симптомами, тяжкими розладами життєдіяльності, що не може бути вилікуваним сучасними і доступними методами та засобами;

- хвороба супроводжуються психічними розладами у термінальній стадії захворювання;

- втрата здатності невиліковно хворого до праці, а також унеможлиблюють здатність до нормального життя та до самообслуговування.

Медична допомога такій категорії пацієнтів надається від моменту встановлення невилікового діагнозу і до останніх хвилин життя. Така медична допомога надається у спеціалізованих закладах охорони здоров'я особливого типу «Хоспіс», головною метою яких є забезпечення максимально досяжної якості життя невиліковно хворої людини у термінальній стадії, шляхом полегшення фізичних та моральних страждань, психологічної, соціальної та духовної (релігійної) підтримки і супроводу пацієнта і його близьких, збереження людської гідності пацієнтів наприкінці біологічного життя.

Саме з метою полегшити страждання невиліковної хворої людини, в деяких країнах світу пішли на зустріч пацієнту та дозволили проведення евтаназії на легальному (законодавчому) рівні, під якою розуміється навмисне прискорення настання смерті невиліковно хворого з метою позбавити його від страждань.

Щодо законодавчого регулювання евтаназії в Україні, варто зазначити, що Цивільним Кодексом України, Кримінальним Кодексом України та Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» чітко визначають негативне ставлення до можливості здійснення евтаназії у будь якому випадку та за будь яких обставин.

Список використаної літератури

1. Островская И.В. Медицинская этика. Москва: АНМИ, 2001. 247 с.
2. Конвенция о защите прав и достоинствах человека в связи с применением достижений биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине. Совет Европы, Овьедо, 4 апр. 1997 г.
3. Энциклопедический словарь медицинских терминов. за.ред. Б. В. Петровский. Москва: Сов. энциклопедия, 1982.Т.1: 464 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М.: Рус. яз.,1988. 187 с.
5. Крюков С. А.Сучасні проблеми державного управління у галузі надання медико-соціальної допомоги безнадійно хворим. *Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України*. 2001. №2,Ч.2. С.186-192.
6. Про затвердження примірних положень про хоспіс та відділення паліативної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію та СНІД: Наказ МОЗ України від 27.12.2007 №866.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0866282-07>
7. Крюков С. А.Сучасні проблеми державного управління у галузі надання медико-соціальної допомоги безнадійно хворим. *Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України*. 2001. №2, Ч.2. С.186-192.
8. Большая медицинская энциклопедия: В 30-ти т./ за.ред. Б. В. Петровский. 3-е изд. М. : Сов. Энциклопедия,1985. Т.25:Теннис-Углекислота. 544 с.
9. Collier Joe. Право пациента на информацию. Здоровье мира.1994. Т. 47. № 5.С.18-19.
10. Cross-border care for oncology patients/ Jochem Inge., Stevens F. C.J., Janssens J.T.E., et al. *Eur. J. of Palliative Care*.1997. Vol.4, № 1. P.20-25.
11. Горбачева А. Врачи и пациенты во Франции. *Врач*. 1997. № 2. 40с.
12. Гришин В. В., Семенов В. Ю., Бродская Ю.Б. Медицинское страхование в Японии. *Экономика здравоохранения*. 1997.№1.С.14–22.
13. Гурвич Э. Здравоохранение в Израиле. *Провизор*.1997. №1.С.11–12.
14. Вишняков Н. И. Некоторые сравнительные показатели здоровья населения в динамике и их влияние на современное развитие стационарной

медицинской помощи в Санкт-Петербурге и Финляндии (1995-1996гг.). *Проблемы социальной гигиены и история медицины*. 1997. №6 .С.3–6.

15. Обезболивание при раке и паллиативное лечение. Перевод с англ. ВОЗ. М.: Медицина. 1992. 76с.

16. Ангелуца П. Скільки коштує лікування в Австралії? *Медицина світу*. 2000. Т. 9, № 2. С. 110–118.

17. Christakis N. A, Escarse J. J. Survival of Medicare patients after enrollment in Hospice Programs. *The New England Journal of Medicine*. 1996. Vol. 335, № 3. P. 172-178.

18. Рахманова А. Г. Хосписы для больных спид, секс, здоровье. 1999. № 2. С. 16-17.

19. Коваленко В. Б. Психоемоциональные проблемы хосписного обслуживания. *Паллиативная медицина и реабилитация*. 1999. № 2. 54 с.

20. Сердюк О. І. Хронічне соматичне страждання як чинник психосоціотравматизації хворої людини: Проблеми та перспективні напрями організації діяльності системи медичної допомоги населенню. *Вісник соціальної гігієни та орг. охорони здоров'я України*. 2000. № 1. С. 13-15.

21. Зотов П. Б., Новиков Г. А., Уманский С. М. Суицидальное поведение онкологических больных. *Паллиативная медицина и реабилитация*. 1997. № 4. С. 25-29.

22. Бельгия приняла беспрецедентный закон о детской эвтаназии. 3 марта 2014. URL: <http://www.mk.ru/politics/world/article/2014/03/03/992801-belgiyapriinyala-bespretsedentnyiy-zakon-o-detskoj-evtanazii.html>

23. Гнездилов А. В., Леоненкова С. А., Репина М. Т. Некоторые социальные проблемы в хосписной службе среди онкологических больных. *Паллиативная медицина и реабилитация*. 1997. № 3. С. 41-42.

24. Крюков С. А. Законодавчі аспекти паліативної медицини: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Вісник Української Академії державного управління при Президенті України*. 2001. № 4. С. 214-221.

Y. Kamardina, N. Mitko

THE RIGHT OF NEUELICALLY PATIENT TO EVANZAZIYA: INTERNATIONAL LEGAL REGULATION AND PRACTICE OF REALIZATION

The article deals with the legal aspects of the implementation of the law of the incurably ill patient with euthanasia. The concept of "incurably sick" is investigated and the main qualitative features of this concept are highlighted. The peculiarities of legal definition of concepts "incurably ill", "incurable patient", "terminal patient" and their correlation are analyzed. It is proposed to give legal significance to the term "incurably sick" and to identify the features that are inherent in this category of patients.

Key words: patient, incurable, incurable patient, terminal patient, euthanasia, voluntary euthanasia, hospice.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

УДК 342.922

В. В. Волік

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКІВ

В статті підіймаються питання, що стосуються захисту пільгових категорій громадян під час користування ними громадським транспортом. Розглянуто поточний

стан правового регулювання цієї сфери відносин в суспільстві. Окреслено пропозиції щодо юридичного закріплення норм, які б додатково регулювали діяльність автомобільних перевізників та посилення їх відповідальності за відмову у перевезенні пільговиків, що надало б черговий крок задля досягнення європейського рівня якості роботи на автомобільному транспорті.

Ключові слова: транспорт, міський транспорт, транспортна послуга, перевезення пасажирів, автомобільний перевізник, пільгова категорія громадян, соціальний захист.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що співробітництво України та ЄС в сфері транспорту повинно буде охоплювати такі напрямки:

- розвиток сталої національної транспортної політики, яка буде охоплювати всі види транспорту, зокрема з метою забезпечення ефективних і безпечних транспортних систем, і сприяти інтеграції ініціатив у сфері транспорту в інші напрями політики;
- розвиток галузевих стратегій на основі національної транспортної політики (зокрема нормативні вимоги щодо модернізації технічного обладнання і транспортних парків для дотримання найвищих міжнародних стандартів) щодо автомобільного, залізничного, річкового, морського та авіаційного транспорту, а також інтермодальність, враховуючи терміни й основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність і фінансові плани;
- розвиток мультимодальної транспортної мережі, пов'язаної з Транс'європейською транспортною мережею (TEN-T), та удосконалення інфраструктурної політики з метою кращого визначення й оцінки інфраструктурних проєктів щодо різних видів транспорту. Розвиток стратегій фінансування, спрямованих на утримання, усунення перешкод у пропускній здатності та розвиток неповної інфраструктури, а також активізацію і сприяння участі приватного сектору в транспортних проєктах відповідно до Додатка XXXIII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії їхніми державами-членами, з іншої сторони;
- приєднання до відповідних міжнародних транспортних організацій та угод, зокрема процедури забезпечення суворого застосування та ефективного виконання міжнародних транспортних угод і конвенцій;
- науково-технічне співробітництво та обмін інформацією для розвитку і удосконалення технологій в галузі транспорту, наприклад, інтелектуальних транспортних систем;
- сприяння використанню інтелектуальних транспортних систем та інформаційних технологій при управлінні і використанні всіх видів транспорту, а також підтримка інтермодальності та співробітництва у використанні космічних систем і впровадженні комерційних рішень, що полегшують транспортні перевезення.

З огляду на зазначене вище та на наш погляд, для досягнення поставлених амбіційних цілей та реалізації поточних задач, намічених в Національній транспортній стратегії України до 2030 року і нарешті побудови високого рівня комфорту перевезення пасажирів необхідно пройти, крім іншого, глибокий та вагомий шлях вдосконалення законодавчого урегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні, задоволення потреб суспільства і економіки у перевезенні пасажирів та вантажів, безпеки перевезень, ефективного споживання ресурсів та зменшення техногенного впливу автомобільних транспортних засобів через так званий інструмент адаптації норм законодавства України до норм актів ЄС згідно Угоди про асоціацію

Україна – ЄС.

Зокрема, підлягає подальшому удосконаленню законодавство, що регулює відносини перевізників з пільговими категоріями громадян, нарешті подальшому закріпленню норм законодавства, які б надавали реальний захист прав пільговиків на їх безперешкодний доступ та безкоштовний проїзд у міському транспорті загального користування.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Слід згадати роботи М.Л. Шелухіна [1], В. Парахіної [2], Н. Троїцької, А. Чубукова [3], В. Савенко, В. Гайдукевич [4], О. Антоненко [5], І. Гончар [6], Д. Мелентьєва [7], Д. Власенко [8], які розглядали діяльність автомобільних перевізників та послуги, що ним надаються. Їх праці знаходяться як в економічній, так і в правовій площині з огляду на те, що діяльність транспорту тісно пов'язана з цими науками. Разом з тим слід зазначити, що поза увагою дослідників залишилися окремі питання надання транспортних послуг, з точки зору застосування європейського законодавства.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є пошук та надання пропозицій по удосконаленню чинного законодавства в сфері діяльності автомобільних перевізників в Україні, визначення вимог щодо інформування пасажирів про кількість вільних та зайнятих пільгових місць в пасажирському автомобільному транспорті, встановлення відповідальності за відсутність вказаної інформації, з огляду на напруження нашого вектору розвитку держави в сторону Європи.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що на теперішній час виникли вагомі підстави в удосконаленні правового забезпечення діяльності автомобільних перевізників з урахуванням європейських тенденцій, що повинно привести до підвищення ефективності державного регулювання у сфері перевезень пасажирів автомобільним транспортом, запровадженню ефективного контролю функціонування ринку автомобільних перевезень, запровадженню європейських умов допуску до ринку перевезень.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що кожний квартал у Міністерстві інфраструктури України проводиться аналіз та узагальнюється практика розгляду звернень громадян шляхом складання звітної документації, яка доводиться до відома структурних підрозділів та розміщується на офіційному веб-сайті Міністерства.

Відповідно до звіту про розгляд звернень громадян, що надійшли до Міністерства інфраструктури України за I квартал 2018 року у період з 01.01.2018 до 30.03.2018 до Міністерства інфраструктури України надійшло 524 звернення громадян з усіх регіонів України. Найбільша кількість звернень у цей період надійшла від громадян міста Києва (100), Київської (44), Одеської (30) та Львівської (29) областей [9].

Крім того, як зазначається на офіційному сайті Міністерства інфраструктури України загальний аналіз звернень засвідчує, що громадяни переважно порушують питання:

- Обслуговування на підприємствах транспорту:

Найбільше це стосується неналежного рівня сервісу, незадоволення громадян організацією графіка руху та скасування поїздів приміського та далекого сполучення, відміни зупинок поїздів на багатьох станціях та зупиночних пунктах (значна частина є колективними), необґрунтоване з погляду заявників, підвищення тарифів на послуги транспорту.

- Невирішеність проблем соціальної сфери:

Велика кількість звернень стосується здійснення перевезень пільгових категорій громадян автомобільним транспортом. Неврегульованість на законодавчому рівні питання відшкодування за виконання такого виду перевезень створює умови до

виникнення конфліктних ситуацій під час їх здійснення.

Найчастіше громадяни звертаються з питань пільгового проїзду, зокрема зі скаргами на відмову водіїв автомобільного транспорту та касирів автостанцій у реалізації права пільгового проїзду окремих категорій громадян.

Деякі громадяни звертаються зі скаргами на те, що в окремих залізничних касах не видають квитки за посвідченнями, що надають право на пільговий проїзд.

• В сфері виробничої діяльності:

Питання працевлаштування та звільнення, в тому числі пов'язані з реорганізаційними заходами на підприємствах залізничного транспорту та пошти, залишаються проблемними. Працівники ж відділень поштового зв'язку та мешканці сільської місцевості скаржаться переважно на невідповідність рівня заробітної плати листонош їх важким та специфічним умовам праці.

Отже, громадяни в основному зверталися з питань незадовільного рівня сервісного обслуговування, незадовільного санітарно-гігієнічного стану рухомого складу та споруд транспортно-дорожнього комплексу, праці та заробітної плати, пільгового проїзду у міських та міжміських маршрутних таксі, покращення житлових умов працівників та пенсіонерів залізниці, працевлаштування, питання ліцензування діяльності на автомобільному транспорті та порушень при проведенні конкурсів на визначення перевізника на пасажирські перевезення тощо. Звернення громадян на особистих прийомах засвідчують, що вони є результатом невирішення проблем, з якими громадяни зверталися попередньо, а в окремих випадках - і неодноразово, за місцем роботи та проживання, до керівництва залізниць, ПАТ «Укрзалізниця», Державної служби України з безпеки на транспорті, ПАТ «Укрпошта», Державного агентства автомобільних доріг України, місцевих органів державної влади і не отримали бажаного результату щодо вирішення своїх проблем на місцях.

Аналіз звернень та результати їх розгляду можуть засвідчувати, що у галузі дорожньо-транспортного комплексу та зв'язку продовжує існувати ряд проблем, на вирішення яких звертається недостатньо уваги. А саме:

- рівень сервісного обслуговування, організація графіка руху та санітарно-технічний стан рухомого складу і споруд на автомобільному та залізничному транспорті;
- дотримання вимог чинного законодавства під час перевезення пільгових категорій населення;
- проблема житлових умов працівників галузі транспорту;
- питання праці та заробітної плати;
- зловживання посадовими особами підприємств транспорту та зв'язку своїм службовим становищем;
- закриття поштових відділень, втрата поштових відправлень [9].

При цьому, суттєву складову кількості порушених питань складають звернення від ветеранів війни та праці, багатодітних сімей та інших громадян, які потребують соціального захисту та підтримки (а саме 186 звернень з загальної кількості 524 за перший квартал 2018 року) [9].

Реалізація права на пільги нерідко стає для осіб цих категорій важкою справою й супроводжується приниженням честі та гідності людини. Зокрема, на даний час пільговикам доводиться просити, а подекуди навіть вмовляти водіїв та перевізників реалізувати своє право на пільговий проїзд. Це абсурд, оскільки пільга це подяка держави, що повинна реалізовуватися в повній мірі та пріоритетне. На жаль, водії здебільшого з бажанням власної наживи обдурюють пільговиків та брешуть про відсутність пільгових місць в транспорті. Мотивуючи відсутністю пільгових місць в

своєму транспорті, водії та перевізники відмовляють у пільговому проїзді громадянам. В той же час, на сьогодні немає реальної змоги встановити законність такої відмови в пільговому проїзді, адже інформацію про наявну кількість пільгових місць в автобусі певного маршруту громадяни отримують тільки зі слів водія.

Компетентні державні органи, які б мали фіксувати порушення прав на пільговий проїзд, цього не роблять, оскільки встановити склад правопорушення неможливо через відсутність інформації про поточну кількість пільгових місць. В зв'язку з цим, водії та перевізники спокійно уникають відповідальності, яка передбачена законодавством та продовжують знущатися над особами, які мають бути пріоритетно захищені державою.

Також однією з причин таких порушень прав на проїзд пільговиків є те, що закон не передбачає серйозних санкцій для таких правопорушень (штраф всього від восьми до десяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що наразі приблизно 170 грн.). До того ж відповідальність для перевізників й водіїв у сумі штрафу різна, тому виникають непорозуміння в реалізації санкцій. Вимоги щодо обов'язкової інформації для пасажирів в автобусах не виконуються також через незначну суму штрафних санкцій. Доцільно б було збільшити штраф задля забезпечення прав пасажирів на пільговий проїзд та комфорт.

Через вказані причини, кількість випадків незаконного ненадання пасажиром пільгового проїзду лише збільшується та пільговики все частіше скаржаться на це. Таким чином, права пільговиків незахищені державою й вони змушені відстоювати свої права через приниження честі та гідності людини, що є нонсенсом в демократичній країні.

Отже, підвищення ефективності державного регулювання у сфері перевезень пасажирів, запровадження ефективного контролю функціонування ринку автомобільних перевезень, і натеper залишаються важливими завданнями нашої держави, а тому удосконалення законодавства не минути.

За таких умов особливої актуальності набуває внесення змін та доповнень до Закону України «Про автомобільний транспорт» [10] та Кодексу України про адміністративні правопорушення [11], які в світлі наведених вище домовленостей України з Європейським Союзом потребує кардинального перетворення. Постає розумним внесення деяких коректив у вказані базові закони.

По-перше, справедливим буде внесення в Закон України «Про автомобільний транспорт» [10] наступних змін:

- у статтю 37 («Пільгові перевезення пасажирів автомобільним транспортом») доповнити, що біля кожного входу пасажирів в транспорті на автобусних маршрутах загального користування встановлюється інформаційне табло щодо поточної кількості вільних та зайнятих пільгових місць;

- у статтю 40 («Основні права та обов'язки водія автобуса, таксі, легкового автомобіля на замовлення, легкового автомобіля при перевезення пасажирів») доповнити додатковим зобов'язанням водія автобуса відображати інформацію на встановлених біля кожного входу пасажирів в автобусі інформаційних табло щодо поточної кількості вільних та зайнятих пільгових місць;

- у статтю 60 («Відповідальність за порушення законодавства про автомобільний транспорт») змінити збільшивши адміністративно-господарський штраф за порушення автомобільними перевізниками законодавства про автомобільний транспорт до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на відміну від існуючого розміру штрафу 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

- при цьому у статті 60 («Відповідальність за порушення законодавства про автомобільний транспорт») також передбачити відповідальність, що може буде

покладена на і лжепільговика, який водить в оману та надає недостовірні відомості про існування в нього пільг, а саме штраф до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Звісно логічним та виваженим кроком буде внесення змін до інших важливих законодавчих актів, які б передбачали серйозні санкції за порушення прав на проїзд пільговиків, а саме потрібно внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме у статті 133¹ («Порушення правил надання послуг та вимог безпеки при наданні послуг з перевезення пасажирів чи вантажів автомобільним транспортом») потрібно збільшити розмір санкцій та доповнити гіпотезу даної правової норми у відповідності до запропонованих вище змін до Закону України «Про автомобільний транспорт».

Отже, такі важливі кроки повинні привести до подальшого удосконалення чинного законодавства та нарешті вирішити проблему реалізації пільговиками свого права на проїзд в громадському.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна дійти висновку та підкреслити, що подальше розв'язання наявних проблем в транспортній галузі, у тому числі через адаптацію норм законодавства України до норм актів ЄС в сфері перевезень автомобільним транспортом Україна поступово стає пріоритетним завданням України та з цією метою необхідно на місцевому рівні корегувати чинні законодавчі акти, зокрема вносити зміни та доповнення в Закон України «Про автомобільний транспорт», в Кодекс України про адміністративні правопорушення.

З урахуванням викладеного, вбачається, що надані вище пропозиції нарешті приведуть до додаткового покращення якості надання транспортних послуг, наближення рівня їх надання та розвитку інфраструктури до європейських стандартів, підвищення рівня безпеки та поліпшення системи управління і т.д.

Список використаної літератури

1. Транспортне право України : підруч. для студ. юр. спец. вищ. навч. закл. / за ред. М. Л. Шелухіна. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. — 896 с.
2. Парахина В. Н. Методологические основы и методы муниципального управления развитием пассажирского транспорта города : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора экономических наук : спец. / В. Н. Парахина. — СПб., 1999. — 38 с.
3. Единая транспортная система : учебник для студ. учреждений сред. проф. образования / Н.А. Троицкая, А.Б. Чубуков. — М. : Академия, 2003. — 240 с.
4. Савенко В.Я. Транспорт і шляхи сполучення : підручник / В. Я. Савенко, В. А. Гайдукевич. — К. : Арістей, 2005. — 256 с.
5. Антоненко О. А. Деякі проблемні питання в перевезенні міським пасажирським транспортом та шляхи їх вирішення / О. А. Антоненко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2008. — № 1. — 122 с.
6. Гончар И. Правила для перевозчиков. Кабинет Министров Украины принял новую редакцию Правил предоставления услуг пассажирского автомобильного транспорта / И. Гончар // Юридична практика-Фахівець. — 2007. — № 44. — 24 с.
7. Мелентьев Д. Ю. Городской пассажирский транспорт: от совершенного государственного монополизма к полноправию бизнес-структур / Д. Ю. Мелентьев // Економічний вісник Донбасу. — 2011. — № 2. — С. 12–16.
8. Власенко Д. О. Теоретико-методичні підходи до визначення особливостей маркетингу транспортних послуг / Д. О. Власенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_4/Vlasenko_410.htm
9. Звіт про розгляд звернень громадян, що надійшли до Міністерства

інфраструктури України за I квартал 2018 року. URL: <https://mtu.gov.ua/news/29752.html> (дата звернення: 17.07.2018).

10. Про автомобільний транспорт : закон України від 05.04.2001 №2344-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 22. Ст. 105.

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 07.12.1984 №8073-X // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.07.2018).

V. V. Volik

SOME QUESTIONS OF INCREASING THE RESPONSIBILITY OF CARRIERS

The article raises questions concerning the protection of privileged categories of citizens while using them by public transport. The current state of legal regulation of this sphere of relations in society is considered. The proposals on legal consolidation of norms, which would further regulate the activity of motor carriers and increase their responsibility for refusal of transportation of privileged persons, are described, which would provide the next step in order to achieve the European level of quality of work in road transport.

Key words: transport, city transport, transport service, passenger transportation, car carrier, privileged category of citizens, social protection.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

УДК 347.2 (477)

В. І. Теремецький, О. М. Соколов

СПОСОБИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті розглянуто проблемні питання, пов'язані із захистом прав внутрішньо переміщених осіб. Охарактеризовано способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. Встановлено, що захистити майнові права внутрішньо переміщених осіб можна за допомогою як загальних способів захисту прав, передбачених ст. 16 ЦК України, так і спеціальних, чітко не передбачених актами цивільного законодавства, застосування яких не суперечить суті цивільних правовідносин. Такі способи поділено на: способи захисту, за допомогою яких можна підтвердити право, способи, що допомагають попередити або припинити порушення права та способи захисту, за допомогою яких можна відновити право або отримати компенсацію втрат.

Ключові слова: цивільно-правова охорона, майнові права, внутрішньо переміщені особи, захист майнових прав, охорона майнових прав, цивільно-правовий захист.

Постановка проблеми. Цивільно-правова охорона майнових прав внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) потребує системного дослідження в українській юридичній науці, яка вперше зіткнулась із проблемою захисту окремої групи осіб, котрі були вимушені мігрувати у власній країні. Вказана категорія осіб фактично опинилася у стані обмеження можливостей здійснення своїх прав, зокрема припинення трудових та соціальних правовідносин, позбавлення права власності тощо.

Необхідність вивчення цієї проблематики також пов'язана зі значною кількістю судових справ у сфері здійснення майнових прав ВПО. При цьому судова практика постійно поповнюється справами про встановлення юридичних фактів необхідних для

здійснення майнових прав ВПО. Накопичення судової практики є підґрунтям для наукового осмислення майнових прав ВПО, форм і способів їх захисту.

Відаючи належне існуючим науковим дослідженням, присвяченим окремим аспектам окресленої проблематики, слід вказати на відсутність розробок ряду теоретичних положень у сфері цивільно-правового забезпечення майнових прав ВПО, практичних аспектів правового регулювання контролю державних органів за забезпеченням розглядуваних прав та існуючій необхідності приведення національного законодавства до правових норм і стандартів європейських держав і міжнародних організацій. Тому запропонований напрям наукового дослідження сьогодні є актуальним і перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям цієї наукової публікації стали праці вчених різних галузей знань, які не лише заклали підвалини сучасного розуміння засад охорони та захисту майнових прав ВПО, а й дослідили сутність багатьох фундаментальних наукових категорій.

Як відомо, питання охорони прав ВПО були предметом дослідження конституційного, трудового права та права соціального забезпечення, але у межах цивільного права майнові права цієї уразливої групи осіб майже не вивчалися. Так, О.Є. Аврамова, О.К. Волох, О.В. Гордієнко, Т.Р. Кульчицький, Т.М. Кучер, О.Б. Ольшанецька, О.А. Фесенко та інші вітчизняні науковці більшість майнових прав ВПО розглядали на рівні правозастосування без достатнього теоретичного обґрунтування.

Водночас, ураховуючи постійні зміни цивільного законодавства, особливо його оновлення за останні роки, а також проблеми з якими стикаються ВПО, питання визначення цивільно-правової охорони майнових прав ВПО, форм та способів захисту їх прав потребують свого доктринального аналізу й належного нормативного врегулювання. Тому є необхідність у теоретичному обґрунтуванні та практичному розв'язанні питань цивільно-правового статусу ВПО взагалі і порядку здійснення, форм та способів захисту їх майнових прав, зокрема.

Мета статті – охарактеризувати загальні та спеціальні способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб в контексті існуючої системи захисту цивільних прав та інтересів, а також запропонувати авторське бачення розв'язання існуючих проблем.

Виклад основного матеріалу. Реалізація права на захист цивільних прав відбувається через застосування визначених способів захисту, передбачених ч. 2 ст. 16 ЦК України [1]. Під способами захисту цивільних прав зазвичай розуміють передбачені законодавством засоби, за допомогою яких можуть бути досягнуті припинення, запобігання, усунення порушень права, його відновлення і компенсація втрат, викликаних порушенням права [2, с. 24].

У зв'язку з подіями, що відбуваються в нашій державі вже декілька останніх років сотні тисяч громадян України зазнали утисків своїх прав, у тому числі і майнових. Для того щоб урегулювати і забезпечити права і свободи цієї категорії осіб було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII [3]. Утім, як зазначає С.О. Белікова, у держави не має власного досвіду, спрямованого на реальне поновлення порушених прав громадян, які проживають на тимчасово окупованій території, та тих, які були змушені покинути своє місце проживання, тобто ВПО [4, с. 71].

Крім того, для захисту порушених прав ВПО у міжнародному праві не передбачено жодних спеціальних нормативних актів. Тому при порушенні прав цих

осіб правозахисникам доводиться користуватись внутрішнім законодавством країни переселення або загальними принципами захисту прав людини.

Зазначимо, що Женевські конвенції 1949 р. та два додаткові до них протоколи 1977 р. є фундаментальними документами для міжнародного гуманітарного права. Як стверджує Є. Шацький, у тому, що захист прав ВПО базується на актах міжнародного гуманітарного права, немає нічого дивного, адже ВПО найчастіше набувають такий фактичний статус через небезпеку для їх життя завдяки збройним конфліктам або іншим подібним трагедіям, які, у свою чергу, регулюються нормами міжнародного гуманітарного права [5].

Хоча питання захисту прав ВПО і мають значну національну та міжнародну нормативно-правову базу (йдеться про Конституцію України, ЦК України, Закон № 1207-VII, Європейську Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про цивільні та політичні права, Конвенцію проти катувань та інших нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенцію прав дитини тощо), проблеми, пов'язані із захистом прав цих осіб залишаються до кінця не врегульованими.

Перш за все це пов'язано з тим, що чинними на сьогодні нормативно-правовими актами не врегульовано питання механізмів захисту прав ВПО. Зокрема, не врегульованими залишаються питання щодо способів та форм захисту майнових прав ВПО. Отже, основними механізмами (способами) захисту прав ВПО є внутрішнє законодавство і міжнародно-правові інструменти. У справах ВПО, які офіційно не визначені міжнародним правом, єдиним можливим ефективним і дієвим механізмом захисту їх прав повинно стати внутрішнє законодавство України. Утім, на жаль, у внутрішньому законодавстві України також на даний час бракує спеціальних інструментів правового захисту. Жоден нормативно-правовий акт не містить спеціальних норм, які б чітко визначили перелік способів захисту порушених прав ВПО.

Тому, виходячи зі змісту положень ЦК України, можна припустити, що у випадку відсутності певної спеціальної норми, яка б врегульовувала, наприклад, способи захисту майнових прав ВПО, слід застосовувати загальні положення ЦК України щодо захисту цивільних прав та інтересів, а також норми міжнародних актів. Аналогічне положення випрацювано і судовою практикою. Так, Верховний Суд України сформулював принцип, згідно з яким захист майнових прав здійснюється в порядку, визначеному законодавством, а якщо такий спеціальний порядок невизначений – на загальних підставах [6].

Важливо зазначити, що захист цивільних прав не вичерпується способами, переліченими у ст. 16 ЦК України. Він може здійснюватися й іншими способами, передбаченими спеціальними нормами, які враховують особливості тих чи інших цивільних правовідносин.

Цікавим є те, що у ст. 16 ЦК України передбачено способи судового захисту цивільних прав та інтересів. Однак як суд, так і державні органи та органи місцевого самоврядування можуть захищати права фізичних осіб шляхом скасування актів державних органів чи органів місцевого самоврядування нижчого рівня, а також нотаріуси – шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі. Водночас за певних умов громадяни після використання всіх національних засобів правового захисту мають право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України).

Способи захисту права ВПО, у тому числі майнового, спрямовані на його відновлення, а тому слід враховувати неоднорідність їх юридичної природи, що впливає на можливість їх реалізації. Способами правового захисту, які можуть використовувати ВПО є: 1) загальні способи процесуального захисту. Йдеться про передбачені ст. 43 ЦПК України процесуальні можливості впливати на розгляд і підсумкове вирішення цивільної справи учасниками цивільного процесу; 2) спеціальні способи процесуального захисту, які на відміну від загальних характеризуються особливим змістом, суб'єктами застосування та процесуальними діями і наслідками застосування.

ВПО з АР Крим, Донецької та Луганської областей часто зазнають порушень своїх прав з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, які зловживають своїми правами. Недосконалість чинного законодавства, яке регулює правовий статус ВПО, корупція та свавілля українських чиновників призводить до правового нігілізму серед цієї категорії населення України. В умовах воєнних дій в Україні доцільним є розгляд питання захисту прав ВПО за допомогою звернення до суду, оскільки на даний час ВПО є особливо вразливою верствою населення сучасної України. Вони втратили майно, не мають коштів, а державна матеріальна допомога та відшкодування за зруйнований чи пошкоджений будинок або інше майно є вкрай низькою. Окрім цього, ВПО для обґрунтування предмета позову чи підтвердження доказів у справі доводиться відновлювати втрачені документи. Основні проблеми, з якими зустрічаються ВПО, – це відновлення втрачених документів, отримання субсидій, отримання довідки ВПО, земельних ділянок. Саме в судовому порядку вирішується значна кількість соціальних, майнових, пенсійних справ. Необхідно враховувати факт, що в Україні на законодавчому рівні закріплений обов'язок суду під час прийняття рішення враховувати практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Рішення у справі не може суперечити практиці ЄСПЛ, суд повинен вирішити справу на підставі аналогії з відповідним рішенням ЄСПЛ [7].

Наприклад, Берегівський районний суд Закарпатської області, розглядаючи справу ВПО до управління Пенсійного фонду України в Берегівському районі Закарпатської області дійшов висновку про необхідність захисту прав позивача та задоволення його позовних вимог. Суть останніх полягала у тому, що позивачу у зв'язку зі смертю матері-пенсіонера, яка була ВПО, не виплачено не отриману пенсію. Представник відповідача заперечила проти задоволення позову, при цьому зазначила, що людина має право на отримання допомоги з поховання, однак у них відсутні будь-які документи, на підставі яких можна вирахувати розмір допомоги щодо виплати недоплаченої пенсії. Утім позов був задоволений. У рішенні суд зазначив, що відповідач не вжив усіх можливих заходів із захисту та дотримання прав ВПО та інтеграції їх за новим місцем проживання в Україні [8].

Акт суду є способом захисту і забезпечення прав і законних інтересів особи. Безсумнівно, що судові рішення здійснює вплив на структуру та динаміку суспільних відносин як результат дії його законної сили. Реалізація суб'єктивного цивільного права особи відбувається у межах сформованих і існуючих правовідносин, а судові рішення визнає (санкціонує) існуюче правовідношення (змістом якого є суб'єктивні цивільні права та обов'язки сторін), надаючи йому статус безспірного. Крім того, суд не може відмовити у виконанні законної вимоги позивача та в задоволенні позову. У літературі справедливо зауважувалося, що поняття «суб'єктивне право» повинно містити у собі вказівку на те, що воно «засновано на нормах об'єктивного права» [9, с. 96]. У цьому значенні можливість звернення до суду для ухвалення рішення можна розглядати як правову гарантію реалізації наданого законом права на зміну та

припинення правовідношення, де позовна заява і судові рішення є засобом та інструментом, які забезпечують зазначені перетворення.

Класифікація способів захисту цивільних прав та інтересів може бути здійснена за декількома критеріями: по-перше, за результатом відновлення порушеного права та, по-друге, характером його наслідків. Слід зазначити, що саме результат є критерієм вибору суб'єктом права способу захисту останнього. Як зазначає І.Й. Пучковська, за визначеним критерієм усі способи захисту цивільних прав та інтересів можна поділити на три групи [10, с. 347].

Перша група містить способи захисту, застосування яких дозволяє підтвердити (засвідчити) право, що захищається, або припинити (змінити) обов'язок. Цей результат настає при застосуванні таких способів захисту, як визнання права; примусове виконання обов'язку особи в натурі; зміна правовідношення або його припинення. Необхідність у подібних діях виникає, як правило, в ситуаціях, коли інша особа претендує на право, яке захищається, або заперечує його наявність. Наприклад, вимога про визнання права власності найчастіше передуватиме позову про витребування майна з чужого незаконного володіння або про усунення перешкод у реалізації права власності або позову про виселення із зайнятого приміщення [10, с. 347].

Так, у справі «Дімейдс проти Туреччини» [11] заявник скаржився на тривалу заборону доступу до його власності на півночі Кіпру, втрату контролю над будинком і земельною ділянкою та можливість ними користуватися. У своєму рішенні ЄСПЛ дійшов висновку про те, що відмова у доступі до власності, постійному контролі, використанні і просто користуванні власністю та ненадання компенсації за втручання в майнові права заявника, незважаючи, навіть, на прийнятий Закон «Про компенсацію втраченого нерухомого майна, розташованого на території Турецької Республіки Північного Кіпру», становить триваюче порушення ст. 1 Першого Протоколу до ЄКПЛ. Відповідно, у зазначеному рішенні ЄСПЛ визнав, що триваюче обмеження, введене Турецькою Республікою Північного Кіпру на фізичний доступ греків-кіпріотів до власності, розташованій на її території та повна відмова у такому доступі є очевидним втручанням у право переміщених греків-кіпріотів на мирне володіння майном, у тому числі, житлом за змістом ст. 1 Першого Протоколу до ЄКПЛ.

Таким чином, перша група способів захисту прав ВПО характеризується тим, що реалізація наданих законом можливостей щодо захисту прав дозволяє його підтвердити у випадку, якщо таке право не визнається або оспорується.

До другої групи способів захисту цивільних прав І.Й. Пучковська відносить такі способи, застосування яких дозволяє попередити або припинити порушення права. До них належать: припинення дії, яка порушує право; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування [10, с. 348].

Цікавою є практика ЄСПЛ у питанні механізму захисту прав, способами, що відносяться до цієї групи. Широка позитивна практика ЄСПЛ з питань захисту прав на житло і майно ВПО не зачіпає права та майнові інтереси інших осіб. Так, захищаючи права ВПО на житло, ЄСПЛ наголошує на необхідності дотримання прав інших осіб, в тому числі прав на житло. У справі «Гульмаммадова проти Азербайджану» [12] заявниця отримала ордер на квартиру в новобудові, яку фактично захопила родина переселенців з Нагорного Карабаху та відмовилася звільняти, незважаючи на рішення національних судів. Крім того, після ухвалення рішення про виселення, численні звернення заявниці до виконавчої служби ВПО звернулася до суду з проханням надати відстрочку у виселенні. Національний суд послався на Указ Президента «Про затвердження Державної програми щодо покращення умов життя та підвищення рівня

зайнятості біженців та внутрішньо переміщених осіб» згідно з яким, до моменту повернення ВПО до їх звичайних місць проживання або тимчасового поселення у нових будинках, заборонено виселення цих осіб з квартир, земель та інших приміщень незалежно від форми власності. Відповідно, прохання ВПО було задоволено з визначенням періоду відстрочки до того моменту, поки державою не буде надана можливість переїхати у нове житло в будинках, збудованих для проживання такої категорії осіб. Безумовно, ЄСПЛ визнав, що держава мала обов'язок надати альтернативне житлове приміщення тим ВПО, які захопили квартиру заявниці, або надати справедливую компенсацію. У протилежному випадку, на заявницю було покладено надмірний тягар та не дотримано справедливого балансу між загальним інтересом суспільства та правом заявниці на мирне володіння своїм майном. Тому було визнано, зокрема порушення ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ.

Отже, мета застосування цих способів захисту полягає у тому, щоб спонукати порушника припинити дії, які порушують належне особі суб'єктивне цивільне право, або попередити їх.

Третя група поєднує способи захисту цивільних прав, застосування яких має за мету відновити порушене право і (або) компенсувати втрати, понесені у зв'язку з його порушенням. Такий результат може бути досягнуто шляхом відновлення становища, яке існувало до порушення права; визнання правочину недійсним; відшкодування збитків; компенсації моральної шкоди.

Питання компенсації держави за втрачене та/або зруйноване житло було детально розглянуто ЄСПЛ у справі «Доган та інші проти Туреччини» [13]. Заявниками були мешканці турецького селища, змушені покинути свої домівки внаслідок активізації терористичної діяльності Робочої партії Курдистану і конфлікту прихильників створення незалежної курдської держави з національною владою. Органи державної влади майже 10 років не дозволяли заявникам повернутися до свого житла і землі. Впродовж цього тривалого періоду заявники зверталися до різних адміністративних органів зі скаргами на примусове виселення їхнього села силами безпеки та наданням дозволу на повернення до свого села і майна. Після скасування надзвичайного стану з'ясувалося, що фактичне повернення та проживання у селі є неможливим через відсутність будинків або їх пошкодження, доріг, електрики, водопостачання тощо. Водночас уряд наголошував на відсутності правовстановлюючих документів, що не надавало заявникам, з точки зору уряду, отримати статус жертви або потерпілих та мало сприяти визнанню заяви неприйнятною.

Однак, ЄСПЛ підтвердив застосування широкого гнучкого, без надмірного формалізму підходу до аналізу доказів володіння заявниками майном. Судом було визнано, що хоча заявники у справі не мали зареєстрованої власності, у них були свої власні домівки, побудовані на землі їх предків, або вони проживали в хатах, які належали їх батькам, та обробляли землю своїх батьків; заявники мали неоспорені права на спільні земельні ділянки у цьому селі, такі як пасовища, вигони та лісові угіддя, і заробляли собі на життя тваринництвом і лісозаготівлею [14]. Тому, беручи до уваги показання старости села та безперечність того факту, що до виселення всі заявники проживали в цьому селі, ЄСПЛ визнав майном для цілей ст. 1 Протоколу 1 не тільки житлові будинки, землю, але й економічний прибуток і ресурси, які заявники отримували у зв'язку з користуванням цією землею. Одним із основних критеріїв, які застосовував Суд і у подальших справах, було врахування факту володіння особи майном на момент, коли це майно залишали.

В юридичній літературі висловлена думка, що сьогодні судовою практикою пред'являються надмірно жорсткі вимоги до ВПО стосовно доказів на підтвердження

встановлення відповідних юридичних фактів, наявності збитків у зв'язку з порушенням суб'єктивного права, та їх розміру, а відшкодування таких збитків повинно стати звичайним способом захисту порушених цивільних прав, який часто застосовується.

Так, розглядаючи справу ВПО до Управління праці та соціального захисту населення виконавчого комітету Центрально-Міської районної в місті Кривому ради про встановлення факту її проживання в АР Крим, суд задовольнив заяву позивача та встановив факт його проживання в АР Крим [15]. Однак, розглядаючи цю справу у порядку оскарження Апеляційний суд Дніпропетровської області скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позовних вимог. Приймаючи таке рішення він зазначив, що суд першої інстанції не врахував, що ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII визначає порядок встановлення факту внутрішнього переміщення. Так, згідно з ч. 1 ст. 4 цього Закону факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО. Частиною 3 ст. 4 передбачено, що для отримання довідки про взяття на облік ВПО така особа звертається із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Оскільки вказаним вище Законом визначено порядок встановлення факту внутрішнього переміщення і взяття на облік, це виключає встановлення судом такого факту в порядку окремого провадження [16].

Таким чином, фактично сьогодні виникла ситуація, за якої в Україні існує чималий прошарок населення, що відноситься до категорії ВПО. Хоча права таких осіб і гарантуються державою, однак виникають ситуації, за яких ці права зазнають певних утисків, що призводить до їх порушення. Як було з'ясовано вище, законодавець визначає механізми захисту прав, але такі механізми мають загальний характер, який застосовується не лише до порушення прав ВПО, а й до порушення прав інших осіб. Така ситуація зумовлена тим, що в Україні не має спеціального нормативно-правового акта, який би врегульовував питання способів захисту порушених прав ВПО. Тому за наявності таких ситуацій доречним є використання способів захисту, визначених, зокрема, у ст. 16 ЦК України.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі висновки.

1. Авторами статті на підставі широкого комплексу норм у сфері захисту цивільних прав та інтересів, розглянуто способи захисту майнових прав ВПО. Встановлено, що захистити майнові права ВПО можна за допомогою як загальних способів захисту прав, передбачених ст. 16 ЦК України, так і спеціальних, чітко не передбачених актами цивільного законодавства, застосування яких не суперечить суті цивільних правовідносин. Перелік розглянутих у статті способів захисту майнових прав ВПО не є вичерпним, адже цивільне право чи інтерес можуть бути захищені в інший спосіб, передбачений договором або законом.

2. У міжнародному праві не передбачено жодних спеціальних нормативних актів для захисту порушених прав ВПО. Тому при порушенні прав цих осіб правозахисникам доводиться користуватись внутрішнім законодавством країни переселенця або загальними принципами захисту прав людини.

3. У той час, коли всі міжнародні інстанції прагнуть якнайкраще захистити права ВПО, застосовуючи не лише нормативно-правову базу, а й загальні принципи визнання та гарантування прав таких осіб, національна судова система йде іншим шляхом.

Замість того, щоб полегшити процес їх адаптації на новому місці проживання, створюються умови, за яких вказані особи не можуть реалізувати свої права, які хоча і надані державою, але фактично є декларативними.

4. Враховуючи все розмаїття наданих державою можливостей щодо захисту прав, способи, за допомогою яких ВПО можуть захистити свої права, можна поділити на такі групи: *перша* – способи захисту, за допомогою яких можна підтвердити право; *друга* – способи, що допомагають попередити або припинити порушення права; *третья* група – способи захисту, за допомогою яких можна відновити право або отримати компенсацію втрат.

5. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку спеціального нормативно-правового акта, який би визначив перелік способів захисту порушених прав ВПО, адже у чинному українському законодавстві відсутні механізми захисту прав цієї категорії осіб.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 17.09.2018) ; Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennia: 17.09.2018).

2. Бояринцева М. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів. Право України. 2002. № 8. С. 21-25 ; Boiaryntseva M. Administratyvno-pravovyi status hromadian: do pytannia pro sklad elementiv. Pravo Ukrainy. 2002. № 8. S. 21-25.

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 05.05.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 12.09.2017) ; Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovani terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.05.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (data zvernennia: 12.09.2017).

4. Белікова С.О. Захист прав власності на майно внутрішньо переміщених осіб. Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 148 с. ; Belikova S.O. Zakhyst prav vlasnosti na maino vnutrishno peremishchenykh osib. Problemy zakhystu prav i svobod vymushenykh pereselentsiv, a takozh interesiv hromadian abo derzhavy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh ta v raionakh provedennia antyterorystychnoi operatsii: materialy mizhnarodnoho kruhloho stolu (27 zhovtnia 2016 roku). K.: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy, 2016. 148 s.

5. Шацький Є. Міжнародний захист прав ВПО. Права людини в Україні. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1417117017> (дата звернення: 19.09.2018) ; Shatskyi Ye. Mizhnarodnyi zakhyst prav VPO. Prava liudyny v Ukraini. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1417117017> (data zvernennia: 19.09.2018).

6. Постанова Верховного Суду України від 16.03.2016 № 6-290цс16. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/861E612FA592744BC2257F81003CE534> (дата звернення: 17.09.2018) ; Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 16.03.2016 № 6-290цс16. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/861E612FA592744BC2257F81003CE534> (data zvernennia: 17.09.2018).

7. Шелевер Н.В. Адміністративний позов як форма захисту прав, свобод та інтересів внутрішньо переміщених осіб. Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Право. Вип. 1. том 2. 2016. С. 92-97 ; Shelever N.V. Administratyvnyi pozov yak forma zakhystu prav, svobod ta interesiv vnutrishno peremishchenykh osib. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho un-tu. Pravo. Vyp. 1. tom 2. 2016. S. 92-97.

9. Постанова Бергівського районного суду Закарпатської області від 04.03.2016 № 297/96/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56322364> (дата звернення: 19.09.2018) ; Postanova Berehivskoho raionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 04.03.2016 № 297/96/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56322364> (data zvernennia: 19.09.2018).

9. Мельников А.А. Советский гражданский процессуальный закон. Изд-во «Наука», М., 1973. 160 с. ; Melnykov A.A. Sovetskyi hrazhdanskyi protsessualnyi zakon. Yzd-vo «Nauka», M., 1973. 160 s.

10. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Х.: Право, 2011. Т. 1. 656 с. ; Tsyvilne pravo: pidruchnyk: u 2 t. / V.I. Borysova (ker. avt. kol.), L.M. Baranova, T.I. Biehoa ta in.; za red. V.I. Borysovoi, I.V. Spasybo-Fatieievoi, V.L. Yarotskoho. X.: Pravo, 2011. T. 1. 656 s.

11. Case of Demades v. Turkey (Application no. 16219/90). The European Court of Human Rights. Strasbourg, 1 December 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-86001\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\) (data zvernennia: 17.09.2018).

12. Case of Gulmammadova v. Azerbaijan (Applications nos. 38798/07). The European Court of Human Rights. Strasbourg, 22 April 2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-98395\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\) (data zvernennia: 11.09.2018).

13. Case of İzzettin Doğan and Others v. Turkey (Applications nos. 8803-8811/02, 8813/02 and 8815-8819/02). The European Court of Human Rights. Strasbourg, 29 June 2004. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/414d86ab4.pdf> (data zvernennia: 13.09.2018).

14. П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2007. 20 с. ; Pianova Ya.V. Sudovyi zakhyst mainovykh tsyvilnykh prav: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: Kharkiv, 2007. 20 s.

15. Рішення Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області у справі від 17.10.2016 № 216/3917/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62148847> (дата звернення: 11.09.2018) ; Rishennia Tsentralno-Miskoho raionnoho sudu mista Kryvoho Rohu Dnipropetrovskoi oblasti u spravi vid 17.10.2016 № 216/3917/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62148847> (data zvernennia: 11.09.2018).

16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 19.09.2018) ; Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (data zvernennia: 19.09.2018).

V. I. Teremetskyi, O. M. Sokolov

METHODS OF PROTECTING OWNERSHIP RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The authors of the article have considered protection of the rights of internally displaced persons in the system of protection of civil rights and interests. Described ways of protecting the property rights of internally displaced persons. It has been established that it is possible to protect property rights of internally displaced persons through both the use of general

methods of protecting the rights provided in the Art. 16 of the Civil Code of Ukraine and special ones, not expressly provided by the acts of civil law, the application of which does not contradict the essence of civil legal relations. These methods are divided into: the means of protection, with the help of which you can confirm the right; methods that help to prevent or to stop a violation of the right and means of protection, with the help of which you can restore the right or obtain compensation for losses.

It has been clarified that international law does not provide any special regulations for the protection of violated rights of internally displaced persons. Therefore, rights activists have to use the domestic law of the country of migrants or the general principles of human rights protection, when the rights of these individuals are violated.

It has been emphasized that instead of facilitating the process of adaptation of internally displaced persons in Ukraine, conditions, when these persons can not realize and protect their rights at new place of residence are created. It has been offered to develop a special regulatory act, which should define a list of mechanisms (methods) for protecting violated rights of internally displaced persons.

Key words: *civil protection, property rights, internally displaced persons, protection of property rights, preservation of property rights, civil law protection.*

Стаття надійшла до редакції 20.08.2018 р.

УДК: 351.746.1: 343.71

І. Ф. Хараберюш

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СИСТЕМИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається інтелект як ключове поняття, яке визначає сутність інтелектуальних систем взагалі та інформаційних систем, які використовуються у правоохоронній діяльності зокрема. Виділяються основні ознаки інтелекту, які визначають інформаційні системи як інтелектуальні. Розглядається розвиток теорії штучного інтелекту. Визначаються основні напрямки наукових досліджень і розробок інтелектуальних систем в правоохоронній діяльності.

Ключові слова: *інтелект, штучний інтелект, інформаційні технології, правоохоронна діяльність, інформаційні інтелектуальні системи.*

Постановка проблеми. В Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки зазначено, що одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, яке ґрунтується на концепції та програмах інформатизації, створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій і загальнодержавних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення [1, роз. 1].

Основні цілі формування інформаційного суспільства та суспільства знань, які визначено в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», отримали розвиток в Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. Стратегія формування сучасної інформаційної інфраструктури передбачає впровадження інтелектуальних інформаційних та інформаційно-аналітичних технологій, інтегрованих систем баз даних та знань, національних інформаційних ресурсів.

В Україні історія розвитку базових засад інформаційного суспільства та інтелектуальних систем пов'язана з діяльністю всесвітньо відомої школи кібернетики, розроблення на початку 90-х років минулого століття концепції та програми інформатизації, створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій і загальнодержавних електронних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення [2].

Застосування нових інформаційних технологій і розвинених засобів комунікацій різнопланове і має тенденцію до зростання. У свою чергу концептуальним етапом у розвитку інформаційних технологій є створення і використання *інтелектуальних систем* в державному управлінні, будівництві, економіці, правоохоронній сфері, навчальному процесі та багатьох інших галузях життєдіяльності людини. Взагалі виникнення проблеми створення інтелектуальних систем обумовлено з однієї сторони розвитком досліджень в напрямку «штучний інтелект» (ШІ), з іншого боку – швидким розвитком обчислювальної техніки, інформаційно-комунікаційних технологій, і постійно зростаючими потребами їх різноманітних застосувань. Вже не викликають подиву словосполучення «інтелектуальні системи в будівництві» «інтелектуальні системи в гуманітарній сфері» «інтелектуальні системи управління» «інтелектуальні системи вуличного освітлення», «інтелектуальні системи безпеки» і т. ін., хоча саме поняття «інтелектуальні системи» не має чіткого визначення.

Логічно констатувати, що діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності в сучасних умовах (обумовлених у тому числі глобалізацією суспільних відносин як правової, так і кримінальної спрямованості) є важливою складовою динамічного соціально-економічного розвитку країни і вимагає безперервного вдосконалення наукового забезпечення оперативно-службової діяльності профільних підрозділів правоохоронних органів на основі зміцнення, нарощування та розвитку їх інтелектуальних ресурсів. Тому актуальним є розгляд окремих особливостей інтелектуальних систем, що використовуються в правоохоронних органах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням створення та експлуатації систем штучного інтелекту приділяли увагу науковці О.І. Гороховський, П. Джексон, Є.В. Луценко, Дж.Ф. Люгер, В.І. Месюра, Ю.С. Окуловський, А.В. Остроух, Д.А. Робінсон, А. Тюрінг, Е. Хант та інші. Однак інтелектуальним системам, що використовуються в правоохоронних органах, увага з їх боку не приділялась, що потребує окремого розгляду.

Мета дослідження. Метою статті є визначення особливостей інтелектуальних систем взагалі та інтелектуальних систем, що використовуються в правоохоронній діяльності зокрема, а також окреслення основних напрямків розвитку інтелектуальних систем в правоохоронній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Важливість теоретичного осмислення і практичного вирішення проблеми створення та експлуатації інтелектуальних систем в правоохоронній діяльності в сучасних умовах обумовлена наступними обставинами. По-перше, необхідністю наукового обґрунтування механізму захисту від протиправних посягань на права та свободи людини та громадянина, закріплених в ст. 22 роз. 2 Конституції України, в якій визначається: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Саме на цьому заснована діяльність правоохоронних органів, що регламентується окремими Законами України і нормативно-правовими актами.

По-друге, необхідністю реалізації основних положень Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. В Стратегії визначено, що утвердження прав і свобод людини і громадянина,

забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку є одним з основних пріоритетів національної безпеки України.

По-третє, збереженням і розвитком історичної спадкоємності в теорії і практиці наукового забезпечення діяльності правоохоронних органів.

По-четверте, необхідністю уточнення ознак та системних властивостей інтелекта стосовно інтелектуальних систем.

По-п'яте, залученням досвіду розвинених країн щодо застосування інтелектуальних інформаційних технологій в правоохоронній діяльності.

Сучасне розуміння інтелектуальних систем сформувалося в процесі розвитку теоретичних основ кібернетики, сучасної теорії управління, теорії алгоритмів, розвитку нових інформаційних технологій і узагальнення накопичених наукових знань, методів і засобів в області штучного інтелекту [3; 4; 5; 6]. Необхідно відзначити, що сучасна теорія штучного інтелекту і створені на її основі інтелектуальні системи і технології були підготовлені працями багатьох дослідників протягом багатьох років.

В літературі теорію штучного інтелекту та інтелектуальних систем пов'язують з роботами Алана Тьюрінга [7; 8], в яких він показав можливість створення універсального обчислювача, здатного вирішувати розумові завдання, і запропонував критерій перевірки його на інтелектуальність. Критерієм вважалася можливість комп'ютера за допомогою листування переконати журі, що він є людиною. Цей критерій згодом був названий «тестом Тьюрінга». Це приклад визначення інтелекту як здатності до імітації людських дій. Таке уявлення про інтелект є характерним для всієї ранньої історії штучного інтелекту [9; 10; 11; 12] і стало відправною точкою для розвитку дискусій про саму можливість штучного інтелекту та інтелектуальних систем.

На подальші дослідження в галузі ШІ значно вплинули роботи Д.А. Робінсона і аналогічні роботи інших учених [13, с. 6-7]. Значення цих робіт полягала в тому, що головна увага в дослідженнях ШІ перемістилася з розробки методів відтворення в ЕОМ людського мислення на розробку машинно-орієнтованих методів вирішення практичних завдань (функціональний підхід). Функціональний підхід щодо досліджень штучного інтелекту зберігся, в основному, до теперішнього часу.

У загальному випадку поняття «інтелектуальні системи» є похідним від категорії «інтелект» (лат. *Intellectus* – розум; розумові здібності людини). У сучасній філософській літературі вона розглядається як сукупність або система пізнавальних здібностей людей, що виявляються в легкості навчання, здатності швидко і легко здобувати нові знання та вміння, в подоланні несподіваних перешкод, здатності знаходити вихід із нестандартної ситуації, умінні адаптуватися до складного, мінливого, незнайомого середовища, в глибині розуміння того, що відбувається, в творчості [14].

З позиції біології інтелект повинен володіти дуже важливими для штучного інтелекту властивостями як організація та адаптація. Організованість інтелектуальної діяльності означає, що в кожній інтелектуальній активності суб'єкта можна виокремлювати щось ціле і те що входить в це ціле як елемент з їх зв'язками. Адаптацією вважається здатність суб'єкта, що пізнає, пристосовуватися до різних вимог навколишнього світу (акомодація) і відтворювати в ході його пізнавальної активності деякі характеристики пізнаваного об'єкта (асиміляція) [15].

Поняття інтелекту нерозривно пов'язано і з психологією. Психологія розглядає інтелект як складову частину людської особистості, і намагається пояснити його функціонування в контексті особистості. У теорії штучного інтелекту психологічні поняття і аналогії потрібні в основному для створення самодостатніх, самонавчаючихся і адаптивних моделей інтелекту [16, с. 17-18]. З цих позицій важливе значення для

наших міркувань має поняття творчості як психологічного процесу пізнання, пов'язаного з відкриттям суб'єктивно нового знання, з розширенням завдань, з перетворенням дійсності. Творчість людини включає розумові операції, такі як аналіз, синтез, порівняння, абстракція, конкретизація, узагальнення, які необхідно враховувати при створенні інтелектуальних систем, що використовуються в правоохоронній діяльності.

Поняття штучний інтелект дуже розпливчате і почало широко вживатись з другої половини ХХ ст. Так, у тлумачному словнику С.І. Ожегова, Н.Ю. Шведової словосполучення «штучний інтелект» наводиться в словниковій статті з заголовним словом «штучний», починаючи тільки з 23 видання 1992 року. Там дається таке визначення: штучний інтелект – розділ інформатики, який розробляє методи моделювання окремих функцій творчої діяльності людини.

У науково-довідкових виданнях визначення штучного інтелекту з'явилося в 1979 році в Словнику з кібернетики під редакцією академіка В.М. Глушкова, і в ньому дано таке визначення: штучний інтелект – це:

1) штучна система, що імітує рішення людиною складних завдань в процесі його життєдіяльності;

2) напрямки наукових досліджень, які супроводжують і обумовлюють створення систем ШІ, побудованих на базі засобів обчислювальної техніки і призначених для сприйняття, обробки і зберігання інформації, а також формування рішень щодо доцільної поведінки в ситуаціях, що моделюють стан світу природи і суспільства. Дослідження в галузі ШІ знаходяться на стику психології, лінгвістики, філософії, соціології, математики та обчислювальної техніки.

У перекладних словниках визначення штучного інтелекту з'явилося у виданні 1971 року Термінологічного тлумачного словника фірми IBM «Обчислювальна техніка та обробка даних» (Data processing glossary. IBM August, 1971. C20-1699.). Там значилося: штучний інтелект (artificial intelligence) – здатність пристрою виконувати функції, що властиві людському інтелекту, такі, як міркування, навчання, самовдосконалення. Термін відноситься до самонавчання машин.

Якщо узагальнити все сказане, то поняття «штучний інтелект» (artificial intelligence) зазвичай тлумачиться як властивість інформаційних систем брати на себе окремі функції інтелекту людини, наприклад, вибирати і приймати оптимальні рішення на основі раніше отриманого досвіду і раціонального аналізу зовнішніх впливів.

Аналіз робіт окремих науковців [17, с. 8; 18, с. 13; 19, с. 8-10] та практики використання інтелектуальних систем (ИС) показав, що ознаками представлених систем є такі інтелектуальні функції:

- *комунікативні здібності* – спосіб взаємодії системи з кінцевим користувачем і з іншою ІС;

- *аналітичні можливості* – вирішення складних погано формалізованих задач, які вимагають побудови алгоритму вирішення, у залежності від конкретної ситуації, яка характеризується невизначеністю та динамічністю вихідних даних і знань;

- *здатність до самонавчання* – вміння системи автоматично отримувати знання з накопиченого досвіду і застосовувати їх для вирішення завдань;

- *адаптивність* – здатність системи до розвитку у відповідності з об'єктивними змінами області знань;

- *здатність до самооцінки* – володіння засобами для оцінки результатів власної роботи;

- *творчість* – охоплює складання віршів, комп'ютерної музики, ігор, винахід нових об'єктів.

Кожній з перерахованих ознак умовно відповідає свій клас ІС. Різні системи можуть мати одну або декілька ознак інтелектуальності з різним ступенем прояви.

На основі узагальнення результатів досліджень в області інтелекту і інтелектуальних систем в правоохоронній діяльності ми маємо розуміти, що це процес надання правоохоронної діяльності системних властивостей інтелекту. Цей процес повинен слугувати фактором інтенсивного розвитку та інструментом підвищення ефективності правоохоронної діяльності за допомогою розробки і впровадження нових технологій в таких напрямках:

- інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності. Прикладом такої інтелектуальної системи може бути Інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України (ІПС) [20], що призначена для підтримки оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ, інших взаємодіючих підрозділів правоохоронних органів, суттєвого зміцнення їх спроможності у протидії та профілактиці злочинності, яка потребує розвинення та удосконалення в Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю;

- інформаційно-довідкове забезпечення правоохоронної діяльності. Цей напрямок розвинення ІС пов'язаний з появою геоінформаційних систем (ГІС), які надають інформацію про просторове розміщення об'єктів з використанням карт або планів.

- створення спеціалізованих інформаційних інтелектуальних систем оперативно-розшукового призначення. У цьому напрямку використання ІС ефективним вважається розробка автоматизованої системи проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування за аналогією до російської СОПЗ, американських «ЕШЕЛОН» («Echelon») та «DCS-1000», європейської системи «RES»;

- розвинення інтелектуальних систем відеоспостереження. Функціональність всього об'єктного програмного забезпечення інтелектуальних систем відеоспостереження поділяється на дві великі групи: розпізнавання та класифікація об'єктів відеоспостереження; відстеження шляху об'єкта відеоспостереження. Цей напрямок потребує удосконалення та розвинення в системі правоохоронних органів;

- охорона об'єктів. До цього виду ІС можна віднести системи централізованої охорони об'єктів «Орлан», «КРОНОС», «АІ-Грифон» тощо, які по суті представляють комплекс технічних засобів і програмного забезпечення для централізованого спостереження за станом пристроїв охоронної та пожежної сигналізації з використанням стільникової мережі GSM-900/1800 та проводових ліній АТС.

- створення відомчих спеціалізованих інтелектуальних інформаційних систем. Прикладами можуть бути: для поліції –автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи (АДІС «Сонда», «Дакто-2000», «Морфо» – Франція, «Принтрак» – США, «NEX» – Японія тощо); для прикордонної служби – Інтегровані інформаційні системи «Аркан» та «Гарт»; для міністерства доходів і зборів – багатофункціональна комплексна інформаційна система «Електронна митниця»;

- впровадження та розробка інтелектуальних інформаційних освітніх систем: моделювання знань, комунікації, інтерпретації, самовдосконалення; взаємодії.

Підводячи підсумок, можемо констатувати, що така систематизація інтелектуальних систем, що використовуються в правоохоронній діяльності, носить, в певному розумінні, досить умовний характер. Ми лише спробували окреслити найбільш перспективні напрямки використання ІС правоохоронними органами щодо системної організації процесу протидії правопорушенням. В перспективі усі системи, які використовуються для протидії правопорушенням, повинні інтегруватися і мати

комплексне використання з ранжуванням рівнів допуску до інформації.

Список використаної літератури

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: закон України від 09.01.2007 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>. Pro Osnovni zasady rozvytku informatcieynogo suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky: zakon Ukrainy vid 09.01.2007 r. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#n8>. Pro skhvalennya Strategii rozvytku informatciynogo suspilstva v Ukraini: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013 p. № 386-p. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#n8>.
3. Хант Э. Искусственный интеллект. М.: Мир, 1978. 558 с. Khant E. Iskustvenny intellekt. M.: Mir, 1978. 558 s.
4. Розенблатт Ф. Принципы нейродинамики (перцептрон и теория механизмов мозга). М.: Мир, 1965. 480 с. Rozenblatt F. Printcipy neyrodinamiki (pertceptron i teoriya mekhanizmov mozga). M.: Mir, 1965. 480 s.
5. Ивахненко А.Г. Долгосрочное прогнозирование и управление сложными системами. К.: Техника, 1975. 312 с. Ivakhnenko A.G. Dolgosrochnoe prognozirovanie i upravlenie slozhnymi sistemami. K.: Tekhnika, 1975. 312 s.
6. Гороховський О.І., Азаров О.Д., Трояновська Т.І. Інформаційна технологія доставки контенту у системі комп'ютеризованої підготовки спеціалістів: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2016. 160 с. Gorokhovskiy O.I., Azarov O.D., Troyanovskiy T.I. Informatciyna tehnologiya dostavki kontentu u systemi kompyuterizovanoi pidgotovki spetsialistiv: monografiya. Vinnytca: VNTU, 2016. 160 s.
7. Turing A. On computable numbers, with an application to the entscheidungsproblem // Proceedings of the London Mathematical Society, Series 2. 1936. Vol. 42 . Pp. 230-265.
8. Turing A. Computing machinery and intelligence // Mind. 1950. Vol. LIX, no. 236. Pp. 433-460.
9. Gunderson, K. Mentality and Machines. University of Minnesota Press, 1985.
10. Baressi, J. Prospects for the cyber ad: Certain limits on human self-knowledge in the cybernetic age // Journal for the Theory of Social Behavior. 1987. Vol. 17, no. 1. Pp. 19-46.
11. Harnad, S. Other bodies, other minds: A machine incarnation of an old philosophical problem // Minds and Machines. 1991. Vol. 1. Pp. 43-54.
12. Bringsjord, S. What Robots Can and Can't Be. Kluwer, 1992. 380 p.
13. Гороховський О.І. Інтелектуальні системи: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2010. 193 с. Gorokhovskiy O.I. Intelektualni systemy: monografiya. Vinnytca: VNTU, 2010. 193 s.
14. Всемирная энциклопедия. Философия. М.: АСТ, 2001, 1312 с. Vsemirnaia entsiklopediia. Filosofiiia [World encyclopedia. Philosophy]. Moscow, AST Publ., 2001, 1312 p.
15. Тихомиров О.К. Психология мышления: учебное пособие. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 272 с. URL: <http://www.persev.ru/book/myshlenie-kak-biologichesk>. Tikhomirov O.K. Psikhologiya myshleniya: uchebnoe posobie. M.: Izd-vo Mosk. Un-ta, 1984. 272 s. URL: <http://www.persev.ru/book/myshlenie-kak-biologichesk>.
16. Окуловский Ю.С. Учебно-методический комплекс дисциплины «интеллектуальные системы»: курс лекций. Екатеринбург: УГУ, 2008. 112 с. Okulovskiy

Yu.S. Uchebno-metodicheskiy kompleks distsipliny "intelektualnye sistemy": kurs lektciy. Ekaterenburg: UGU, 2008. 112 s.

17. Остроух А.В. Интеллектуальные системы: учебное пособие. Красноярск: Научно-инновационный центр, 2015. 110 с. Ostroukh A.V. Krasnoyarsk: Nauchno-innovatsionnyy tsentr, 2015. 110 s.

18. Творошенко І.С. Конспект лекцій з дисципліни «Інтелектуальні геоінформаційні системи». Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. 95 с. Tvoroshenko I.S. Konspekt lektciy z distsipliny "Intellectualni geoinformatciyni sistemy". Kharkiv: KhNUMG im. O.M.Beketova, 2016. 95 s.

19. Коровин А.М. Интеллектуальные системы: текст лекций. Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2015. 60 с. Korovin A.M. Intelektualnye sistemy: tekst lektciy. Chelyabinsk: Izdatelskiy tsentr YuUrGU, 2015. 60 s.

20. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 12.10.2009 р., № 436. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Integrovany informatciyno-poshukovu sistemu organiv vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 12.10.2009 p., № 436.

I. F. Haraberjush

INTELLECTUAL SYSTEMS OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

In the article the intellect is considered as a key concept that defines the essence of intellectual systems in general and information systems used in law-enforcement activity in particular. Highlights of the main features of intelligence, which define information systems as intellectual. The development of the theory of artificial intelligence is considered. The basic directions of scientific researches and development of intellectual systems in law-enforcement activity are determined.

Keywords: intelligence, artificial intelligence, information technologies, law enforcement activity, information intelligent systems.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2018 р.

УДК 351.77(477)

С. В. Книш

ВРЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Статтю присвячено врегулюванню суспільних відносин у сфері охорони здоров'я в Україні адміністративно-правовими засобами. Акцентовано увагу на нормативно-правовому забезпеченні медичної реформи в Україні. Вказано на недоліки та переваги медичної реформи в Україні. Зроблено висновок, що сфера охорони здоров'я давно потребує системної трансформації та переходу на модель, яка б відповідала сучасним умовам, економічному потенціалу держави та належному рівню забезпечення медичних прав населення України.

Ключові слова: реформа охорони здоров'я, сфера охорони здоров'я, адміністративно-правові засоби, адміністративні норми, суспільні відносини.

Постановка проблеми. Реформування системи охорони здоров'я в Україні входить до числа 62 реформ та програм розвитку держави, передбачених

Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [1]. Реалізація цієї реформи супроводжується прийняттям значної кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили та численними суперечками в науково-експертному і політичному середовищі щодо переваг та недоліків системних трансформацій, які наразі відбуваються в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як на підтримку, так і проти зміни чинної моделі національної системи охорони здоров'я можна почути багато авторитетних думок і обґрунтованих позицій. Проблема полягає в тому, що існуюча система охорони здоров'я не відповідає вимогам часу і без модернізації не є спроможною належним чином забезпечити як медичні права окремого громадянина, так і громадське здоров'я у цілому. Саме тому вагомий науковий доробок має своїм призначенням фахове супроводження новацій у розглядуваній сфері. В узагальненому вигляді дослідження, присвячені сфері охорони здоров'я, можна поділити на декілька груп. Перша стосується питань адміністрування системи охорони здоров'я (О.Ф. Адамчук, В.О. Галай, З.С. Гладун, Б.О. Логвиненко, С.Г. Стеценко, Я.Ф. Радиш та ін.). Друга – окремих складових медичної сфери (Н.Б. Болотіна, І.Г. Буряк, Р.Ю. Гревцова, О.М. Пелагеша, В.І. Теремецький, Я.М. Шатковський та ін.). Третя – питань впровадження медичного страхування (А.В. Кириченко, В.М. Пашков, І.Я. Сенюта та ін.).

Поряд із існуючими дослідженнями, присвяченими окремим інститутам та системі охорони здоров'я в Україні в цілому, інтенсифікація медичної реформи вимагає акцентуації наукового пошуку щодо правового забезпечення її впровадження. В цьому аспекті набувають актуальності адміністративно-правові засоби впливу на суспільні відносини у сфері охорони здоров'я в Україні.

Мета статті полягає у тому, щоб на підставі аналізу національного законодавства та практики його застосування здійснити теоретико-правове дослідження стану врегулювання суспільних відносин у сфері охорони здоров'я України адміністративно-правовими засобами у призмі триваючої медичної реформи, а також сформулювати науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації спрямовані на його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб оцінити вплив адміністративно-правових засобів на суспільні відносини у сфері охорони здоров'я України доцільно спочатку розглянути існуючі визначення цих засобів та проаналізувати їх види. Так, З.С. Гладун зазначає: «...в арсеналі впливу на суспільні відносини у держави, крім правових, активно використовуються й інші засоби регулювання – організаційні, фінансові, кадрові та ін.» [2, с. 73]. Дійсно, самої лише наявності правових норм для врегулювання суспільних відносин недостатньо, важливими і необхідними є засоби, за допомогою яких право перетворюється на інструмент впливу, а в разі потреби і примусу.

Ю.В. Гаруст під адміністративно-правовими засобами забезпечення прав громадян у податковій сфері пропонує розуміти сукупність прийомів, методів та способів, які на підставі, в порядку та в межах норм адміністративного права використовують компетентні органи виконавчої влади з метою створення та підтримки всіх необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх прав у податкових відносинах, захисту цих прав від протиправних посягань та відновлення у разі їх порушення [3, с. 117].

Оскільки нормативне визначення адміністративно-правових засобів загалом та у сфері охорони здоров'я, зокрема, відсутні, необхідним є формування власного визначення поняття таких засобів. Отже, під адміністративно-правовими засобами врегулювання суспільних відносин у сфері охорони здоров'я України пропонується розуміти сукупність правових інструментів, які на підставі, в порядку та в межах норм адміністративного права використовуються суб'єктами владних повноважень з метою створення та підтримки ефективних механізмів для всебічної реалізації кожним прав у сфері охорони здоров'я, захисту цих прав від протиправних посягань та їх відновлення у разі порушення.

До видів таких адміністративно-правових засобів можна віднести галузеву нормотворчість, контроль і нагляд, звернення громадян, переконання, заохочення і примус у сфері охорони здоров'я України. Перераховані адміністративно-правові засоби можна розглянути у призмі медичної реформи, абстрагувавшись як від безпідставної критики, так і від похвали, адже ефективність реформування має визначатися кінцевим результатом. В аспекті досліджуваної проблематики критерієм успішної реалізації медичної реформи має стати створення умов для належного забезпечення права кожного на охорону здоров'я та медичне страхування в Україні.

Галузева нормотворчість. Норми права виступають базисом і підґрунтям для впорядкування суспільних відносин, в тому числі і у сфері охорони здоров'я. Найголовніша проблема у застосуванні цього засобу полягає у тому, що переважна більшість нормативно-правових актів направлена на зміну парадигми фінансування системи охорони здоров'я в Україні. Погоджуючись із необхідністю змін, зауважимо, що акцент має бути зроблений на правах і законних інтересах кожного у сфері охорони здоров'я та належному їх забезпеченню з боку держави. Саме це має виступати рушієм і каталізатором медичної реформи, а не джерела і способи фінансування галузі. На жаль на підзаконному рівні положення прийнятих нормативно-правих актів досить фрагментарно виокремлюють «людиноцентристське» спрямування таких змін. Для прикладу можна навести інформацію з офіційного Інтернет-сайту Міністерства охорони здоров'я України, де серед 57 розміщених нормативно-правових актів, що стосуються реалізації медичної реформи, лише 5 згадують у назві населення, медичну допомогу чи медичне обслуговування [4].

На думку О.В. Богомолець, «...спочатку слід було ухвалити закон про засади державної політики охорони здоров'я, де чітко визначити, яку модель охорони здоров'я будуватимемо, в чийй власності перебуватимуть медзаклади, які права матимуть пацієнти і що, власне, фінансуватиме держава» [5]. Дійсно, спочатку має бути створено належне нормативне підґрунтя, яке виступатиме основою для практичної трансформації системи охорони здоров'я України. Утім практично одразу ж після схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» розпочалася медична реформа, на забезпечення виконання якої було прийнято чимало нормативно-правових актів.

Тісно пов'язаними із відомчою нормотворчістю є організаційні зміни, що мають забезпечуватися нормами адміністративного права. Значний відсоток недоліків в цьому напрямі обумовлений проблемами суто організаційного змісту. Так, серед проблем медичної реформи названі: а) відсутність стратегії реформування та відповіді на питання, що саме буде уся в Україні, а також брак

справжньої мотивації для сімейних лікарів, що допомогло б залучити нові кадри в первинну медичну допомогу; б) відсутність зацікавленості у реалізації реформи з боку політиків, чиновників, лікарів, що може завадити реформуванню; в) низька спроможність влади проводити таку масштабну та складну реформу і недостатня інформативна робота з громадськістю; г) проблеми неможливості пацієнтів захистити своє право на якісну медичну допомогу та корупція [6].

Контроль. Ключовим суб'єктом контролю було і залишається Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ України). Внаслідок реорганізації вказане Міністерство було позбавлене підпорядкованих і координованих через Міністра охорони здоров'я інших центральних органів виконавчої влади. Сьогодні ситуація поступово змінюється на краще, адже поряд із Державною службою України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, для реалізації державної політики у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення в грудні 2017 року було утворено Національну службу здоров'я України (далі – НСЗУ) [7].

У публікації інформаційного агентства «Конкурент» «Медична реформа в Україні: п'ять головних фактів» зазначено, що НСЗУ має отримати «найцікавіше» завдання – розподіляти гроші, тоді як МОЗ України і надалі розроблятиме медичну політику. В.о. міністра охорони здоров'я Уляна Супрун зазначила, що НСЗУ стане «сильним національним закупівельником». Тобто установа від імені держави сплачуватиме за надані громадянам медичні послуги та ліки. Перелік послуг, якими зможе скористатися пацієнт, та ліків також визначатиме НСЗУ. Вона укладатиме й контракти з «якісними постачальниками», тоді як лікарні, де вимагають хабарі чи погано надають медичні послуги, договорів з державою не отримають. У 2017 році на медицину виділили близько 70 мільярдів гривень, що дорівнює 3,5 % внутрішнього валового продукту. Окремі депутати та громадські активісти вважають, що у НСЗУ буде створений величезний простір для корупції [8, с. 2]. Слід підтримати наведену точку зору, адже зосередження управлінських важелів впливу в межах владних повноважень одного суб'єкта неодмінно виступатиме фактором генеруючим корупцію.

Нагляд. Цей адміністративно-правовий засіб доцільно розкрити через дві традиційних його різновиди: загальний і спеціальний. Умовно можна вважати, що загальний нагляд стосується підтримки громадського здоров'я (приміром, передбачені медичною реформою щорічні профілактичні огляди) та реалізації загальнонаціональних програм, а спеціальний – окремих складових медичної діяльності та окремих категорій пацієнтів (наприклад, невиліковно хворі особи).

Зауважимо, що до функцій НСЗУ входить укладання, зміна та припинення договорів про медичне обслуговування населення та договорів про реімбурсацією (пп. 4) п. 4) [7]. Це означає, що реалізуючи функцію нагляду, вказана служба, серед іншого, отримує повноваження на продовження або скасування контракту із закладом охорони здоров'я. Формально підставою для скасування контракту є виявлені під час наглядової діяльності недоліки, а насправді – це породжує ситуації з високим корупційним ризиком.

Звернення громадян. Розглядаючи інститут звернень громадян, як адміністративно-правовий засіб, можна відмітити його важливу роль у визначенні переваг та недоліків функціонування органів публічної влади. У контексті медичної реформи слід виділити три види звернень: а) від громадян загального змісту; б) від громадян щодо підписання декларації з лікарем первинної ланки медичної

допомоги; в) від громадян щодо надання медичної допомоги (виїзду лікаря за місцем проживання пацієнта).

Що стосується першого з умовно визначених видів звернень, то відповідно до Закону України «Про звернення громадян» такі звернення можуть бути представлені заявами (клопотаннями), пропозиціями (зауваженнями) та скаргами. Отже, і зміст таких звернень може бути як позитивним, так і негативним.

Щодо підписання декларації з лікарем, то незрозумілими лишаються наслідки недобору встановленої кількості декларацій про медичне обслуговування. До того ж низька правова і комп'ютерна грамотність частини населення не дозволяє у повному обсязі використати цей інструмент. На думку представників Харківської правозахисної групи, жодна реформа, а тим більш така, яка стосується кожного громадянина, не може бути успішною, якщо суспільство не розуміє мети реформи, і більшість населення її не підтримує [9]. Все це можна віднести і до проблем у реалізації медичної реформи в Україні, де прогресивна позиція керівництва МОЗ України не кореспондується із суспільною думкою щодо доцільності і своєчасності впроваджуваних змін.

Розглядаючи алгоритм звернення для виклику медичного працівника за місцем проживання, лікар первинної медичної допомоги (сімейний лікар, педіатр, терапевт) на власний розсуд приймає рішення про надання окремих послуг за місцем проживання або перебування пацієнта по телефону чи за допомогою Інтернету. Вік, пацієнта, віддаленість його місця перебування від місця прийому сімейного лікаря чи відсутність у пацієнта коштів на проїзд не можуть бути єдиними підставами для виклику та виїзду лікаря. Рішення в такому випадку залишається за лікарем [10, с. 22]. Небезпека полягає в тому, що постановка діагнозу по телефону чи Інтернету є доволі умовною, так як особа, яка звернулася для надання їй медичної допомоги за місцем проживання може помилково діагностувати свій стан та ступінь ризику для власного життя і здоров'я. Водночас цілком природно, що мають існувати важелі протидії безпідставним викликам медичних працівників у ординарних випадках захворювань.

Переконання. Метод переконання може бути як зовнішнього, так і внутрішнього спрямування. Якщо із зовнішнім спрямуванням ситуація є зрозумілою, адже населення переконують у доцільності та ефективності медичного обслуговування саме в певному закладі і у певного лікаря, то із внутрішнім – все виглядає складнішим.

Сьогодні медичні заклади самі вирішують, які спеціалісти їм потрібні для надання замовлених державою послуг. Прибічниками медичної реформи підтримується позиція, що перспективною є перекваліфікація вузьких спеціалістів до лікарів загальної практики. У такому випадку лікар зможе надавати як послуги первинної медичної допомоги (маючи гідний стабільний дохід), так і за наявності необхідних умов, надавати профільні послуги. Прихильниками даного підходу вбачається, що сімейні лікарі з додатковою спеціалізацією будуть користуватися більшим попитом з боку пацієнтів із відповідними хронічними захворюваннями. Особливо це стосується кардіологів, пульмонологів, гастроентерологів [10, с. 22]. Така «універсальність» сімейного лікаря може призвести до того, що це буде спеціаліст із поверхневими знаннями по кожному напрямку медичної діяльності. На протидію такому підходу, у більшості країн світу цінуються і найбільш високо оплачуються саме вузькоспеціалізовані медичні фахівці, якими на високому рівні

кваліфікації забезпечуються певні види медичної діяльності. Зауважимо, що це стосується не лише представників медичної галузі, а й інших сфер діяльності.

Примус. Найбільш ключовою і такою що не знайшла відображення у чинному законодавстві є проблема, пов'язана з удосконаленням юридичної відповідальності медичних працівників за непрофесійні дії, що призвели або могли призвести до шкоди для здоров'я чи життя пацієнта – так званої «лікарської помилки». Одрозуміємо, що поняття «лікарська помилка» не є досконалим, адже не охоплює середній медичний персонал, який також може допустити порушення при здійсненні маніпуляцій з пацієнтом.

На більш високому організаційному рівні примус може стосуватися впливу МОЗ України або НСЗУ на установу або заклад, що входять до сфери їх управління. Як зазначалося вище, законодавцем не було передбачено механізмів запобігання корупційним ризикам під час провадження медичної реформи.

Заохочення. Реформування сфери охорони здоров'я, серед іншого, наголошує на істотному покращенні оплати праці медичних працівників. Щоправда фактична реалізація передбачених реформою положень є загальною і не відображає особливостей. Наприклад, якщо заробітна плата лікаря залежить від кількості укладених з ним декларацій, то цілком очевидно, що до більш досвідченого фахівця буде значно більше бажаючих записатися на медичне обслуговування, ніж до молодого фахівця. Останній взагалі може не набрати мінімальної кількості декларацій через те, що у громаді не знають рівень його компетентностей та професійних знань. Інша ситуація полягає у тому, як будуть фінансуватися медичні працівники, які працюють у закладах охорони здоров'я, що належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади та інших суб'єктів (так звані відомчі заклади). Відсоток прикріплених на обслуговування осіб там значно менший ніж у звичайних лікувально-профілактичних закладах, підпорядкованих МОЗ України.

«Зарплату лікарям піднімуть. Плануємо, що вона буде мінімум у два з половиною рази вищою від середньої. Але її реальна сума залежить від менеджменту медичного закладу», – зазначає речник Міністерства здоров'я України О.В. Ябчанка. Отже, твердження посадовця про майбутні перспективи належного матеріального заохочення медичних працівників не дають вичерпної відповіді на конкретні строки поліпшення ситуації та не спираються на відповідне нормативно-правове забезпечення медичної реформи.

Висновки. Проаналізувавши національне законодавство та практику його застосування щодо теоретико-правового дослідження стану врегулювання суспільних відносин у сфері охорони здоров'я в Україні можна з впевненістю вести мову про надто загальний характер забезпечення медичної реформи адміністративно-правовими засобами. Відносна декларативність при проведенні окремих етапів реформування системи охорони здоров'я в Україні лишає поза увагою низку ключових положень, а саме:

а) відсутність акценту на меті реформи – покращенні стану забезпечення права кожного на охорону здоров'я та медичне страхування (фактично – медичних прав громадян);

б) відсутність акта законодавства, яким би чітко було визначено майбутню модель національної системи охорони здоров'я та закріплено принцип загальнообов'язкового державного медичного страхування;

в) відсутність запобіжних механізмів для мінімізації корупційних ризиків у діяльності НСЗУ щодо укладення, продовження та розірвання контрактів на медичне обслуговування та реімбурсацію;

г) відсутність дієвого алгоритму поліпшення матеріального забезпечення медичних працівників, зокрема, вузьких спеціалістів;

г) недосконала інформаційна політика, що має наслідком низьку обізнаність населення про хід, мету і переваги триваючої медичної реформи.

Окрім викладеного слід зауважити, що сфера охорони здоров'я давно потребує системної трансформації та переходу на модель, яка б відповідала сучасним умовам, економічному потенціалу держави та належному рівню забезпечення медичних прав населення України. В цьому аспекті, запроваджена медична реформа є спробою зрушити ситуацію з мертвої точки.

У подальшому перспективним напрямом наукового дослідження вбачається необхідність обґрунтування нормативно-правового закріплення моделі організації системи охорони здоров'я в Україні на принципах загальнообов'язкового державного медичного страхування.

Список використаної літератури

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/print>.

2. Гладун З.С. Концептуальні засади державно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я населення / Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції від 19-20 квітня 2007 р., м. Львів. – С. 73–79.

3. Гаруст Ю.В. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав громадян у податковій сфері / Наука і правоохорона. № 4. Ч. 2. 2013. С. 115–120.

4. Перелік нормативно правових актів з реформування системи охорони здоров'я Закони України. Офіційний сайт МОН України. URL: <http://moz.gov.ua/plan-reform>.

5. Медична реформа без перспектив? Віче. № 3. 2016. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/5092/>.

6. Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ». Місячний Звіт (№ 17) від 10 лютого 2014 року. URL: http://cost.ua/files/medical_reform.pdf.

7. Про утворення Національної служби здоров'я України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1101 // Офіційний вісник України. 2018. № 15. Ст. 507. Стор. 29.

8. Медична реформа в Україні: п'ять головних фактів. ІА «Конкурент». URL: <http://konkurent.in.ua/news/ukrayina/18674/medichna-reforma-v-ukrayini.html>.

9. Гончарова О. Реформа медичної галузі – панацея чи остаточне знищення? Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1484060362>.

10. Медреформа: Факти. Міфи. Питання і відповіді. Медіа аналіз. 2017. URL: <http://uoz.cn.ua/medref.pdf>.

11. У МОЗ обіцяють з початком медичної реформи зарплати у лікарів зростуть. Офіційний сайт «Західної інформаційної корпорації». URL: https://zik.ua/news/2018/03/18/u_moz_obitsyayut_z_pochatkom_medychnoi_reformy_zarplaty_u_likariv_zrostut_1287115.

S. V. Knysh

REGULATION OF PUBLIC RELATIONS IN THE HEALTH CARE SPHERE OF UKRAINE BY ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEASURES

The article is devoted to the regulation of public relations in the health sphere of Ukraine by administrative and legal measures. The emphasis is placed on the normative and legal maintenance of medical reform in Ukraine. Attention paid on the advantages and disadvantages of continuing medical reform in Ukraine.

It is simply to talk about the very general nature of the provision of medical reform by administrative and legal measures. Populism in the process of reforming the health care system in Ukraine leaves aside a number of key provisions, namely: a) lack of emphasis on reform – improvement of the state of ensuring everyone's health care right and medical insurance (in fact – citizens medical rights); b) absence of an legislation act, which clearly identifies the future model of the national healthcare system and establishes the principle of state medical insurance; c) absence of preventive mechanisms for minimizing corruption risks in the activities of the Ukrainian National Healthcare Service regarding the conclusion, extension and termination of contracts for medical services and reimbursement; d) the absence of an effective algorithm for improving the material support of medical personnel, including narrow specialists; e) imperfect information policy, which results in low awareness of the public about the course, purpose and benefits of ongoing medical reform.

Along with all of the above, the healthcare system has long waiting for a transformation and a transition to a new model that would met the current conditions, the economic potential of the state, and the high level of medical rights by the Ukrainian people. In this aspect, the introduction of medical reform is, though not the most successful, but an attempt to move the situation from place to place.

Keywords: *healthcare reform, health sphere, administrative and legal measures, administrative norms, public relations.*

Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.

УДК 343.983.2:343.132

А. М. Корчагіна

ВІДЕОФІКСАЦІЯ СЛІДЧИХ ДІЙ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена сучасному стану правового регулювання використання відеофіксації при проведенні слідчих дій. На основі дослідження проблем теорії, нормативно-правового регулювання та практики, в статті обґрунтовується необхідність нормативно-правового закріплення обов'язкової відеофіксації слідчих дій як гарантії дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Ключові слова: *відеофіксація, кримінальне провадження, криміналістична техніка, слідчі дії, досудове слідство*

Постановка проблеми. Кримінально-процесуальне законодавство України в с. 2 КПК України визначає головним завдання кримінального процесу: “захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та

законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [1].

Досягнення зазначених завдань кримінального процесуального права неможлива без використання досягнень криміналістики, оскільки ми вважаємо, що основною метою криміналістики є сприяння правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю, повне і своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Як ми вже зазначали, розвиток науки і техніки, їх активне запровадження в усі галузі суспільного життя, в тому числі і в кримінальне судочинство, стає поштовхом для розроблення концепцій ефективного застосування їх здобутків для досягнення головних завдань кримінального судочинства.

Саме тому актуальним постає питання обов'язкового використання відеозапису при проведенні слідчих дій.

Наукова розробка теми дослідження. Питанням відеофіксації слідчих дій займалися такі вчені як: А.М. Лабезний, Ю.В. Лисюк, О.П.Кубинська, В. П. Сердюк, М. Ф. Сокиран, І. В. Черниченко, В.В.Черепушак та інші.

Слід зазначити, що більшість публікацій була присвячена взаємодії органів досудового слідства з працівниками експертних установ, а питання використання отриманих в результаті цієї взаємодії інформації тривалий час залишалась поза увагою дослідників, що і зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є дослідження проблем нормативно-правового регулювання, теорії та практики здійснення відеофіксації слідчих дій в кримінальному провадженні.

Викладення основного матеріалу. Згідно ст. 23 КПК України, суд досліджує докази безпосередньо та приймає до уваги лише ті показання учасників кримінального провадження, які отримує безпосередньо в ході судового засідання [1].

Проте процес збирання та первинного дослідження доказів на початкових стадіях кримінального провадження належить органам досудового розслідування, підозрюваному (обвинуваченому), потерпілому, захисникам. Незважаючи на зміну доктрини кримінального процесу та його переходу до нової моделі, а також утвердження принципу безпосередності, в сфері отримання доказової інформації та її предоставлення в суді належить саме органам досудового розслідування.

Саме тому важливою складовою криміналістичної діяльності слідчого є створення необхідних умов для точного, об'єктивного і достовірного відображення результатів проведених слідчих дій. Досягнення такого стану можливе при використанні відеозапису при провадженні кожної слідчої дії, що сприятиме найбільш точній і повній фіксації фактів, що мають доказове значення.

Значення належного відображення одержаної в ході слідчих дій інформації підкреслюють і К. В. Беляєва, А. М. Бірюкова, В. І. Бояров, В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко, які наголошують на тому, що «фіксування всіх актів і процедур кримінального провадження є беззаперечно необхідним заходом набуття процесуальними діями офіційного характеру і умовою допустимості їх результатів як юридичних доказів» [2, с. 170].

Ми погоджуємось з думкою М. Сокирана, який стверджує, що «незважаючи на широкі можливості звуко- та відеозапису в кримінальному судочинстві, на практиці

його застосування здійснюється не на повну потужність». Автор пояснює це наявністю окремих законодавчих прогалин і протиріч, відсутністю чітких, однозначних та повних рекомендацій щодо використання звуко-, відеозапису в зазначеній сфері [4, с. 3].

Основу судового відеозапису складають засоби і методи традиційного відеозапису, науково обґрунтовані положення, накопичений та систематизований досвід його застосування у криміналістиці.

Досліджуючи проблеми теорії та практики використання відеозапису при проведенні процесуальних дій в кримінальному провадженні, нами було виявлено наступні прогалини правового регулювання.

Чинний КПК України не містить вимоги, щодо компетенції осіб, які здійснюють відеозапис слідчих чи інших процесуальних дій. В більшості випадків відеофіксація здійснюється самим слідчим, який, зважаючи на необхідність виконання додаткових дій, може допустити суттєві помилки в ході здійснення запису та оформлення його результатів у протоколі. Саме тому, на нашу думку, необхідним є внесення до чинного кримінально-процесуального законодавства норми, щодо обов'язкової участі спеціаліста при проведенні відеофіксації слідчих дій. Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1]. Згідно ч. 2 ст. 71 КПК України спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду [1]. У ролі спеціалістів для проведення відеозапису відповідно до кримінально-процесуального законодавства України можуть бути залучені особи, що володіють навичками роботи з відповідною апаратурою.

Ми погоджуємось з думкою А. Лабезного, що «використання спеціальних знань розширює обсяг і збільшує якість отриманих фактичних даних, дозволяє більш повноцінно і всебічно оцінити взаємозв'язок предметів і явищ, що мають значення для кримінального провадження» [3, с. 188].

На нашу думку, залучення спеціаліста звільняє слідчого від технічної роботи і позитивно позначається як на якості відеофільмів, так і на здійсненні безпосередніх завдань працівниками правоохоронних органів.

Також на законодавчому рівні не закріплено вимоги, щодо носія інформації. Ні чинний КПК України, ні інші нормативно-правові акти не містять вимог, щодо характеристик носія інформації, на який здійснюється запис слідчої (процесуальної) дії. На нашу думку, необхідним є закріплення обов'язкової норми, щодо відеофіксації кожної процесуальної дії на окремому носіїв інформації. На жаль, через недостатнє матеріально-технічне забезпечення органів слідства, досить часто відеозйомка здійснюється на засоби, які не мають можливості такого запису. В результаті на одному засобі містяться записи не тільки стосовно одного провадження, але й досить часто різних, не пов'язаних між собою. Такий стан речей порушує права та законні інтереси осіб, які беруть участь в кримінальних провадженнях, оскільки це може порушити цілісність, якість та повноту відображеної на них інформації. Зокрема створюються передумови для викривлення хронології зйомки, її повноти та цілісності, адже в ході технічного збору інформація може бути відображена некоректно.

Окрему увагу слід приділити і можливості використання отриманих відеофайлів на подальших стадіях кримінального провадження.

Практика проведення слідчих дій свідчить про досить часте використання

отриманих відеозаписів первинного допиту підозрюваних (обвинувачених), свідків або інших учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування як матеріалу для подальших експертиз, зокрема фоноскопичних. Збільшується кількість випадків, коли про застосування відеозапису при проведенні як гласних, так і негласних слідчих дій та про можливість подальшого використання одержаних матеріалів в процесі проведення розслідування не було повідомлено. Використання такої інформації як експериментальних зразків порушує права та інтереси підозрюваних (обвинувачених), оскільки відбувається «підміна» підстав та результатів процесуальних дій іншою.

Також порушення норм кримінально-процесуального законодавства можливе під час здійснення відеозапису проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які полягають у негласному аудіо- та відеоконтролі розмови співробітника поліції з підозрюваним, у ході якої підозрюваний, якого співробітник поліції ввів в оману про те, що ніби-то розмова відбувається «без протоколу», повідомляє про обставини вчиненого ним кримінального правопорушення або відтворює на вимогу правоохоронців (досить часто під погрозою або застосування фізичного або психологічного насильства) «завчені» фрази, щодо нібито причетності (себе чи іншої особи) та обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Зазначені порушення мають місце через бажання правоохоронців обійти вимоги ч. 4 ст. 95 КПК України, відповідно до якої, суд бере до уваги лише показання, які отримав безпосередньо під час судового засідання. Адже під час досудового розслідування співробітники поліції мають більше можливостей для незаконного впливу на підозрюваного, ніж на стадії розгляду справи у суді, коли ця особа набуває статус обвинуваченого, виходячи з того, що на стадії досудового розслідування є можливість:

- вивозити особу зі слідчого ізолятору для проведення слідчих дій, до або після проведення яких у правоохоронців є можливість тиску на підозрюваного;
- тримати особу в ізоляторі тимчасового тримання, де є технічна можливість проводити негласний аудіо- та відеоконтроль особи (наприклад, може здійснюватись запис розмов з правоохоронцями, особами з числа негласного апарату, які залучаються до внутрішньокамерної «розробки» особи тощо).

Зважаючи на досить часту відсутність правових підстав таких дій, постає питання про правомірність та допустимість використання отриманої інформації на подальших стадіях кримінального провадження, а отриманих записів як експериментальних зразків та правомірності відповідного висновку експерта як джерела доказів по кримінальній справі.

Вагомим недоліком правового регулювання використання відеозапису при проведенні слідчих дій є також фрагментарність правових норм, щодо можливостей його використання. В чинному КПК України відсутня єдина норма, яка б передбачала підстави, порядок та особливості використання відеозйомки, оформлення результатів її проведення, а також механізму збереження отриманої доказової інформації. При цьому окремі статті кримінально-процесуального законодавства містять норми, які регламентують порядок проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, із можливістю застосування засобів аудіо-, відео-, та фотозйомки.

Так, ст. 107 КПК України передбачає можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження загалом, проте її положення є досить обширними. Відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства відеозапис може використовуватися для підтвердження факту вручення повістки (ст. 136 КПК України), при проведенні допиту (ст. 224 КПК України), при пред'явленні

особи для впізнання (ст. 228 КПК України), при проведенні окремих слідчих дій під час досудового розслідування у режимі відеоконференції (наприклад, проведення допиту, впізнання, передбаченого ст. 232 КПК України), під час проведення обшуку (ст. 236 КПК України), огляду (ст. 237 КПК України), слідчого експерименту (ст. 240 КПК України), освідчування особи (ст. 241 КПК України) тощо [1].

При цьому більшість статей, що передбачають можливість здійснення відеофіксації слідчої дії покладається на розсуд особи, яка проводить слідчу дію, крім випадків, коли відеофіксація є обов'язковою. Так, п. 10 ст. 236 КПК України містить імперативну норму, яка передбачає, що обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису [1]. Відповідно до п. 5 ст. 224 КПК України, під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. В окремих випадках це призводить до нівелювання права на здійснення фіксації ходу та результатів слідчої дії для чіткого, повного та об'єктивного відображення інформації отриманої від особи, оскільки основним способом фіксації зазначеної слідчої дії, а отже і джерелом доказів є протокол.

Таким чином, важливим кроком в забезпеченні прав та законних інтересів учасників кримінального провадження є введення обов'язкової відеофіксації всіх процесуальних дій. Однією із центральних проблем застосування відеофіксації є відсутність правової норми, щодо обов'язкового залучення для здійснення відеофіксації осіб, які мають спеціальні знання – спеціалістів. В більшості випадків відеофіксація здійснюється самим слідчим, що значно впливає на якість, точність, а отримана інформація може мати досить фрагментарний чи вибірковий характер. Залучення ж незалежного спеціаліста сприятиме підвищенню якості не лише з технічної сторони, але й забезпечить належний рівень дотримання та захисту прав учасників кримінального провадження.

Вагомою проблемою також є те, що на законодавчому рівні не закріплено вимоги, щодо техніки та носія інформації, на який здійснюють запис і зберігають матеріали фіксації слідчої дії. Використання застарілої техніки або такої, що може неточно чи викривлено відображати отримані дані, може призвести до значного порушення прав та законних інтересів як сторони обвинувачення, так і сторони захисту.

Окрему увагу слід приділити і можливості використання отриманих в ході проведення слідчих дій (гласних та негласних) відеофайлів на подальших стадіях кримінального провадження без відповідного попередження сторін. Використання слідчими як доказової інформації результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які полягають у негласному аудіо- та відеоконтролі розмови співробітника поліції з підозрюваним не завжди є отриманими в законному порядку та можуть бути відтворенні після застосування або погрози застосування фізичного та/або психологічного тиску на особу, про що, відповідно, інформація у ні в протоколі, ні у відео- чи звукозаписі не відображається.

Також слід звернути увагу на фрагментарність правових норм, щодо правового регулювання використання відеозапису при проведенні слідчих дій. Відсутність узагальнюючої правової норми, щодо підстав та порядку проведення фіксування слідчих дій засобами відеозапису, а також відповідальності за недотримання встановлених вимог сприяє порушенню прав учасників кримінального провадження та нівелювання головних засад кримінального процесуального законодавства. Тому обов'язкова відеофіксація слідчих дій дасть змогу захистити не лише права, свободи та законні інтереси потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), але й держави, державних органів та їх працівників, стосовно правомірності здійснення ними своїх

повноважень.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. - № 9 - 10. —С. 474. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2013. - № 9 - 10. —S. 474.
2. Кримінальне процесуальне право України / за ред. В.Г. Гончаренка та В.А. Колесника, К.: Юстініан, 2014 - 573 с. Kryminalne protsesualne pravo Ukrainy / za red. V.H. Honcharenka ta V.A. Kolesnyka, K.: Yustinian, 2014 - 573 s.
3. Лабезний А. М. Залучення спеціаліста для проведення окремих слідчих розшукових дій / А. М. Лазебний // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). - 2014 - № 2(65) – с. 187 – 193. Labeznyi A. M. Zaluchennia spetsialista dlia provedennia okremykh slidchykh rozshukovykh dii / A. M. Lazebnyi // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo). - 2014 - № 2(65) – s. 187 – 193.
4. Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М. Ф. Сокиран ; Акад. адвокатури України. – К., 2008. – 20 с. Sokyran M. F. Protseualni i taktychni pytannia vykorystannia zvuko-, videozapysu v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / M. F. Sokyran ; Akad. advokatury Ukrainy. – K., 2008. – 20 s.

A. Korchahina

VIDEOFIXING OF CONSEQUENCE ACTIONS AS GUARANTEE OF OBSERVANCE AND DEFENCE OF RIGHTS FOR PARTICIPANTS OF CRIMINAL REALIZATION

The article examines the necessity of introducing obligatory video recording of investigative actions as a guarantee of observance and protection of the rights of the participants in the criminal proceedings.

The author looks at the main problems of theory and practice, which confirm the need for such innovations.

In particular, the necessity of attracting specialists during the video recording of investigative actions as a person possessing special knowledge and skills is confirmed. the use of special knowledge expands the volume and increases the quality of the received evidence, allows more fully and comprehensively to evaluate the connection of objects and phenomena that are relevant for criminal proceedings.

The author also stresses the fragmentation of legal norms regarding the possibilities of video recording of investigating actions, which, as a consequence, has a negative impact on their implementation.

Particular attention is paid in the article to the problems of practice, namely, the possibility of using the received video files during the conduct of the tacit investigative actions at the subsequent stages of the criminal proceedings as an expert material.

Keywords: *videofixing, criminal realization, criminalistics technique, consequence actions, pre-trial investigation.*

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

УДК 340.13

В. І. Вишковська

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ

У статті крізь призму функціонального призначення правоохоронних органів України розглянуто основні завдання держави щодо реалізації правозахисної функції. Проаналізувавши низку нормативно-правових актів та думок науковців у даному напрямку, зроблено висновок про необхідність чіткого розмежування мети та основних завдань держави щодо реалізації правозахисної функції.

Ключові слова: правозахисна функція, правозахисні органи, правоохоронні органи

Необхідність існування будь-якого явища в суспільстві визначається соціальними потребами, що їх має задовольнити це явище, лише тоді його наявність є об'єктивно зумовленою. Це положення стосується й правозахисної функції держави. Однак, за своїм змістом правозахисна функція держави є різнобічною, багатоплановою, тому для детальнішого вивчення сутності, значення для суспільства, місця захисту прав людини в правовому житті є потреба у з'ясуванні основних завдань, які вона виконує.

Питання про основні завдання держави щодо реалізації правозахисної функції, незважаючи на важливість їх вирішення, у законодавчому порядку та на науковому рівні однозначно не вирішене.

Для вирішення зазначених вище питань варто розглянути, перш за все, положення норм Конституції України. Так, зміст Основного закону нашої держави свідчить про те, що основним об'єктом правозахисної функції держави є людина – її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Завдяки реалізації цього положення досягається відповідний соціальний ефект, забезпечуються суспільні та державні інтереси. Означена теза підтверджується міжнародними процесами, що відбуваються в сучасному світі і носять яскраво виражений антропоцентричний характер. У свою чергу, для захисту прав та свобод, безпеки людини в державі мають бути забезпечені конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність, економічна та інформаційна безпека держави в цілому. Вказані положення слід вважати основними орієнтирами при з'ясуванні мети та основних завдань держави щодо реалізації правозахисної функції, оскільки в них чітко позначені ті цінності, що повинні бути першоосновою для існування людини. Тому метою держави щодо реалізації правозахисної функції, на нашу думку, є:

- 1) створення належних умов поновлення порушених прав людини та громадянина;
- 2) забезпечення громадського порядку та громадської безпеки в суспільстві;
- 3) підтримання правопорядку;
- 4) реальне втілення в життя принципу верховенства права.

Ця мета конкретизується в основних завданнях держави щодо реалізації правозахисної функції, які, на нашу думку, необхідно розглядати крізь призму функціонального призначення правоохоронних органів України. Адже спеціально-юридичний аналіз чинного законодавства дозволяє стверджувати, що в нашій державі відсутнє нормативне закріплення таких понять як «правозахисна діяльність» та «правозахисні органи». Окрім цього, нечітко закріплене і саме поняття «правоохоронні органи». У чинній Конституції України цей термін уживається лише раз, тільки в ч. 3

ст. 17 [1]. Проблемою є і відсутність законодавчого визначення ознак, за яких той чи інший орган міг би належати до правоохоронних чи до правозахисних.

Законодавці суперечливо й непослідовно визначають поняття «правоохоронного органу» в різних законах України, які так чи інакше стосуються діяльності правоохоронних органів. Така ситуація негативно впливає на діяльність цих органів, оскільки безпосереднім чином стосується правового регулювання компетенції таких органів, правового і соціального статусу їх працівників тощо.

На нашу думку, обов'язковою умовою ефективного функціонування правоохоронних органів є чітка регламентація їх діяльності. Правоохоронні органи, наділяючись державно-владними повноваженнями як частина механізму держави, мають компетенцію розглядати різні юридичні справи і спиратися на можливість застосування державного примусу. Все це вимагає чіткого визначення кола цих органів, ефективної регламентації їх діяльності, законодавчого врегулювання компетенції кожного правоохоронного органу.

Певною спробою нормативного закріплення переліку правоохоронних органів є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (далі – Закон) [2], у якому визначено, що до правоохоронних органів належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Проте важко визначити критерії, за якими класифіковано правоохоронні органи, тому що згідно з наведеним Законом до них також належать «інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції».

До правоохоронних органів потрібно зарахувати такі державні органи, виконання якими однієї чи кількох головних правоохоронних функцій є визначальними в їх діяльності, через це потребують специфічного матеріально-технічного та іншого забезпечення, до працівників яких законодавством пред'являються спеціальні вимоги і працівники яких, з метою ефективного виконання своїх обов'язків відповідно до законодавства наділяються різноманітними специфічними правами, мають відповідні пільги та зовнішні ознаки належності до правоохоронних органів, підлягають підвищеному правовому захисту.

Провідні науковці вважають, що до правоохоронних органів належать суди, органи прокуратури, поліції, податкової міліції, Служби безпеки України, Управління державної охорони, Прикордонних військ, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Державного департаменту України з питань виконання покарань, а також органи дізнання державної митної служби і державного пожежного нагляду [3, с. 3], діяльність яких регулюється відповідними правовими основами.

Проте, аналіз чинного законодавства показує, що питання про визначення правоохоронних функцій в системі правоохоронних органів залишається невирішеним. Так, якщо проаналізувати закони, що визначають організацію діяльності та правовий статус суду, прокуратури та поліції (їх традиційно відносили до правоохоронних органів), а також Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Управління державної охорони України [4, с. 84], то можна встановити наступне.

Так, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [5] зазначено, що цей нормативно-правовий акт визначає правові засади організації судової влади та

здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права, визначає систему судів загальної юрисдикції, статус професійного судді, народного засідателя, присяжного, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування і встановлює систему і загальний порядок забезпечення діяльності судів та регулює інші питання судоустрою і статусу суддів. Необхідно зазначити, що цей Закон функції судів не закріплює, а лише визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

У ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» зазначено, що прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [6].

У Законі України «Про національну поліцію» (ст. 1) закріплено, що Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. [7].

У Законі України «Про Службу безпеки України» зазначено, що Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України (ст. 1). Необхідно обумовити те, що функції цього державного органу в Законі взагалі не визначені. Але ст. 10 Закону визначає, що на СБУ покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [8].

Більш системно, однак, не досить послідовно наводиться перелік правоохоронних функцій у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [2].

Не вирішив проблему визначення функцій правоохоронної діяльності Закон України «Про охоронну діяльність» [9]. У ст. 2 Закону зазначено, що основною метою цього нормативно-правового акту є створення умов для: 1) захисту майна, забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та фізичних осіб; 2) забезпечення державного контролю за здійсненням заходів з охорони майна та фізичних осіб; 3) розвитку та вдосконалення сфери надання послуг з охорони власності та громадян.

Питання про функції правоохоронної діяльності, як було вказано вище, залишається невирішеним і в науковій юридичній літературі. Зауважимо, досить ґрунтовно, хоч, разом з тим, дещо непослідовно, підійшли до вирішення питання системи функцій правоохоронної діяльності М.І. Мельник та М.І. Хавронюк. Вказані правники виділяють головні та другорядні функції й наводять їх перелік. До перших віднесено:

- 1) профілактичну (профілактика правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність);
- 2) захисну (захисту життя, здоров'я, прав, свобод, законних інтересів фізичних осіб);
- 3) охоронну (охорони, громадського порядку, громадської безпеки і власності;
- 4) ресоціалізаційну (ця функція є найбільш характерною для органів і служб у справах неповнолітніх, служб, що здійснюють адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі);

- 5) оперативно-розшукову;
- 6) розслідування злочинів;
- 7) судового розгляду справ;
- 8) розгляду справ про адміністративні правопорушення;
- 9) розгляду справ про фінансові та адміністративно-господарські правопорушення (іншими словами, розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені юридичними особами або громадянами-підприємцями);

10) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів.

Як другорядні вказуються такі функції: контрольна (наглядова); дозвільна; правороз'яснювальна; аналітична та/або методична; інформаційна; нормотворча; координаційна [3, с. 28-30].

Таким чином, враховуючи викладені положення, можна зробити висновок про те, що завданнями держави щодо реалізації правозахисної функції є такі:

1) захист прав і свобод людини та громадянина. Зміст цієї діяльності реалізується через припинення порушення права та заходів, що спрямовані на його відновлення, відшкодування завданих збитків;

2) профілактика. Безпосередньо пов'язана із правозахисною функцією й полягає у забезпеченні безпеки правових цінностей через розробку та виконання спеціальних заходів щодо виявлення і усунення причин та умов вчинення правопорушень, а також здійснення запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки.;

3) застосування штрафних санкцій. Ця діяльність проявляється в реакції суспільства щодо нанесеної шкоди заподіяної правопорушником. Покарання – це засіб самозахисту суспільства, що може виявлятися у вживанні до особи моральних, особистих, матеріальних санкцій;

4) попередження. Сутність цього виду діяльності полягає у попередженні здійснення правопорушення, у дії на свідомість правопорушника щодо усвідомлення їм невідворотності покарання в разі нових правопорушень;

5) виховання. Ефективна боротьба з правопорушеннями, своєчасне і обов'язкове покарання винних створюють у громадян повагу до існуючого правопорядку, зміцнюють віру у справедливість та чесність державної влади, впевненість у захисті їх законних прав та інтересів;

6) відшкодування збитків. Правозахисна діяльність спрямована не на формальне покарання винного, а на відновлення порушеного інтересу суспільства, особи;

7) тлумачення. Правороз'яснювальна діяльність в контексті правового захисту – це діяльність уповноважених суб'єктів щодо встановлення змісту нормативних й індивідуальних приписів, яка спрямована на забезпечення їх практичної реалізації, і складається із з'ясування змісту правових правил для себе і роз'яснення їх для інших суб'єктів, права яких було порушено [10, с. 442-464].

8) представлення інтересів суб'єктів права. Ця діяльність проявляється в процесі представлення інтересів суб'єктів права в юридичних справах у різних державних та недержавних органах, установах, організаціях, де суб'єкти здійснення правозахисної функції держави роблять усні заяви, подають скарги, позови та інші необхідні документи, що містять відомості про юридичні факти або формулюють питання і висувають докази з юридичних справ [11].

9) консультування. Представляючи інтереси людини, права якої були порушені, правозахисник повинен надавати консультацію з правових питань, приймати незалежне професійне рішення щодо вирішення юридичної справи.

Підсумовуючи все зазначене вище, слід вказати на необхідність чіткого

розмежування мети та основних завдань держави щодо реалізації правозахисної функції. Адже, слід пам'ятати, що значна частина суб'єктів здійснення правозахисної функції держави, маючи державно-владні повноваження, як частина механізму держави, наділяються компетенцією розглядати різного роду юридичні справи і спиратися на можливість застосування державного примусу, а це вимагає законодавчого окреслення прав та обов'язків цих органів.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-vr>. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-vr>.
2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50; Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 1993 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1994. – № 11. – St. 50
3. Мельник М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: Навчальний посібник. / М.І.Мельник, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2002. – 576 с.; Melnyk M.I. Pravookhoronni orhany ta pravookhoronna diialnist: Navchalnyi posibnyk. / M.I. Melnyk, M.I. Khavroniuk. – К.: Atika, 2002. – 576 s.
4. Ведерніков Ю.А. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект / Ю.А. Ведерніков, А.М. Кучук; Університет сучасних знань. – К. : Знання України, 2009. – 219 с.; Vediernikov Yu.A. Pravokhoronna diialnist v Ukraini: teoretyko-pravovyi aspekt / Yu.A. Vediernikov, A.M. Kuchuk; Universytet suchasnykh znan. – К. : Znannia Ukrainy, 2009. – 219 s.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45. – Ст. 529; Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 07 lypnia 2010 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2010. – № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45. – St. 529.
6. Про прокуратуру: Закон України від 05 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793; 6. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 05 hrudnia 1991 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1991. – № 53. – St. 793.
7. Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року №580-VIII // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>; Pro natsionalnu politsiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 roku №580-VIII // [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
8. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382; Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1992. – № 27. – St. 382
9. Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня 2012 року. – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 2. – Ст. 8; Pro okhoronnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 22 bereznia 2012 roku. – Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2013. – № 2. – St. 8.
10. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. В.С. Нерсисянца. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – 832 с; Problemy obshchei teoryu prava y hosudarstva: Uchebnyk dlia vuzov / Pod obshch. red. V.S. Nersesiantsa. – М.: Yzd-vo NORMA, 2002. – 832 s.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2509; Pro advokaturu ta

advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05 lypnia 2012 roku // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2012. – № 62. – St. 2509.

V. I. Vyshkovska

THE BASIC PRINCIPLES HAVE KEEPING THE REALIZATION OF THE LAW FUNCTIONS

The question of the main tasks of the state in implementing the human rights protection function, despite the importance of their solution, is clearly not resolved by law.

The article attempts to consider this issue through the prism of the functional purpose of law enforcement agencies of Ukraine.

Due to the fact that in its content the human rights function of the state is versatile, multifaceted, for a more detailed study of the essence, significance for society, the place of protection of rights, people in the legal life are obvious need to clarify the main tasks that it performs.

Proceeding from the content of the basic law of our state, we conclude that the main object of human rights protection of the state is a person - her life and health, honor and dignity, inviolability and security. Due to the implementation of this provision an appropriate social effect is achieved, social and public interests are provided.

This thesis is confirmed by the international processes taking place in the modern world and have a pronounced anthropocentric nature.

In turn, in order to protect the rights and freedoms, human security in the state, the constitutional order, sovereignty and territorial integrity, and the economic and information security of the state as a whole must be ensured.

These provisions should be considered as the main guideline in clarifying the main tasks of the state in the implementation of human rights functions, since they clearly identify those values that should be the basis for the existence of a person.

Having analyzed a number of normative legal acts and opinions of scientists in this direction, it was concluded that the obligatory condition for effective functioning of law enforcement bodies is the clear regulation of their activities, as well as the need for a clear distinction between the purpose and the main tasks of the state in implementing the human rights protection function.

Key words: human rights protection, human rights protection agencies, law enforcement agencies.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2018 р.

УДК 342.951: 336.225.673

Л. М. Белкін, Ю. Л. Юринець, М. Л. Белкін

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПДВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДИРЕКТИВИ 77/388/ЄЕС, ПРАКТИКИ СУДУ ЄС ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Розглядаються проблеми адміністрування ПДВ в Україні у контексті Директиви 77/388/ЄЕС, практики суду ЄС та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Критично оцінюється непослідовність української судової практики, яка схильна необґрунтовано відступати від практики ЄСПЛ та перекладати тягар неналежного податкового контролю на сумлінних платників податків.

Ключові слова: податок на додану вартість (ПДВ), податкова накладна, податковий кредит, Директива 77/388/ЄЕС, Суду ЄС, ЄСПЛ.

Постановка проблеми. Податок на додану вартість (ПДВ) вважається одним з найбільш корупційних в Україні [1, 2 та ін.]. Тому закономірно, що у корупційні схеми з ПДВ втягнуті і підприємці, що дає підстави владі покладати на них відповідальність за негаразди з ПДВ [3-5 та ін.]. Нерідко наслідки реальних чи уявних порушень у сфері справляння ПДВ з боку контрагентів-продавців податківці перекладають на сумлінних покупців [6], а українські адміністративні суди цьому потурають [7, 8 та ін.].

Зловживання з ПДВ не є суто українською проблемою, вона притаманна також і податковій системі ЄС [3, 9-11 та ін.]. Згідно із звітом «VAT Gap», у 2015 р. країни ЄС втратили близько 152 млрд. Євро у вигляді ПДВ¹. Однак це не означає, що суди ЄС автоматично покладають відповідальність за це на сумлінних платників податків. Так, юристи Російської Федерації (РФ), яка не заявляє про зближення з ЄС так гучно, як Україна, зазначають (21.05.2009 р.), що у практиці розгляду податкових спорів Судом ЄС вироблено підхід, за яким платник податків не може нести відповідальність за дії своїх контрагентів, які не сплачували ПДВ до бюджету, якщо тільки він «не знав або не мав розумні підстави вважати, що ПДВ не буде сплачено» в бюджет, і ця доктрина знаходить усе більше втілення у правову позицію Вищого арбітражного суду (ВАС) РФ². Зокрема, у п. 10 Постанови Пленуму ВАС РФ від 12.10.2006 р. № 53 «Об оценке арбитражными судами обоснованности получения налого-плательщиком налоговой выгоды» роз'яснена така цілком європейська позиція: «Факт порушення контрагентом платника податків своїх податкових зобов'язань сам по собі не є доказом отримання платником податків необґрунтованої податкової вигоди. Податкова вигода може бути визнана необґрунтованою, якщо податковим органом буде доведено, що платник податків діяв без належної обачності й обережності і йому мало бути відомо про порушення, допущені контрагентом, зокрема, в силу відносин взаємозалежності або афілійованості платника податків з контрагентом»³. Натомість в Україні навіть касаційні суди нерідко відмовляються враховувати позицію навіть ЄСПЛ з цього приводу [8], юрисдикцію якого визнала Україна, посиляючись на «неідентичність обставин». Отже, ці питання підлягають детальному дослідженню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівнянню систем ПДВ в Україні та ЄС присвячена низка робіт [3, 9, 11-14 та ін.]. Зокрема, І. Трубін [14, с. 52] вказує, що саме Угода про асоціацію може стати одним з основних інструментів реформування податкової системи нашої держави. О. Десятнюк [12, с. 15] наголошує, що використання позитивної практики ЄС у сфері ПДВ має виняткове значення для України. Разом із тим, у статті [11, с. 54] констатується, що адміністрування ПДВ є проблемним не лише в Україні, а також і в ЄС при аналогічності цих проблем в ЄС і в Україні. У статті [9] узагальнюються типові порушення у країнах ЄС у сфері ПДВ. Найчастіше шахрайство у сфері ПДВ полягає в тому, що платник цілеспрямовано не подає декларацію про ПДВ або не вказує в ній усі трансакції, що відбулися, та не сплачує ПДВ, належний з усіх трансакцій. «Карусель» має місце тоді, коли постачання товару документально оформлюється по ланцюгу поставки через фірми декількох країн ЄС з поверненням товару у країну походження; при цьому один з учасників ланцюгу в одній із країн не сплачує ПДВ. Іншим шахрайством є «зникаючий платник податку», який: 1) незаконно «вимиває» нарахований ПДВ через здійснення фіктивних операцій

¹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3441_en.htm

² <https://www.pgplaw.ru/news/article/ispolzovanie-resheniy-inostrannykh-sudov-pri-razreshenii-nalogovykh-sporov-v-rossii>

³ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_63894/

усередині співтовариства (симулювання обороту); 2) ухиляється від сплати належного ПДВ через невказування усього або частини обороту в декларації (приховування реального обороту) [9, с. 141]. Зазначений вид порушення дуже нагадує схеми, поширені в Україні, однак у межах ЄС ця ситуація може ускладнюватися відкриттям рахунків у різних країнах [9, с. 141-142]. Дослідження судових наслідків таких дій в ЄС в Україні не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», українські суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права. Отже, застосування позицій ЄСПЛ судами України є безспірно обов'язковим.

Класичним рішенням ЄСПЛ з приводу неможливості перекладати відповідальність за сплату ПДВ з продавця (постачальника) на покупця є рішення від 22.01.2009 року у справі «Булвес» АД проти Болгарії» (заява № 3991/03), де ЄСПЛ наголошував на індивідуальній юридичній відповідальності за податкові правопорушення. Однак це рішення ще не стало керівним для українських судів.

Так, у Постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (далі – КАС ВС) від 15.05.2018 р. у справі № 817/87/17, адміністративне провадження № К/9901/46296/18 (судді – Ханова Р.Ф., Гончарова І.А., Олендер І.Я.) вказано: «Посилання Позивача на висновки ЄСПЛ у справі «Булвес АД проти Болгарії» є неприйнятними з огляду на те, що висновки у цій справі стосувалися оцінки правомірності дій податкових органів, які всупереч положенням чинного законодавства позбавили платника податків права на отримання податкового кредиту, **хоча останнім виконано всі умови для його отримання**»¹. Ті ж самі аргументи щодо незастосування даного рішення ЄСПЛ ця є колегія суддів наводить у Постанові КАС ВС від 18.09.2018 р. у справі № 802/2231/17-а, адміністративне провадження №№ К/9901/56869/18, К/9901/56970². При цьому поза увагою суддів залишається той очевидний факт, що позивачі (платники) йдуть до суду, коли вони також виконали всі умови для отримання податкового кредиту. Зокрема, такою умовою є гарантія, передбачена абз. 3 п. 198.6 ст. 198 Податкового кодексу України, відповідно до якої *«податкові накладні, отримані з Єдиного реєстру податкових накладних, є для отримувача товарів/послуг підставою для нарахування сум податку, що відносяться до податкового кредиту»*. Ця фраза повинна була б свідчити про намір законодавця зробити податковий кредит покупця «беззаперечним» (безумовним), тобто таким, що в подальшому не може бути підданий сумніву за умови реєстрації податкової накладної в ЄРПН [6, с. 109]. Однак на практиці в українських умовах ця «гарантія» не спрацьовує.

Заради справедливості слід зазначити, що деякі судді визнають правомірним застосування рішення ЄСПЛ у справі «Булвес АД проти Болгарії», як наприклад, у Постанові КАС ВС від 15.05.2018 р. у справі № 870/9721/12, адміністративне провадження № К/9901/2774/18 (судді Шипуліна Т.М., Бившева Л.І., Хохуляк В.В.), де чітко і однозначно визнано, що у справі «Булвес» АД проти Болгарії» ЄСПЛ наголошував на індивідуальній юридичній відповідальності за податкові правопорушення³. Однак така «справедливість» не дуже радує, оскільки означає, що задекларована у судовій реформі 2016 року мета створення єдиної судової практики насправді перетворилася в індивідуальні практики окремих суддів навіть на рівні

¹ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74034950>

² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76543377>

³ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74426812>

Верховного Суду.

Розглянемо справжній сенс рішення ЄСПЛ у справі «Булвес АД проти Болгарії», враховуючи у тому числі витоки його прийняття. Зокрема, у рішенні зазначається¹:

а) на момент виникнення спірних відносин Болгарія не була членом ЄС, але її національне законодавство про ПДВ у багатьох аспектах **відповідало положенням** Директиви Ради ЄС 77/388/ЄЕС від 17.05.1977 р. про гармонізацію законів країн – членів ЄС в частині податків з обороту, яка відома під назвою Шоста Директива про ПДВ, що на той час була основною системою оподаткування ПДВ в ЄС (п. 20 Рішення);

б) у рішенні від 12.01.2006 р. у об'єднаних справах Оптіджен Лтд. (С-354/03), Фулкрам Електронікс Лтд. (С-355/03) і Бонд Хаус Системс Лтд (С-484/03) проти Комісарів Митного та акцизного управління, на запит про видачу попереднього висновку, що був поданий Канцлерським відділом Високого Суду Англії та Уельсу, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Суд ЄС постановив, що право на податковий кредит особи зі статусом платника податку (в розумінні Шостої Директиви 77/388/ЄЕС), яка здійснює операції, що є об'єктом оподаткування ПДВ, **не може залежати** від того факту, що у низці поставок, в яку входять ці операції, попередня чи наступна операція є недійсною через шахрайство з ПДВ, про яке платник податку не знав і не міг знати (п. 31 Рішення);

в) в аналогічному Рішенні від 06.07.2006 р. у об'єднаних справах Аксель Кіттель проти Уряду Бельгії (С-439/04) і Уряд Бельгії проти Реколта Рісайклінг СПРЛ (С-440/04) Суд ЄС постановив, що якщо одержувач товарів, що поставляються, є особою зі статусом платника податків, яка не знала і не могла знати про те, що операція, яка розглядається, пов'язана з шахрайством зі сторони продавця, стаття 17 Шостої Директиви Ради 77/388/ЄЕС... повинна трактуватися як така, що **виключає норму національного права**, у відповідності з якою той факт, що операція з продажу вважається недійсною внаслідок протиправних дій продавця, призводить до того, що платник втрачає право на податковий кредит. У даному контексті не важливо, чи є операція недійсною в силу шахрайського ухилення від сплати ПДВ чи будь-якого іншого шахрайства (п. 32 Рішення);

г) враховуючи зазначені міркування, ЄСПЛ визнав, що оскільки компанія-заявник у повному обсязі та вчасно виконала обов'язки з дотримання встановлених Державою – членом Конвенції норм стосовно ПДВ та **не мала засобів для забезпечення виконання податкових зобов'язань постачальником** і не знала про невиконання останнім своїх обов'язків, вона могла правомірно очікувати отримання вигоди від застосування одного із основних правил системи оподаткування ПДВ, а саме – від визнання права на податковий кредит щодо суми ПДВ, яка була сплачена постачальнику (п. 57 Рішення).

Додатково до наведених аргументів наведимо окремі правові позиції рішення Суду ЄС, згаданого у пункті 31 наведеного рішення ЄСПЛ²:

а) покладення на податкові органи зобов'язання наводити довідки з метою встановлення намірів платника податків суперечить цілям створення єдиної системи оподаткування ПДВ, які полягають у забезпеченні правової визначеності та спрощення процедури оподаткування ПДВ в залежності від конкретного характеру розглянутої

¹ Цитується за джерелом:

<http://www.krapka.org.ua/%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%83-%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%B2%D0%B5%D1%81-%D0%B0%D0%B4-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B3/>

² Цитується за джерелом: <http://nalogoved.ru/art/1317.html>

операції, крім виняткових випадків (п. 45 Рішення);

б) покладення на податкові органи обов'язку брати до уваги намір іншої торгової організації, яка бере (брала) участь у тому ж ланцюзі поставок, та/або ймовірність шахрайського характеру іншої операції в ланцюзі, що мала місце до або після здійснення операції платником, що перевіряється, про що останній не знав та/або не мав можливості дізнатися, суперечило б зазначеним цілям (п. 46 Рішення);

в) кожна операція повинна розглядатися по суті, і попередні чи наступні події не можуть впливати на характер окремо взятої операції в ланцюзі (п. 47 Рішення).

Отже, звичка українських фіскальних органів переоцінювати сутність конкретної торговельної операції з огляду на сумнівну чи уявно сумнівну поведінку контрагентів та/або інших учасників ланцюга поставки, є такою, що не відповідає правовим традиціям ЄС.

Висновки.

1. Розглядаючи спори навколо ПДВ, ЄСПЛ бере до уваги національне законодавство країн ЄС з урахуванням висновків та рішень Суду ЄС. Оскільки рішення ЄСПЛ є прецедентними для України, українські суди повинні брати до уваги правові позиції Суду ЄС.

2. Правові позиції Суду ЄС виходять з того, що право на податковий кредит особи не може залежати від того факту, що у низці поставок, в яку входять ці операції, попередня чи наступна операція є недійсною через шахрайство з ПДВ, про яке платник податку не знав і не міг знати; виключається норма національного права, у відповідності з якою той факт, що операція з продажу вважається недійсною внаслідок протиправних дій продавця, призводить до того, що платник втрачає право на податковий кредит; переоцінка сутності конкретної торговельної операції з огляду на сумнівну чи уявно сумнівну поведінку контрагентів та/або інших учасників ланцюга поставки, є такою, що не відповідає правовим традиціям ЄС.

3. Реальна чи уявна невідповідність норм українського законодавства про ПДВ цим правовим позиціям означає лише недоліки процесу гармонізації українського законодавства з *acquis communautaire* ЄС.

Список використаної літератури

1. Кінах: ПДВ в існуючому вигляді – приклад корупції і криміналізації [Електронний ресурс]. – 14.01.2011 р. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/kinah_pdv_v_isnuyuchomu_viglyadi_-_priklad_koruptsiyi_i_kriminalizatsiyi.html ; Kinah: PDV v isnuyuchomu viglyadi – priklad koruptsiyi i kriminalizatsiyi [Elektronniy resurs]. – 14.01.2011. – Rezhim dostupu: http://dt.ua/ECONOMICS/kinah_pdv_v_isnuyuchomu_viglyadi_-_priklad_koruptsiyi_i_kriminalizatsiyi.html

2. Єднак О. Нова корупція з ПДВ – руйнують бізнеси [Електронний ресурс]. – 09.12.2017 р. – Режим доступу: https://censor.net.ua/blogs/3038487/nova_koruptsya_z_pdv_ruyinuyut_bznesi ; Ednak O. Nova koruptsIya z PDV – ruynuyut bIznesi [Elektronniy resurs]. – 09.12.2017. – Rezhim dostupu: https://censor.net.ua/blogs/3038487/nova_koruptsya_z_pdv_ruyinuyut_bznesi

3. Грицюк А.Г. Перспективи попередження зловживань з ПДВ запровадженням спеціальних рахунків [Електронний ресурс] / А.Г. Грицюк // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 178-185. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index ; Gritsyuk A.G. Perspektivi poperedzhennya zlovzhivan z PDV zaprovadzhennyam spetsIalnih rahunkIv [Elektronniy resurs] / A.G. Gritsyuk // Forum prava. – 2011. – № 3. – S. 178-185. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

4. Кулик П. Розмежування понять мінімізації податкових зобов'язань з ПДВ та

ухилення від оподаткування, їх вплив на рівень податкових надходжень / П. Кулик // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки» – 2015. – Вип. 39(1). – С. 146-152; Kulik P. Rozmezhuвання ponyat minimizatsiyi podatkovih zobov'yazan z PDV ta uhlennya vId opodatkuвання, yih vpliv na riven podatkovih nadhodzhen / P. Kulik // ZbІrnik naukovih prats Cherkaskogo derzhavnogo tehnologІchnogo universitetu. Seriya: EkonomІchnІ nauki». – 2015. – Vyp. 39(1). – S. 146-152.

5. Трут Д.В. Вирок за ст. 205 КК України щодо директора контрагента: чи є надія скасувати ППР в судовому порядку? [Електронний ресурс] / Д.В. Трут. – Режим доступу: <http://pres.in.ua/posobnictvi-v-umisnomu-uhilenni-vid-splati-podatkov-inshim-sub.html> ; Trut D.V. Virok za st. 205 KK Ukrayini schodo direktora kontragenta: chi e nadiya skasuvati PPR v sudovomu poryadku? [Elektronniy resurs] / D.V. Trut. – Rezhim dostupu: <http://pres.in.ua/posobnictvi-v-umisnomu-uhilenni-vid-splati-podatkov-inshim-sub.html>

6. Логвин А.В. Зареєстрована податкова накладна – підстава та беззаперечне право для формування податкового кредиту / А.В. Логвин // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2017. – Вип. 14. – С. 107-114; Logvin A.V. Zareestrovana podatkovа nakladna – pidstava ta bezzaperechne pravo dlya formuvannya podatkovogo kreditu / A.V. Logvin // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya : Pravo. – 2015. – Vyp. 14. – S. 107-114.

7. Белкін Л.М. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правовий вимір / Л.М. Белкін. – Ужгород: Бреза, 2014. – 552 с.; Belkin L.M. Zabezpechennya zakonnosti v diyalnosti organiv vikonavchoyi vladi: administrativno-pravoviy vimir / L.M. Belkin. – Uzhgorod : Breza, 2014. – 552 s.

8. Белкін Л. Касаційний адміністративний суд: назва нова, а підходи до судівництва старі / Л. Белкін // Stockworld [Електронний ресурс]. – 31.10.2018 р. – Режим доступу: <https://www.stockworld.com.ua/ru/column/kasatsiinii-administrativnii-sud-nazva-nova-a-pidkhodi-do-sudivnitstva-stari> ; Belkin L. Kasatsiyniy administrativniy sud: nazva nova, a pidhodi do sudivnitstva stari / L. Belkin // Stockworld [Elektronniy resurs]. – 31.10.2018. – Rezhim dostupa: <https://www.stockworld.com.ua/ru/column/kasatsiinii-administrativnii-sud-nazva-nova-a-pidkhodi-do-sudivnitstva-stari>

9. Голютяк-Пенкальська М.В. Податкові шахрайства у сфері ПДВ і способи боротьби з ними у країнах Європейського Союзу / М.В. Голютяк-Пенкальська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 40(1). – С. 140-144; Golyutyak-Penkalska M.V. Podatkovі shahraystva u sferІ PDV і sposobi borotbi z nimi u krayinah Evropeyskogo Soyuzu / M.V. Golyutyak-Penkalska // Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo unІversitetu. SerIya: Pravo. – 2016. – Vyp. 40(1). – S. 140-144.

10. Paul P. Maeser and Volker Halsch. Reform of the VAT System in the European Union. – Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017. – 20 s. – Electronic access: <http://library.fes.de/pdf-files/managerkreis/13567.pdf>

11. Драгалчук Т.С. Європейські тенденції розвитку адміністрування ПДВ / Т.С. Драгалчук, І.А. Прокопенко // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Экономические науки». – 2017. – № 1(23). Т. 2. – С. 51-55; Dragalchuk T.S. Evropeyski tendentsiyi rozvitku administruvannya PDV / T.S. Dragalchuk, I.A. Prokopenko // Mizhnarodniy naukoviy zhurnal «Internauka». Seriya: «Ekononicheskie nauki». – 2017. – № 1(23). Т. 2. – С. 51-55.

12. Десятнюк О. Напрямки реформування механізму адміністрування ПДВ у контексті європейського досвіду / О. Десятнюк // Світ фінансів – 2015. – Вип 3. – С. 7-17; Desyatnyuk O. Napryamki reformuvannya mehanizmu administruvannya PDV u

konteksti evropeyskogo dosvidu / O. Desyatnyuk // SvIt fInansIv – 2015. – Vyp. 3. – S. 7-17.

13. Оксенюк О. Адаптація національного законодавства з питань регулювання ПДВ до європейських вимог / О. Оксенюк // Схід – 2013. – № 6. – С. 115-120; Oksenyuk O. AdaptatsIya natsionalnogo zakonodavstva z pitan regulyuvannya PDV do evropeyskikh vimog / O. Oksenyuk // ShId – 2013. – № 6. – S. 115-120;

14. Трубін І.О. Напрями вдосконалення правового регулювання ПДВ в умовах реалізації положень Угоди про асоціацію України та ЄС / І.О. Трубін // Фінансове право. – 2014. – № 3. – С. 51-55; Trubin I.O. Napryami vdoskonalennya pravovogo regulyuvannya PDV v umovah realizatsiyi polozhen Ugodi pro asotsiatsiyu Ukrayini ta ES / I.O. TrubIn // Finansove pravo. – 2014. – № 3. – S. 51-55;

L. M. Belkin, Iu. L. Yurinet, M. L. Belkin

**PROBLEMS OF ADMINISTRATION OF VAT IN UKRAINE IN THE
CONTEXT OF DIRECTIVE 77/388/EEC, THE PRACTICES OF THE COURT OF
THE EUROPEAN UNION AND THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

*The problems of administering VAT in Ukraine in the context of Directive 77/388 / EEC, the practice of the EU court and the European Court of Human Rights (ECHR) are considered. The inconsistency of Ukrainian judicial practice, which tends to unjustifiably deviate from the practice of the ECHR, and shift the burden of inadequate tax control on conscientious taxpayers, is critically evaluated. Conclusions are made, that, when considering disputes over VAT, the ECHR takes into account the national legislation of the EU countries, taking into account the conclusions and rulings of the EU Court. Since ECHR decisions are case law for Ukraine, Ukrainian courts should take into account the legal position of the EU Court. The legal position of the Court of Justice is that the right to a tax credit of a person can not depend on the fact that in a number of supplies, which includes these transactions, the previous or subsequent transaction is invalid because of fraudulent VAT, which the taxpayer does not knew and could not know; the rule of national law is ruled out, according to which the fact that a sales transaction is considered invalid by the seller's wrongful acts leads to the fact that the payer loses the right to a tax credit; the reappraisal of the nature of a particular trading operation in view of the questionable or implicitly questionable behavior of counterparties and / or other participants in the supply chain is such that it does not comply with the legal traditions of the EU. The real or imaginary non-compliance of the norms of the Ukrainian VAT legislation with these legal positions means only the shortcomings of the process of harmonization of Ukrainian legislation with the *acquis communautaire* of the EU.*

Key words: value added tax (VAT), tax bill, tax credit, Directive 77/388/EEC, EU Court of Justice, ECHR.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2018 р.

УДК 347.24

Р. В. Колосов

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ КОРПОРАТИВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано поняття «частка у статутному капіталі корпоративного підприємства за законодавством України, розглянуто її поняття, зміст; досліджені різноманітні підходи щодо її розуміння й зроблена спроба визначити її правову природу.

Ключові слова: *частка, статутний капітал, корпоративне підприємство, учасник.*

Постановка проблеми. Як справедливо вказувалося в юридичній літературі, термін «частка в статутному капіталі» викликає справедливі нарікання з приводу його алогічності. Суть проблеми, як правильно її сформулювала І.В. Спасибо-Фатєєва, в тому, що статутний капітал не існує окремо як об'єкт цивільного права. Статутний капітал – поняття бухгалтерське, запозичене правом для своєї мети. В той самий час, статутний капітал поділений на частки, а значить його частка має мати такий самий правовий режим, як і ціле, тобто весь статутний капітал [1, с.10]. Тобто, при тлумаченні терміну «частка в статутному капіталі» можна дійти висновку, що це певна частина, у нашому випадку - частина статутного капіталу корпоративного підприємства. Як правило, чим більший внесок, тим більшою буде частка. Отже, фактично юристи пробують розібратися в частині явища, яке на сьогодні у цілому не врегульоване в методологічному плані. Усунення протиріч між законодавчими актами, які визначають частку у статутному капіталі є важливим як з наукової, так і практичної точки зору.

В юридичній літературі, навіть висловлювалася думка про необхідність заміни терміну «частка в статутному капіталі». Так, В.М. Кравчук, усвідомлюючи суперечливий, неточний характер терміну «частка у статутному (складеному) капіталі» пропонує замінити його терміном «частка участі» або «пай» [2, с. 11]. Доречі, поняття «частка участі» не є новим та вживалось ще науковцями ще у дореволюційних працях для позначення часток у товариствах, наприклад, П.О. Писемським [3], А.І. Камінкою [4] та В.В. Розенбергом, який поряд з поняттям «частка участі» використовував також поняття «пай» [5]. В свою чергу російський дослідник Д.В. Ломакін також використовує термін «частка участі», але використовує його окремо, від категорії «статутний капітал» [6, с. 153].

Автору важко погодитись з зазначеними пропозиціями Д.В. Ломакіна, стосовно введення у цивільний оборот терміну «частка участі» [7]. або В.М. Кравчука, який зазначає, що термін «частка в статутному капіталі» є суперечливим, неточним, а тому доцільно було б замість нього використовувати термін «частка участі» або «пай» [2]. У зв'язку, особливої актуальності набуває дослідження концептуальних основ, поняття та змісту цього поняття. Бо серед науковців склалась неоднакова думка щодо правової природи частки в статутному капіталі корпоративного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення частки у статутному фонді чи окремим аспектам її правового регулювання присвячені роботи багатьох вчених. Найбільш ґрунтовними серед них є наукові праці В. Васильєвої, С.С. Кравченко, В.М. Кравчука, Д.В. Ломакіна, А.В. Смітюха, І. Спасибо – Фатєєва.

Незважаючи на велику кількість робіт визначення поняття «частка у статутному фонді» залишається дискусійним в юридичній літературі, особливо, коли доходить до розуміння та розгляду її правової природи.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі поняття частки в статутному фонді визначається по різному. Так, видатний, французький вчений Р. Сават'є, у своїх працях відзначав певну специфічну природу частки, яка не зводиться лише до зобов'язальної вимоги, хоча частка й надає її власнику (його часто іменують тримачем) право вимагати свою частину дивідендів, що розподіляються, та евентуально свою частину при розподілі капіталу у випадку ліквідації. Проте частка надає своєму тримачу насамперед право брати участь в життєдіяльності товариства. Елемент влади приєднується до зобов'язальної вимоги [8, с. 96-97]. Тобто, як пише В. Залеський, частка учасника в статутному капіталі товариства визначає розмір зобов'язальної вимоги, яка належить учаснику по відношенню до товариства [9, с. 19].

Аналізуючи правову природу частки в статутному капіталі, певною мірою можна погодитися з думкою Д.А. Степанова відносно того, що частка у статутному капіталі не є ні грошовою сумою, ні окремим правом чи сукупністю прав, ні цінним папером чи сурогатом цінного паперу, частка в статутному капіталі ТОВ є особливим юридичним інструментом, сутність і призначення якого розкривається у тій ролі, яку він відіграє протягом всього періоду існування ТОВ [10, с. 62]. В свою чергу, В.М. Кравчук зазначає про те, що частка в статутному капіталі не є річчю і не є грошима, а тому з огляду на положення ст. 177 ЦК України частка може розглядатися лише як майно, майнові права або інше матеріальне благо [11, с. 34].

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 5 лютого 2013 року № 1-рп/2013 у справі за конституційним зверненням ТОВ «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень ч. 4 ст. 58, ч. 1 ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» визначає, що частка учасника у статутному капіталі товариства є предметом цивільних правовідносин, яка засвідчує участь особи у товаристві [12].

На сьогодні сформувалися різноманітні підходи до її розуміння, кожен з яких має своїх прихильників та прибічників. Так велика група авторів переконана, що найбільш ґрунтовно частку у статутному фонді розглядати як сукупність прав та обов'язків. Ці вчені відштовхуються від тези, яку ще у 1912 році висловив В.В.Розенберг, зазначивши, що пай у товаристві це сукупність прав і обов'язків кожного товариша щодо товариства, відома як правовий комплекс [5, с.155], Д.В. Ломакін [7, с.55] та С.Д. Могілевський [13, с.43] так само розуміють частку як комплекс майнових прав і обов'язків учасника товариства щодо інших учасників та самого товариства, обсяг яких визначається залежно від розміру вкладу учасника. В свою чергу, В.П. Камишанський вважає, що частка учасника (засновника) в статутному капіталі ТОВ - це «пучок суб'єктивних цивільних прав зобов'язально-правового характеру» [14, с. 79].

До науковців, що підтримують цю позицію у сучасній правовій науці, слід віднести Л.О. Новосьолову, яка визначає частку в статутному капіталі ТОВ як сукупність прав та обов'язків учасників товариства [15, с. 207]. Подібної позиції дотримується І.С. Шиткіна, що визначає частку в статутному капіталі ТОВ як самостійний специфічний об'єкт цивільних прав, що поєднує комплекс майнових та немайнових прав учасника товариства, що носять зобов'язально-правовий характер [16, с. 271]. Російський дослідник Р.С. Фатхудинов визначає частку у юридичному сенсі як суб'єктивне право на участь у діяльності товариства, що складається, у свою чергу, з низки правомочностей учасника, основним з яких є участь в управлінні справами

товариства [17, с.10].

Противники вказаних підходів звертають увагу на те, що під час визначення частки в статутному капіталі як сукупності прав та обов'язків учасників товариства має місце невірне розуміння її правової природи, оскільки саме частка приводить до виникнення у особи права участі у товаристві, яке, в свою чергу, вже наділяє учасника правами та покладає на нього обов'язки. Отже, наявність у особи певних прав та покладення на неї обов'язків є похідними подіями від права участі у товаристві, що може виникати виключно у особи, яка є власником частки в статутному капіталі товариства, а отже, право участі в товаристві, в свою чергу, є похідним від частки в статутному капіталі ТОВ. Вбачається, що віднесення частки в статутному капіталі ТОВ до одного із різновидів майнових прав не відображує увесь зміст правовідносин учасника та товариства, не враховує, що далеко не усі права власника частки в статутному капіталі товариства мають майновий зміст. [18].

Трохи іншою є позиція С.А. Бобкова, який визначає частку в статутному капіталі ТОВ як майнове право, яке має кількісний вираз у вигляді номінальної вартості, а також часткового співвідношення (у вигляді процентів чи дробу) відносно розміру статутного капіталу ТОВ, володіння яким наділяє суб'єкта статусом учасника ТОВ і, як наслідок, комплексом прав (як майнового, так і немайнового характеру) і обов'язків по відношенню до товариства та інших учасників. Вказаний автор, робить акцент на пріоритетності майнових прав над немайними. В той же час ним визнається, що володіння часткою в статутному капіталі ТОВ і, як наслідок - статусом учасника товариства передбачає також ряд прав немайнового характеру: право на участь в управлінні справами товариства, право отримання інформації про діяльність товариства, право на вихід з товариства, а також обов'язків: вносити вклади в майно товариства, не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність товариства, такі правомочності є факультативними [19, с. 65-66].

Прихильники розуміння частки як особливого майнового права зазначають, що «частка у статутному капіталі не має ознак речі, оскільки не є предметом матеріального світу, тому річчю вона не є. Не є вона і грошима. Серед зазначених у ст.177 ЦК України об'єктів частка може розглядатися лише як майно, майнові права або інше матеріальне благо. Відповідно до ст.190 ЦК України майном, як особливим об'єктом, вважаються річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки ... частку у статутному капіталі можна віднести до категорії майнового права» [11, с.33]. В той же час, І.В. Спасибо-Фатеева зазначає, що частка в статутному капіталі не повинна була б визнаватися самостійним об'єктом цивільного обороту, оскільки де-факто таким об'єктом є право участі в товаристві, яке включає в себе участь в усьому [1, с.10].

С.В. Томчишен визначає «частку учасника» як майнове право учасника одержувати у встановлених законом та установчими документами товариства випадках частину вартості майна у статутному капіталі та вартості іншого майна товариства пропорційно розміру належної йому частки [20, с.73].

В.М. Кравчук визначає частку в статутному капіталі як форму фіксації майнової участі в господарському товаристві, яка засвідчує майнову участь у товаристві і є об'єктом цивільних правовідносин, за допомогою якого забезпечується оборотоздатність майнових корпоративних прав. Правова природа частки в статутному капіталі та акції визнається ним як аналогічна з тією лише різницею, що акція є цінним папером, а частка в статутному капіталі – майновим правом [2, с. 10-11].

Ще одним розповсюдженим підходом до розуміння частки у статутному капіталі, який є подібним до віднесення її до майнових прав, є визнання правової природи частки в статутному капіталі як об'єкта права власності - певне майно.

В.А. Лапач вважає, що частка в статутному капіталі не є майновим правом, оскільки не може існувати майнове право, параметри якого не визначені. Не відомі не лише вартісні та кількісні параметри права вимоги, але й момент виникнення такого права [21, с.489]. Частка в статутному (складеному) капіталі являє собою ідеальну квоту (частку) у праві власності на майно організації, тобто особливе суб'єктивне право участі, що має унікальний річозобов'язальний характер [21, 491–495]. Частка в статутному капіталі повинна бути віднесена не до майнових прав, а до іншого майна [22, с. 14].

На думку Смітюха А.В., частку не можна зводити до майнового права, сукупності прав, або ж прав і обов'язків. Особливості формулювання ст.177 та ст.190 ЦК України полягають у тому, що зазначене у ст.177 ЦК поряд з речами та майновими правами «інше майно», у свою чергу розкривається у ст.190 ЦК як «річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки». Утім, якби у ст.177 ЦК прямо не згадувалися крім речей та майнових прав також гроші, цінні папери, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, врегульовані іншими нормами законодавства, можливо, дослідники так само намагалися би звести до майнових прав також і всі ці категорії. На його думку, слід визнати особливу правову природу частки, як окремого виду майна, об'єкту прав *suī generis*, що має бути прямо поіменований серед об'єктів цивільних прав у зазначених вище нормах ЦК України, а також - у ст.139 Глави 14 «Майно суб'єктів господарювання» та у Главі 18 «Корпоративні права. Корпоративні відносини» (ст.ст.167-172) ГК України[23, с. 14].

Висновки. Проведений аналіз дозволив зробити наступні висновки:

1. Частка не є окремим майновим правом чи сукупністю прав та обов'язків, вона є первинною підставою для виникнення правового зв'язку між корпоративним підприємством та його учасником.
2. Внесення частки у статутний капітал корпоративного підприємства дає учаснику ряд майнових та немайнових прав відносно цього підприємства.
3. Формою фіксації частки є внесення її до статутного капіталу. Від розміру внеску (його вартості), який визначається у відсотках (дробах) до загального розміру статутного капіталу, як правило залежить обсяг прав та обов'язків такого учасника.
4. Поняття «частка у статутному фонді» має міжгалузевий характер і регулюється як нормами цивільного, так, і господарського права.
5. Головною ознакою частки у статутному фонді є її інвестиційний характер.

Список використаної літератури

1. Спасибо-Фатєєва І.В. Проблематика поняття статутного капіталу та пов'язаних з ним об'єктів і прав учасників господарських товариств / І.В. Спасибо-Фатєєва // Збірник праць науково-практичного семінару «Проблеми виникнення та припинення корпоративних відносин», 28 квітня 2006 р. – Львів, 2006. – С. 5–12.; Spasybo-Fatieieva I.V. Problematyka poniattia statutnoho kapitalu ta poviazanykh z nym obiektiv i prav uchasnykiv hospodarskykh tovarystv / I.V. Spasybo-Fatieieva // Zbirnyk prats naukovo-praktychnoho seminar «Problemy vynyknennia ta prypynennia korporatyvnykh vidnosyn», 28 kvitnia 2006 r. – Lviv, 2006. – S. 5–12.
2. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / В. М. Кравчук. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2010. – 38 с.; Kravchuk V. M. Prypynennia korporatyvnykh pravovidnosyn v hospodarskykh tovarystvakh : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.03 / V. M. Kravchuk. – Kh. : Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho, 2010. – 38 s.

3. Писемский П.А. Акционерные компании с точки зрения гражданского права / П.А. Писемский. - М., 1876. - 230 с.; Pisemskiy P.A. Aktsionernye kompanii s tochki zreniya grazhdanskogo prava / P.A. Pisemskiy. - М., 1876. - 230 s.
4. Каминка А.И. Очерки торгового права / А.И. Каминка. - М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. - 547 с.; Kaminka A.I. Ocherki torgovogo prava / A.I. Kaminka. - М. : АО «Tsentr YurInfoR», 2002. - 547 s.
5. Розенберг В. В. Товарищество с ограниченной ответственностью: о необходимости введения этой формы в России / В. В. Розенберг. – СПб. : Типогр. ред. период. изд. М-ва финансов, 1912. – 211 с.; Rozenberg V. V. Tovarishchestvo s ogranichennoy otvetstvennostyu: o neobkhodimosti vvedeniya etoy formy v Rossii / V. V. Rozenberg. – SPb. : Tipogr. red. period. izd. M-va finansov, 1912. – 211 s.
6. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин. – М. : Статут, 2008. – 350 с.; Lomakin D. V. Korporativnye pravootnosheniya: obshchaya teoriya i praktika ee primeneniya v khozyaystvennykh obshchestvakh / D. V. Lomakin. – М. : Statut, 2008. – 350 s.
7. Ломакин Д.В. Доли участия в уставных капиталах хозяйственных обществ как особые объекты гражданского права / Д. В. Ломакин // Хоз-во и право. - 2008. - №2 - С. 44-57.; Lomakin D.V. Doli uchastiya v ustavnnykh kapitalakh khozyaystvennykh obshchestv kak osobye obekty grazhdanskogo prava / D. V. Lomakin // Khoz-vo i pravo. - 2008. - №2,- S. 44-57.
8. Саватье Р. Теория обязательств. Юридический и экономический очерк / Р. Саватье. - М., 1972. - 440 с.; Savate R. Teoriya obyazatelstv. Yuridicheskiy i ekonomicheskii ocherk / R. Savate. - М., 1972. - 440 s.
9. Залесский В.В. Общество с ограниченной ответственностью в системе хозяйственных товариществ и обществ / В.В. Залесский. // Право и экономика. - 1998. - № 3. - С. 13-21.; Zaleskiy V.V. Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennostyu v sisteme khozyaystvennykh tovarishchestv i obshchestv / V.V. Zaleskiy. // Pravo i ekonomika. - 1998. - № 3. - S. 13-21.
10. Степанов Д.А. Общества с ограниченной ответственностью: законодательство и практика/ Д.А. Степанов // Хозяйство и право. - 2000. - № 12. - С. 54-66.; Stepanov D.A. Obshchestva s ogranichennoy otvetstvennostyu: zakonodatelstvo i praktika/ D.A. Stepanov // Khozyaystvo i pravo. - 2000. - № 12. - S. 54-66.
11. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В.М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с.; Kravchuk V.M. Prypynennia korporatyvnykh pravovidnosyn v hospodarskykh tovarystvakh: monohrafiia / V.M. Kravchuk. – Lviv: Krai, 2009. – 464 s.
12. Рішення Конституційного суду України від 5 лютого 2013 року № 1-рп/2013 II Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>.; Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 5 liutoho 2013 roku № 1-rp/2013 // Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>.
13. Могилевский С. Д. Общество с ограниченной ответственностью: законодательство и практика его применения / С. Д. Могилевский. – М.: Статут, 2010. – 421 с.; Mogilevskiy S. D. Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennostyu: zakonodatelstvo i praktika ego primeneniya / S. D. Mogilevskiy. – М.: Statut, 2010. – 421 s.
14. Камышанский В.П. Некоторые особенности формирования уставного капитала ООО / В.П. Камышанский // Актуальные проблемы частноправового

регулювання: матеріали Всеросійської IV научної конференції молодих учених (Самара, 23-24 квітня 2004 року) Отв. ред. Ю.С. Пивоваров, В.Д. Рузанова. - Самара, 2004.; Kamyshanskiy V.P. Nekotorye osobennosti formirovaniya ustavnogo kapitala OOO / V.P. Kamyshanskiy // Aktualnye problemy chastnopravovogo regulirovaniya: materialy Vserossiyskoy IV nauchnoy konferentsii molodykh uchenykh (Samara, 23-24 aprelya 2004 goda) Отв. ред. Yu.S. Pivovarov, V.D. Ruzanova. - Samara, 2004.

15. Новоселова Л. А. Оборотоспособность доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью / Л. А. Новоселова // Объекты гражданского оборота : сб. ст. – М. : Статут, 2007. – С. 197-230.; Novoselova L. A. Oborotosposobnost doli v ustavnom kapitale obshchestva s ogranichennoy otvetstvennostyu / L. A. Novoselova // Obekty grazhdanskogo oborota : sb. st. – М. : Statut, 2007. – S. 197-230.

16. Корпоративное право : [учебник] / Под ред. И.С. Шиткиной. - М. : Волтерс Клувер, 2008. - 648 с.; Korporativnoe pravo : [uchebnik] / Pod red. I.S. Shitkinoy. - М. : Volters Kluver, 2008. - 648 s.

17. Фатхутдинов Р. С. Правовые проблемы уступки доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Р. С. Фатхутдинов. – М. : Акад. нар. хоз-ва при Правительстве РФ, 2009. – 29 с.; Fatkhutdinov R. S. Pravovye problemy ustupki doli v ustavnom kapitale obshchestva s ogranichennoy otvetstvennostyu: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.03 / R. S. Fatkhutdinov. – М. : Akad. nar. khoz-va pri Pravitelstve RF, 2009. – 29 s.

18. Оцел В. Поняття та правова природа частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. // Национальный юридический журнал: теория и практика. - 2016. - № 5. - С. 95–99.; Otsel V. Poniattia ta pravova pryroda chastky u statutnomu kapitali tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu. // Natsionalnyy yuridicheskyy zhurnal: teoriya i praktika. - 2016. - № 5. - S. 95–99.

19. Бобков С.А. Уступка доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью / С.А. Бобков // Журнал российского права. –2002. –№7. – С. 63–69.; Bobkov S.A. Ustupka doli v ustavnom kapitale obshchestva s ogranichennoy otvetstvennostyu / S.A. Bobkov // Zhurnal rossiyskogo prava. –2002. –№7. – S. 63–69.

20. Томчишен С.В. Відчуження учасником частки у статутному капіталі як підстава припинення в ньому та виникнення у її набувача корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю (Аналіз чинного законодавства та проблем правозастосування його норм) / С.В. Томчишен // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 3. – С. 73–76.; Tomchyshen S.V. Vidchuzhennia uchashnykom chastky u statutnomu kapitali yak pidstava prypynennia v nomu ta vynyknennia u yii nabuvacha korporatyvnykh prav u tovarystvi z obmezhenoiu vidpovidalnistiu (Analiz chynnoho zakonodavstva ta problem pravozastosuvannia yoho norm) / S.V. Tomchyshen // Aktualni pytannia tsyvilnoho ta hospodarskoho prava. – 2008. – № 3. – S. 73–76.

21. Лапач В.А. Система объектов гражданских прав: Теория и судебная практика / В.А. Лапач. – СПб: Пресса, 2002. – 544 с.; Lapach V.A. Sistema obektov grazhdanskikh prav: Teoriya i sudebnaya praktika / V.A. Lapach. – SPb: Pressa, 2002. – 544 s.

22. Лапач В.А. Доля в уставном капитале как имущество / В.А. Лапач // ЭЖ-Юрист. –2005. – № 28. – С. 9–14.; Lapach V.A. Dolya v ustavnom kapitale kak imushchestvo / V.A. Lapach // EZh-Yurist. –2005. – № 28. – S. 9–14.

23. Смітюх А.В. Щодо правової природи частки у статутному капіталі господарського товариства. / А.В. Смітюх // Правова держава. -2015. - №9 – С. 89-94.; Smitiukh A.V. Shchodo pravovoi pryrody chastky u statunomu kapytali hospodarskoho tovarystva. / A.V. Smitiukh // Pravova derzhava. -2015. - №9 – S. 89-94.

R.V. Kolosov

**CONCEPTUAL BASES OF PART DEFINITION IN THE STATUTORY
CAPITAL OF CORPORATE ENTERPRISE**

The concept of part in statutory capital of corporate enterprise by legislation of Ukraine is investigated in this article and its concept, content and basic various approaches, its understanding are considered. It was also analyzed the origin and development of this notion and it was made attempt to define the legal nature. It was found that the notion of "part in statutory capital" is considered in four aspects; as a complex of rights and obligations; as a certain type of property; as a special object of civil rights or as a special property right. Each of these approaches was analyzed in details, it was defined pros and cons, advantages and disadvantages. At the end of the article the conclusions were made regarding the legal nature of a part in statute capital of corporate enterprise and it was demonstrated that the fact of contribution of part in statutory capital is a basis for origin property and non-property rights. As a rule, these rights depend on the amount of the contribution of the participant of the corporate enterprise.

Keywords; share, statutory capital, corporate enterprise, participant, property, property and non-property rights.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.

УДК 340.11

Є. М. Черних, В. Д. Дресвяннікова

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АКСІОЛОГІЇ ПРАВА

В статті підіймаються питання, що стосуються аксіології, яка є одним із розділів філософського вчення, головним предметом якого є цінність в усіх своїх ракурсах і аспектах. Разом із онтологією, гносеологією та філософською антропологією вона становить серцевину філософського знання взагалі. Її специфічним відгалуженням є права аксіологія. Визначено, що останнім часом у вітчизняній науці спостерігається помітний інтерес щодо дослідження сутності поняття права в ціннісній методологічній перспективі. Зазначається, що це є позитивним явищем, з огляду на необхідність відходу від моністичної методології радянського правознавства.

Ключові слова: аксіологія, правосвідомість, методологія права.

Постановка проблеми. Як відомо, аксіологія є одним із розділів філософського вчення, головним предметом якого є цінність в усіх своїх ракурсах і аспектах. Разом із онтологією, гносеологією та філософською антропологією вона становить серцевину філософського знання взагалі. Її специфічним відгалуженням є права аксіологія. Останнім часом у вітчизняній науці спостерігається помітний інтерес щодо дослідження сутності поняття права в ціннісній методологічній перспективі. Безперечно це є позитивним явищем, з огляду на необхідність відходу від моністичної методології радянського правознавства.

Актуальність обраної тематики пояснюється безперервним поступом юридичної науки у пізнанні свого предмета, а разом із ним і його ціннісного розуміння. Слід наголосити, що використання у чинному національному законодавстві таких термінів,

як «найвища соціальна цінність» (ст. 3 Конституції України), «об'єкти, що становлять культурну цінність» (ст. 54 Конституції України), «національні інтереси» (ст. 18 Конституції України) тощо, посилює актуальність аксіології права [1].

Окремими проблемами правової аксіології, на які спрямований наш інтерес, є, зокрема, питання онтологічного статусу цінностей в правовій царині – природи, способу буття, а також вибору методологічного інструментарію їх пізнання. Проте, складність предмету та обмежений формат його висвітлення не залишають надії розв'язати ці проблемні моменти, а передбачають доволі скромну мету – їх уточнення та конкретизацію та критичний аналіз сучасних наукових поглядів, в яких вони відбиваються.

До питання про цінність права зверталось багато видатних зарубіжних та вітчизняних учених-правознавців, філософів та соціологів, серед яких необхідно назвати представників дореволюційної школи права – М.М. Алексєєва, П.І. Новгородцева, В.С. Соловйова тощо; представників радянського періоду – С.С. Алексєєва, Д.А. Керімова, В.С. Нерсисянца, В.В. Копейчикова, В.М. Кудрявцева, О.А. Лукашову тощо; сучасних авторів – Д.О. Леонтьєва, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, О.О. Бандуру, К.В. Горобця та інших; представників зарубіжних наукових шкіл – Г. Кельзена, Г. Радбруха, Р. Циппеліуса та інших. Одним із останніх монографічних досліджень вітчизняних учених є робота К.В. Горобця «Аксиосфера права: философский и юридический дискурс» [2].

Виклад основного матеріалу. Мабуть, з того моменту, коли людський розум усвідомив право в його власній визначеності, воно вже сприймалося як певна самоочевидна цінність. Таке розуміння природне, оскільки вже у первісному моменті право, що протиставляється не праву, визначає себе як позитивна цінність. На ранніх етапах правового становлення аксіологічне значення права пізнавалося на поверхневому рівні, перш за все через його практичну корисність. Проте разом із розширенням знань розуміння цінності права змінювалося [3, с. 89].

Аналіз філософської літератури дозволяє зробити висновок, що розуміння цінності є складною теоретичною проблемою, онтологічні питання якої залишаються відкритими. Річ у тому, що зовні цінності проявляються передусім через властивості об'єкта або явища, тому здається, що вони мають об'єктивну до людини природу. Насправді, цінність явища або ж предмету завжди є співвідношенням об'єкта до суб'єкта, що має свідомість, і в цьому плані цінність має яскравий суб'єктивний характер. В такому підході цінність існує та розкривається опосередковано через суб'єкта, отож виявляється, що жодна цінність, окрім абсолютної, не є самодостатньою. Більш того, об'єкт набуває своєї значущості та обґрунтування через інші цінності, що в свою чергу служать критерієм оцінки [3, с. 90]. До того ж, треба враховувати специфіку правової реальності, яка на відміну від реальності фактичної, характеризується передусім нормативністю, що переводить питання аксіології в площину опозиції Должного (належного) та Суцього (фактичного), або в іншій термінології – індивідуального чи понадіндивідуального, або ж об'єктивного чи суб'єктивного. До речі, у філософському сенсі під цінністю розуміють термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного [4, с. 708].

Не випадково один із найвизначніших дослідників цінностей Імануїл Кант вважав базові етичні, а отже й правові цінності, зважаючи на їх нормативну природу, суто суб'єктивними апіорними явищами тобто такими, що є природною властивістю людського інтелекту, способу пізнання та освоєння людьми світу та самих себе [5]. Сама по собі цінність не є явищем безвідносним до людини. Дуже поширена точка зору, що цінності пов'язані з індивідом, є чимось значущими для нього і виникають

тільки завдяки людині та не існують поза нею. Тобто цінності є також продуктом людської свідомості, найважливішими елементами внутрішньої структури особистості [6, с. 171- 172].

Близько до такого погляду стоїть й сучасне розуміння етичних та правових цінностей на кшталт справедливості як прояву біологічної програми людини та навіть вищих приматів, що зустрічається в таких концепціях як біхевіоризм та в подібних наукових течіях. Виразним проявом суб'єктивізму в сприйнятті права та його цінностей є психологічні наукові напрямки, передусім психологічна теорія Л. Петражицького, у вимірі якої ціннісні прояви взагалі зводяться до правових почуттів або емоцій людей.

Зрозуміло, що наші уявлення про цінності ґрунтуються на певних методологічних підвалинах. Цікаву палітру методологічних підходів описує відомий сучасний теоретик Р. Циппеліус. Він зазначає, що застосування емпіричного підходу до розв'язання проблеми аксіології права дозволяє говорити про те, що оцінка є лише суб'єктивним судженням. Так, площина змістовних висловлювань звужується до оцінки стану речей: судження, яке не є виведеним з безпосереднього чуттєвого досвіду, може мати своїм витокom розум, бути невід'ємним від його досвіду. Тобто з'являється можливість обирати між двома альтернативами, а саме між прагненням пояснити питання цінності на підставі чуттєвого досвіду, або шукати це пояснення в царині діяльності розуму. Як зазначає Р. Циппеліус, таке бачення проблеми унеможливорює перешкоди на шляху до неупередженого сприйняття ціннісного досвіду. Нетактовність і непоміркваність поведінки не можна побачити чи помацати, тобто отримати шляхом чуттєвого досвіду, як і не можна стверджувати, що їх витокom є лише раціональне знання, вони обов'язково повинні бути опосередковані ціннісним досвідом: про те, що є нетактовним, людина може дізнатися лише з конкретної ситуації [7, с. 133].

Застосування культурно-історичного підходу, до якого концептуально тяжіє соціологічний напрямок правової науки, також не дає вичерпного пояснення своєрідності цінності права. Зазначений підхід доводить, що індивідуальне сприйняття цінностей є наслідком культурних уявлень, які передаються від генерації до генерації. Проте емпіричне знання не вичерпується твердженням про те, що у певному суспільстві переважають певні цінності. Така поверхнева точка зору може задовольнити хіба що соціологію, яка фіксує фактичну даність етичних переконань [7, с.138]. Тут доречно згадати полеміку між яскравими представниками двох методологічно протилежних таборів, нормативістом Г. Кельзенom, погляди якого визначав принцип чіткого розмежування царин Должного та Суцього, та О. Ерліхом, який розвивав соціологічну школу права та вважав, що правовим є той фактичний порядок, що склався, і, який суспільство сприймає як зобов'язуючий. На що Г. Кельзен слушно зауважував, що із того, що в суспільстві щось фактично відбувається, логічно не витікає, що це повинно відбуватися [8, с. 595-650].

Не є спасінням й філософський підхід у вирішенні проблеми цінностей. Він, акцентує увагу на тому, що розуміння етичних та правових цінностей не може відбуватися поза межами нашої моральної свідомості. Аксіологія права виявляється на різних рівнях. В аспекті ієрархії цінностей, перш за все необхідно бачити первинні засновки, які наближають право до ідеалу, в яких і можна побачити глибинну цінність права у його вищомu значенні. Починаючи з античних часів, фундаментальні цінності права знаходили в явищах морального і релігійного порядку. Широку підтримку має думка, що спроби провести чітке розмежування між правом і мораллю методологічно помилкові та не діалектичні. Таким понятійним конструкціям права завжди бракуватиме гнучкості, тому що право ніколи повністю не вільне від морального і навіть релігійного коріння. Навіть у сучасному праві, яке важко запідозрити в

сакральному характері, десь на інтуїтивному рівні відчувається присутність релігійної ідеї, що виявляється в нормативному образі. А тому, не поглиблюючись в міркування, зазначимо, що цінність права обумовлена також моральними й релігійними засадами, в яких сильно відчувається апеляція до ідеї абсолютних цінностей. Проте, питання про існування абсолютних цінностей є вкрай складним: жодна із різноманітних шкіл так і не дала на нього переконливої відповіді, чи маємо ми визнати існування абсолютно об'єктивних цінностей, які потрібно сприймати як закон [9, с. 76].

Зауважимо, що методологічне значення для правової аксіології мають типи праворозуміння. В умовах плюралізму та конкуренції ідейних концепцій слід розрізняти передусім право в загальносоціальному, природному і позитивному значеннях. Так, цінність позитивного права, в рамках якого право та закон ототожнюються, полягає в його офіційній загальнообов'язковості, владній імперативності та гарантованості державою, а не в його загальнозначущості на правовій основі. Загальним для обох концепцій є момент похідної від людей природи права, його, так би мовити, штучний характер. Природно-правовий підхід навпаки передбачає об'єктивну до людей природу засновків права, й бачить в праві одночасно і певний ідеал і реальне явище тобто чинне право.

Тож, проблема онтології правових цінностей, як бачимо, не може бути вирішена в межах класичних філософських та правових концепцій відображення. Сучасні автори намагаються подолати методологічну кризу розробляючи некласичні підходи, зокрема, правові (С. Максимов, О. Стовба, А. Поляков, І. Честнов та інші), за межами принципового протиставлення належного та суцього, позитивізму та природного права. Вони обґрунтовують, що правовий сенс існує не «стало об'єктивно» — десь «у речах», і не «стало суб'єктивно» — «у голові» дослідника, а динамічно, конструюючись і відтворюючись шляхом осмислення реальності в ході соціальних практик [10, с. 224].

Ще один із аспектів проблематики правової аксіології, до якого ми звертаємось, полягає в дещо спрощеному розумінні самого філософського поняття цінності, а також у певній обмеженості у підходах розв'язання зазначеної проблеми. Річ у тому, що у сутності поняття «цінність» легко вбачається утилітарний сенс корисності, який спрощує цінність до засобу, таким чином, надаючи атрибутивний, похідний характер цінності від деякого предмету [3, с. 89-90]. Таке розуміння «цінностей» надає потребам та інтересам значення джерела предметних цінностей. Ця точка зору, яка є виявом філософії прагматизму, набула неабиякого поширення у вітчизняному правознавстві, й наполегливо розвивається у вигляді потребового підходу або методу П.М. Рабіновичем, який вважає такий підхід «неперевершеним, незамінним, можна сказати єдино можливим дослідницьким інструментом» [11, с. 52]. На думку вченого, право як соціальне явище визначається, головним чином, колективними та індивідуальними інтересами та потребами.

Але наважимося заперечити поважному професору в тому, що застосування потребового методу до визначення права принижує, на наш погляд, справжню цінність права. Підкорення права суспільним інтересам та потребам підпорядковує його сутність, походження та еволюцію виключно ідеї обслуговування цих інтересів і потреб, які стають в такому разі і причиною, і ціллю існування права, що, вважаємо, виявляє логічну суперечливість. У такому разі потреби і інтереси через людей породжують право і стають ціллю, яку право повинно обслуговувати. Такий погляд, до речі, поширений в сучасній літературі, наприклад, російський теоретик О. Бережнов пише, що «походження, логіка розвитку та зміст усієї правової дійсності є беззаперечним свідченням, що правові норми і системи права так чи інакше є результатом «слідування» <...> за потребами суспільної практики» [12, с. 310]. На нашу

думку, такі думки є наслідком однобічно матеріалістичного розуміння соціальної еволюції, в якому базовою причиною розвитку людства вважаються об'єктивні матеріальні (передусім економічні) умови, потреби, інтереси суспільного життя. Дуже ярко цей напрямок розвинений в марксистській теорії (історичному матеріалізмі). В цій стратегії є одне важливе хибне місто – вона звертається до, так званої, відносної цінності, ігноруючи абсолютні цінності. За такого погляду, цінним щось (наприклад, право) стає тільки тому, що є корисним для іншої цінності – для суспільних та індивідуальних потреб, інтересів, які право обслуговує та задовольняє. Тобто такий метод не бачить в праві власну самодостатню цінність; цінність якого не потребує співвідносності з чимось більш цінним. На нашу думку, саме таке ставлення до права як відносної цінності є підґрунтям одного з найбільш стійкого упередження або, як вважав видатний теоретик І.О. Льїн, навіть забобони в ставленні до права. Він писав: «здається самі умови існування створення і існування права сприяють цій забобоні... Розум людини на диво легко й міцно звикає до того, що право «обумовлене» часом і місцем, *інтересом* (виділено нами – автори) ... Те, що «зараз» і «тут» - право, те «завтра» - уже не право; заборонене сьогодні – дозволене завтра і може бути наказано в обов'язок через місяць; організований *інтерес* (виділено нами – автори) стає силою і проголошує «справедливим» те, що завтра буде спростовано...» [13, с. 166-167]. Таке сприйняття права вчений називає сліпим, корисним, безсилим, тому що воно зводиться «до запасу непродуманих відомостей із галузі позитивного права і до вміння «користуватися» ними і не враховує вище мірило, з яким потрібно підходити до позитивного права, і яке відбивається дуже виразно, наприклад, в концепції природного права.

Висновки. Тож, на наш погляд, застосування потребового методу до визначення та пояснення праворозуміння і права, не відповідає їх справжній цінності. Ми вважаємо, що підкорення права суспільним інтересам та потребам ставить його сутність, його походження та еволюцію виключно в межі ідеї обслуговування цих інтересів і потреб, які стають в такому разі одночасно і причиною, і ціллю для існування права. Як різновид матеріалістичного усвідомлення світу потребний підхід до права нехтує могутнім ідеалістичним напрямком філософської думки.

Правові цінності мають складну онтологічну природу. Вони не є ні цілком об'єктивними, ні цілком суб'єктивними явищами, в глибинних засновках яких зберігається нерозгаданість. На наш погляд, цінність права виявляється як його комплексна багатоскладова якість, в якій містяться різнопорядкові та різнорівневі ціннісні визначеності.

Зважаючи на кризу класичних концепцій права та недостатність поширеної методології, перспективними стають розробки проблем цінності права в не класичних концептуальних підходах.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Горобец К.В. Аксиосфера права: философский и юридический дискурс: монография. Одесса: Фенікс, 2013. 218 с.
3. Черних Є. М. Цінність об'єктивного і суб'єктивного права. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 29. Київ: Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України, 2005. С. 89-95.
4. Шинкарук В. І. Цінність. *Філософський енциклопедичний словник*: Київ: Абрис, 2002. 742 с.
5. Кант И. Метафизика нравов: в 2 частях / Пер. с нем., Вступ. ст. М.М.

Филиппова. Москва: Мир книги, Литература, 2007. 400 с.

6. Неновски Н. Право и ценности: Москва: Прогрес, 1987. 247 с.
7. Циппеліус Р. Філософія права. Пер. з нім. Є. М. Причепій [та ін.]; ред. пер. М. Причепій. Київ. Тандем, 2000. 300 с.
8. Дискусия Г. Кельзена и О. Эрлиха. *Основоположение социологии права* / Пер. с нем. М.В. Антонова; Под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. Санкт-Петербург: ООО «Университетский издательский консорциум», 2011. 704 с.
9. Поліщук П. В. Поняття правових цінностей та методологічні підходи до розуміння їх сутності. *Філософія та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 75-81.
10. Стовба О. Що таке темпоральна онтологія права? Відповідь критикам. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1-2. С. 224-235.
11. Рабінович П. М. Потребовий підхід про сутність права і держави: Наукові праці Одеської національної академії. 2009. С. 43-52 URL: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua>.
12. Бережнов А.Г. Правосознание и содержание права: детерминирующие факторы и самостоятельное значение. *Проблемы теории государства и права*. Учебное пособие. Москва: «ПРОСПЕКТ», 1999. С.310-315.
13. Ильин И.А. О правосознании. *Теория права и государства*. Москва: Изд-во «Зерцало», 2003. С. 310-400 с.

Y. M. Chernykh, V. D. Dresviyannikova

SPECIFIC PROBLEMS OF ACCIOLOGY OF LAW

The article raises questions concerning axiology, which is one of the sections of the philosophical doctrine, the main subject of which is value in all its aspects and angles. Together with ontology, epistemology and philosophical anthropology, it forms the core of philosophical knowledge in general. Its specific branch is the legal axiology. It is determined that in recent years in the national science there is a considerable interest in the study of the essence of the concept of law in the value methodological perspective. It is noted that this is a positive phenomenon, given the need to move away from the monistic methodology of Soviet jurisprudence.

Key words: axiology, law consciousness, methodology of law.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

УДК 346.12

В. І. Вишковська, А. А. Попов

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ПРО ТАРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті зроблено аналіз історії тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності з точки зору впливу на розвиток економіки України. Звернута увага на те, що диференціація митних ставок із застосуванням преференційного та пільгового режимів є незамінним інструментом регулювання двосторонніх економічних відносин.

Висунута пропозиція про необхідність обмеження експорту сировинної продукції з України з метою забезпечення її переробки в товари з високим рівнем доданої вартості в межах національної економіки.

Ключові слова: митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності,

реструктуризація виробничо-експортного потенціалу.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світового господарства для національної економіки України (як і для економік більшості країн світу) характерним стає високий рівень відкритості – тобто велика частка усередненого імпорту й експорту у ВВП.

Свої черги, відкритість економіки призводить до виникнення значних макроекономічних ризиків, пов'язаних зі зростаючою залежністю від кон'юнктури іноземних ринків, товарів і послуг. У такій ситуації об'єктивною необхідністю постає виважене та ефективне державне регулювання зовнішньої торгівлі.

Політика регулювання зовнішньої торгівлі покликана вирішувати важливі завдання з економічної та фінансової збалансованості зовнішньоторговельних операцій з окремими державами і регіонами в цілях забезпечення стабільного економічного розвитку та зростання рівня добробуту, при цьому забезпечуючи реалізацію основних принципів економічної безпеки країни [4, с.45].

Одним із важливих чинників цього регулювання є тарифне регулювання і його вплив на різні галузі економіки і галузі права, що їх регулюють, зокрема господарське право.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок тарифного регулювання ЗЕД з інститутами господарського права, їх взаємний вплив до недавніх пір не був предметом наукового дослідження. Однак необхідність останнього назріла досить давно. Вступ нашої країни до СОТ, писала в 2016 році О.І. Поляк, не приніс одномоментних та швидких позитивних результатів, натомість поставив нове складне завдання – створити систему господарсько-правового забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД), щоб із максимальною ефективністю можна було використати ті переваги, які надає членство в цій організації [6, с.3].

Митно-тарифні відносини є однією з основних складових міжнародних економічних відносин, і як похідні від національних відносин головний імпульс для свого розвитку вони отримують від світогосподарських зв'язків [10, с.22].

Варто зауважити, що, в свою чергу, митно-тарифні відносини – це не пасивний об'єкт регулювання. Вони є активним фактором розвитку національної системи господарювання, оскільки, прискорюючи або стримуючи іноземну конкуренцію, стимулюючи або перешкоджаючи процесові іноземного інвестування, захищаючи національного товаровиробника чи національний ринок, митно-тарифні відносини позитивно впливають на стабілізацію та розвиток національної економіки, сприяють підвищенню ефективності вітчизняного виробництва [там само].

Наскільки послідовно митно-тарифне регулювання використовувалося в Україні, можна отримати уявлення із історії цього регулювання.

Як відомо, тарифне регулювання в Україні здійснюється шляхом обкладення товарів, що переміщуються через митний кордон України, митом [див.: 9]. До середини 1990-х рр. процедури митно-тарифного регулювання в Україні можна охарактеризувати, як ліберальні (при цьому середньозважена ставка мита становила близько 6,5%). Однак у подальшому держава почала надавати перевагу протекціоністській політиці у ЗТ, запроваджуючи митні заходи, спрямовані на захист внутрішнього ринку й національного товаровиробника (за такої політики середньозважена ставка ввізного мита зросла майже до 12,60% у 1998 р.); відповідним чином це вплинуло й на зовнішньоторговий баланс України – скорочення обсягів експортно-імпортних операцій [7, с.126].

З 1997 р. Україна змінила систему надання преференцій. Було анульовано

преференційні ставки відносно товарів, які походили з країн, що розвиваються. Преференції почали діяти тільки відносно товарів, що вироблялись у державах, з якими Україна уклала угоди про вільну торгівлю – Азербайджані, Вірменії, Латвії, Литві, Молдові, Грузії, Естонії, Казахстані, Туркменістані, Узбекистані. З 1 лютого 1998 року діяли преференційні ставки на товари походженням з Росії, а з 1 березня 1998 р. – на товари, що виробляються в Білорусі [10, с.25-27].

Вважається, що відміна преференційного режиму відносно товарів з країн, що розвиваються, не тільки не дала бажаного результату, а й взагалі є помилковою.

По-перше, від впровадження даного заходу не було отримано очікуваного фінансового ефекту, тобто збільшення надходжень до державного бюджету після збільшення ставки мита. Справді, перелік країн, які отримували преференції, був значний, але якщо враховувати не кількісні параметри, а якісні (обсяги товарообміну України з даними державами, що саме домінує в товарообміні – експорт чи імпорт і т. ін.), то хибність даної акції очевидна. Питома вага товарообміну з цими країнами настільки незначна, що розраховувати на акумуляцію коштів при підвищенні ставок нерéalно.

По-друге, імпорт з цих країн дуже нерівномірний, з деякими країнами взагалі відсутній товарообмін, а лівова частка (близько 60%) припадає всього на п'ять країн: Бразилію, Кубу, Туреччину, Гватемалу, Домініканську Республіку [10, с.108].

Крім даних негативних наслідків існують й інші: Україна не тільки позбулася режиму найбільшого сприяння експорту товарів до цих країн, але й було завдано шкоди іміджу держави, яка прагне інтегруватися до світової економічної системи господарювання.

Тому необхідно звертати особливу увагу на преференційне оподаткування товарів, як імпортується в Україну. Доцільно запровадити преференції стосовно товарів з держав, віднесених ООН до найменш розвинутих країн світу, а також стосовно товарів з держав, що розвиваються в яких валовий національний продукт на душу населення не перевищує даного показника в Україні. Саме такий підхід відповідає основним принципам застосування преференційного режиму у світовій зовнішній торгівлі [там само, с.108-109].

Система оподаткування пільговими ставками в Україні також зазнала певних змін. До 1997 р. пільгові ставки застосовувалися до товарів (предметів), які походили з країн або економічних союзів, що користувалися в Україні режимом найбільшого сприяння, а також до товарів з країн, що розвиваються, у межах товарних груп 25-97.

З 1997 р. дана схема змінилася. Пільгові ставки почали використовуватися при оподаткуванні товарів з країн, що уклали з Україною торговельно-економічні угоди з наданням режиму найбільшого сприяння або національного режиму. До цієї групи належать 67 держав.

Як правило, рівень пільгових ставок незначний – від 3% до 5% митної вартості товарів і при цьому вони становлять половину повних ставок. Однак в Україні почали застосовуватися пільгові ставки, які практично збігаються з повними. Це, насамперед, стосується товарів широкого вжитку: текстилю та виробів з нього, взуття, посуду тощо (товарні позиції 50.01 – 63.01; 64.03 – 66.01; 68.01 – 70.13).

Для того, щоб суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності відчули реальний стимул виходу на ринок України, необхідно привести рівень пільгових ставок і відповідність до норм міжнародного законодавства. Отже пільгові ставки повинні бути значно нижчими, ніж повні [10, с.109-110].

Диференціація митних ставок із застосуванням преференційного та пільгового режимів є незамінним інструментом регулювання двосторонніх економічних відносин.

Відсутність преференцій може зумовити блокування імпорту з конкретної країни, що призведе як до втрат державного бюджету, так і до негативних наслідків для конкретного споживача чи ринку.

Зрозуміло, що повними ставками вважається максимальний рівень митного оподаткування. Вони застосовуються до товарів, вироблених в інших країнах, що не входять до переліку країн, з якими укладено угоди про надання режиму найбільшого сприяння або національного, чи за відсутності сертифіката походження товару. Повним митом оподатковуються товари із країн Європи (Мальта, Ліхтенштейн, Кіпр, Ізраїль, Сербія, Хорватія, Словенія, Норвегія), Азії (Тайвань, Малайзія, Сінгапур, Камбоджа, Лаос, Таїланд, Непал, Бангладеш, Афганістан, Іран, Кувейт, Катар) та Африки (Судан, ПАР, Саудівська Аравія, Бруней) [10, с.110].

Лише на початку 2000-х рр. завдяки зниженню ставок мит вдалося дещо покращити баланс ЗТ, що пояснюється необхідністю корегування митних ставок у межах Концепції трансформації митного тарифу України на 1996- 2005 рр. відповідно до вимог СОТ [7, с.126].

10 квітня 2008 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» [3], а 16 травня 2008 р. Україна набула офіційного членства у Світовій організації торгівлі. Одним із основних зобов'язань перед СОТ є лібералізація доступу до ринку товарів і послуг, а також лібералізація експортної політики. У той же час, застосування цих інструментів є обмеженими у відносинах із країнами, які не є членами СОТ, у першу чергу, з пострадянськими (навіть із тими країнами, з якими вона уклала угоди про вільну торгівлю), оскільки більшість цих угод не передбачають ефективних процедур врегулювання спорів (за винятком двосторонніх консультацій). Зокрема, дискримінаційні заходи досить часто використовуються іншими країнами СНД – Російською Федерацією (навіть після набуття нею членства в СОТ), Білоруссю, Казахстаном [10, с.126].

З початку 2013 р. в Україні ставки ввізного мита зведено до рівня, встановленого відповідно до Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі [3]. Ввізні мита підвищилися на 119 товарних підкатегорій (цемент; руди та концентрати хромові; продукти органічної та неорганічної хімії; добрива та ін.) [8, с.278].

Особливої уваги й детального аналізу з точки зору застосування процедур митного регулювання ЗТ заслуговує економічна частина Угоди між Україною і ЄС про асоціацію [1].

Завдяки її нормам українські експортери сільськогосподарської продукції входять до десятки найбільших постачальників цієї продукції до ЄС, а загальна кількість імпорту Європейським Союзом з третіх країн щороку збільшується приблизно на 8% [9].

Однак, ця ситуація не є стабільною. І.Ю. Гужва пише: «...зовнішні ринки для українського експорту поступово звужуються, тоді як внутрішній ринок розширюється для іноземної продукції» [4, с.47]. Серед базисних причин окресленого стану речей необхідно виділити неефективну структуру вітчизняного експорту й імпорту. Як свідчить світова практика, головною передумовою формування конкурентоспроможної експортно-орієнтованої національної економіки є її якісна експортна диверсифікація як за товарним, так і за географічним напрямом [там само]. Унаслідок недостатнього реформування економіки в перехідний період зараз спостерігається концентрація українського експорту на товарах з низьким рівнем доданої вартості [там само].

«Недосконалість правової бази, - пише, А.В. Журавель, - негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічних відносин нашої держави, призводить до створення

додаткових можливостей безконтрольного вивезення з неї вкрай дефіцитних ресурсів і продажу їх на світовому ринку за демпінговими цінами» [5, с.85].

Висновки. Звідси можна зробити висновок про те, що ключовим напрямом політики регулювання зовнішньої торгівлі в Україні має стати реструктуризація виробничо-експортного потенціалу на засадах переходу від сировинної орієнтації експорту до інтеграції у міжнародні ринки продукції з високим ступенем обробки та доданої вартості.

Основними механізмами досягнення поставлених цілей є наступні:

обмеження експорту сировинної продукції з метою забезпечення її переробки в товари з високим рівнем доданої вартості в межах національної економіки;

створення регіональних інтеграційних угруповань та укладення угод про вільну торгівлю з основними торговельними партнерами України з метою поліпшення умов доступу вітчизняних товарів та послуг на іноземні ринки;

уведення в дію новітньої Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі, підписаної на IX Міністерській конференції Світової організації торгівлі;

активізація діяльності в рамках Угоди СОТ про державні закупівлі [4, с.51-52].

Список використаної літератури

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/984>.

2. Про Митний тариф України: Закон України від 19 вересня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-18>.

3. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: Закон України від 10.04.2008 р. № 250-VI // Офіційний вісник України. – 2008. – № 31. – С. 960.

4. Гужва І.Ю. Перспективи розвитку зовнішньоторговельної сфери національної економіки України / І.Ю. Гужва // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Вип. 5 (192). – К., – 2017, с.44-56.

5. Журавель А.В. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / А.В. Журавель // Південноукраїнський правничий часопис, 3-2014, с.84-89.

6. Поляк О.І. УДК 346.12:339.92 Господарсько-правове забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності в умовах СОТ. 12.00.04 – господарське право; господарсько – процесуальне право. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків – 2016. – 23 С.

7. Сабадаш В.В., Казбан А.Ю. Орієнтири національної митної політики в умовах торгово-економічної інтеграції / В.В. Сабадаш, А.Ю. Казбан // Механізм регулювання економіки, 2014, № 2, с.123-133.

8. Савош Л.В., Шулім О.О., Савош К.А. Аналіз митно-тарифного регулювання міжнародної торгівлі України / Л.В. Савош, О.О. Шулім, К.А. Савош // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 12 (45). Ч. 1. – 2015, с.274-283.

9. Торговельно-економічне співробітництво Україна-ЄС [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>

10. Чурсіна Л.А. та ін. Товарознавство та експертиза в митній справі. Навчальний посібник / Л.А. Чурсіна, О.М. Вербицький, Є.О. Калінський. – Херсон, 2012. – 308 с.

V. Vyshkovska, A. Popov

**SOME REMARKS ARE ABOUT TARIFF ADJUSTING
FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE**

In the article the analysis of history of the tariff adjusting of foreign economic activity is done from the point of view of influence on development of economy of Ukraine.

In the conditions of globalization of world economy for the national economy of Ukraine (as well as for the economies of the most world countries) the high level of openness becomes characteristic - it is a large stake of middle level import and export in GDP. Therefore the dynamics of her development very depends on efficiency of foreign trade relations.

Key words: *custom-tariff adjusting of foreign economic activity, restructuring of productive-export potential.*

Стаття надійшла до редакції 17.10.2018 р.

УДК 342.95:351.95

Ю. В. Ковейно

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена питанням реалізації принципів адміністративного судочинства з урахуванням адміністративної, судової реформ в Україні. Також звернено увагу на міжнародний досвід реалізації принципів адміністративного судочинства в умовах європейської інтеграції. Розглянуто законодавство, у якому закріплено основні принципи адміністративного судочинства. Також висвітлені проблемні питання реалізації вказаних принципів та запропоновано можливі шляхи їх усунення.

Ключові слова: *адміністративне судочинство, принципи, принципи адміністративного судочинства, реалізація принципів.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку нашої держави особливого значення набуває захист прав та свобод людини та громадянина. Одним із проблемних питань є захист прав людини від неправомірних дій посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування (у сфері публічно-правових відносин), що, насамперед є предметом розгляду справ судами у порядку адміністративного судочинства. Основою здійснення вказаного виду судочинства, є, насамперед, основні засади, тобто принципи, на підставі яких здійснюється будь яке судочинство, у тому числі адміністративне. Варто вказати, що принципи відображені саме у нормах права та характеризують зміст адміністративного судочинства, його організацію. Крім того, задекларовано на нормативному рівні достатньо велика кількість принципів адміністративного судочинства, які виступають стандартами цієї сфери здійснення правосуддя. Але не встановлено дієвого механізму реалізації принципів адміністративного судочинства. Проявом цього є проблеми із застосуванням ряду принципів при прийнятті рішень судьями адміністративних судів. Зокрема, це стосується принципу верховенства права, принципу офіційного з'ясування обставин справи та інших принципів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам реалізації принципів

адміністративного судочинства, системі та класифікації вказаних принципів присвячено праці таких вчених, як: В. Б. Авер'янов, А. М. Бандурка, В. Д. Бринцев, О. М. Капля, Ю. В. Битяк, С. А. Бондарчук, І. П. Голосніченко, І. Б. Коліушко, Т. О. Коломоець, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, О. М. Пасенюк, В. Г. Перепелюк, С. В. Потапенко та інших.

Водночас наявні наукові розробки не вирішують завдання відносно пошуку нових підходів щодо визначення дієвого механізму реалізації принципів адміністративного судочинства та потребують подальшого дослідження цієї проблематики.

Мета статті – обґрунтування підходів щодо визначення сутності та змісту дієвого механізму реалізації окремих принципів адміністративного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Здійснення адміністративного судочинства в Україні, відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ), тісним чином пов'язане із захистом прав, свобод та інтересів громадян та інших невіддільних суб'єктів у сфері функціонування суб'єктів владних повноважень, передусім органів виконавчої влади [1]. Так, функції адміністративного судочинства є одним з елементів механізму забезпечення реалізації та захисту правового статусу людини та громадянина й є похідними від завдань, яких має намір досягти законодавець за допомогою визначення необхідності адміністративно-судового механізму захисту прав, свобод та законних інтересів громадян у нормах Конституції України та галузевому законодавстві, зокрема у КАС України.

В адміністративному судочинстві, основним завданням якого є захист прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, принципи посідають провідне місце. Вони є первинними нормами, що не ґрунтуються одна на одній, однак тісно та гармонійно взаємопов'язані. Принципи виступають не лише як гарантії реалізації завдань адміністративного судочинства, але і як гарантії дотримання його процесуальної форми. Говорячи про основні проблемні питання реалізації принципів, необхідно вказати на певні недоліки, наявні у практичній діяльності відносно реалізації деяких принципів. Найпоширенішою є класифікація за характером закріплення та застосування, згідно з якою принципи можна поділити на загальні та галузеві. Така неоднозначність наукових поглядів на класифікацію принципів адміністративного судочинства пояснюється найперше, непослідовністю законодавця, який в нормативно-правових актах різного рівня узагальнення (в Конституції України [2], Законі України «Про судоустрій і статус суддів»[3] та в КАСУ) закріпив різні за значенням вихідні засади судочинства. Аналізуючи ці принципи маємо вказати наступне: перелік принципів, який зазначено в КАСУ майже повністю збігається з тим, що закріплений в Конституції України, однак суттєво відрізняється від того, що наведений у відповідному Законі. Такий підхід законодавця не тільки обумовлює неоднозначність наукових поглядів на класифікацію принципів адміністративного судочинства, але також призводить до конкуренції норм двох рівнозначних за своєю юридичною силою нормативно-правових актів - Закону України та КАСУ.

Доцільним вважаємо зупинитися на деяких принципах адміністративного судочинства, реалізація яких у нашій державі є проблемним. Одним із таких принципів є принцип розумності. Так, суди, здійснюючи правосуддя, мають забезпечити кожному право на справедливий суд, забезпечити права та свободи людини. Вищевказані права гарантує Конституція України та закони України, а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Конституція України містить перелік засад, за якими здійснюється судочинство: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін;

підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу; забезпечення оскаржень судових рішень; обов'язковість рішень суду. Проте, представлені засади не єдині в судочинстві. Так, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод містить окрему засаду, змістом якої є розгляд справи в судах у розумні строки [4]. Дослідження звернень до Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) з приводу невиконання цієї вимоги здійснила О. Жуковська. За результатами її дослідження вбачається значна кількість звернень громадян [5]. Враховуючи практичні аспекти Європейського суду з прав людини, строк, про який йде мова, охоплює все провадження. Початком підрахунку відповідного строку вважається строк звернення до суду. На відміну від адміністративних, у кримінальних справах розумний строк починається з моменту винесення обвинувачення. Є приклади щодо практичної реалізації цього положення в Європейському судочинстві. Відповідно до ст.6 Конвенції з прав людини, це може статися до судового розгляду, тобто на момент затримання. Р. Давид, дослідник правових систем сучасності, зазначає, що принцип розумності особливого значення набув у англо-американській правовій системі. А правове середовище даних країн фактично відіграє лише допоміжну роль [6, с. 264-265], оскільки система англійського загального права пронизана ідеями про розумність права. В основі такої ідеології лежить принцип, який часто ототожнюється з верховенством права, проте англійська правова система його визначила, як «верховенство розуму» або «принцип здорового глузду». Тому практична реалізація принципу розумності обумовлена здійсненням судочинства з урахуванням розумного розсуду. У зв'язку з цим юридична спільнота Англії дотримується позиції відносно якої нерозумне судове рішення має бути визнане як незаконне. Однак враховується не тільки результат справи, а також процес, як критерій оцінювання судової поведінки суб'єктів права. Так, оцінюючи розумність дій суб'єктів владних повноважень, англійські суди застосовували стандарт Венсбері. Його сутність вбачається у формуванні критеріїв розумності. Таким критерієм був стан розумності виконання судового рішення. Відповідно до даного стандарту, рішення адміністративного органу, прийняте в межах його повноважень, може бути скасоване у тому випадку, якщо воно є настільки нерозумним, що жоден інший адміністративний орган, діючи розумно, не зміг би його прийняти. Особливості відповідного стандарту вивчав дослідник С. Шевчук, який наголосив на ефективності даного принципу та необхідності його втілення у вітчизняне законодавство [7, с.234]. На відміну від англо-американської правової системи, в романо-германську модель принцип розумності був втілений у самому праві. Країни, що мали приналежність до відповідної правової системи, насамперед були продуктом законодавства, де норми права мають загальний характер. Тому розум завжди шукався у процесі застосування правових норм та відігравав більш важливу роль у тлумаченні закону, ніж у тому, щоб добудовувати право. Так, принцип розумності об'єднує дві основні правові системи - англо-саксонську та романо-германську.

Досліджуючи Європейське законодавство, слід зазначити, що Європейська комісія з прав людини і Європейський суд з прав людини включають в себе наступні критерії оцінювання принципу розумності: складність справи; підхід суддів до її розгляду; особливі обставини, які можуть виправдати продовження процесу розгляду відповідної справи [8]. Однак Європейський суд з прав людини не визначив час або період, що вважається необхідним та справедливим для розгляду справ, адже це залежить від її складності та поведінки учасників процесу та інших, зазначених вище критеріїв. Основа судочинства має бути побудована на справедливості, чесності та демократичних цінностях і також дотримання оптимального часу для вирішення

справи. Отже, принцип розумності має реалізовувати функцію справедливості, що в цілому робить їх спорідненими та дає можливість розуміти таке поєднання, як елементи певної системи. Відповідні критерії знайшли своє відображення в багатьох рішеннях Європейського суду з прав людини [9]. Попри значну кількість рішень, пов'язаних з дотриманням принципу розумності, є ще дуже важливий фактор з практики Європейського суду з прав людини - це позиція щодо співвідношення між тривалістю розгляду справи та позицією заявника, адже саме заявник має бути зацікавлений у швидкому вирішенні своєї справи. У законодавстві України принцип розумності знайшов своє відображення у ч.1 ст.122 КАСУ, де вказано, що адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у ній, якщо інше не встановлено КАС [1]. Визначення самого терміну представлено в п.11 ч.1 ст.3 КАСУ, як «розумний строк». Так, наведені норми законодавства вказують на те, що на національному рівні законодавцем передбачено дотримання норм Конвенції з прав людини, направленої на забезпечення проведення судочинства в межах розумного строку. В. П. Паліюк серед них виділив деякі особливості. Так, наприклад, Європейська Конвенція з прав людини має ряд характерних особливостей, які полягають в тому, що положення включають в себе багато оціночних понять, а інколи містять в собі певні абстракції [10, с. 8]. Так, найбільш оптимально вони розкриваються у рішеннях Європейського Суду. Крім того, відповідні рішення мають обов'язковий характер не тільки для учасників певного процесу, а й для всіх держав, які ратифікували цю Конвенцію.

Варті уваги також запобіжники порушення принципу розумності, до яких можна віднести і «розумні строки проведення судочинства». Так, відповідно до ст. 119 КАС України, суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню адміністративного судочинства.

Незважаючи на можливі механізми протидії порушення розумних строків проведення судочинства, що закріплені на нормативно-правовому рівні, вони часто порушуються адміністративними судами. Існує безліч прикладів такого порушення [11, с. 390]. Є випадки, коли термін розгляду справи вкрай важливий для здоров'я людини. Це справи, пов'язані зі станом здоров'я заявника, або питанням опіки над дітьми та ін. Європейський суд висунув свою позицію щодо розумності термінів розгляду справи. Так, відповідна позиція, що об'єднана в нормативно-правових документах Європейського суду з прав людини, зумовила необхідність створити у національному законодавстві певні правові інструменти, які дозволяють заявнику оскаржити тривалість провадження у справі та пришвидшити її розгляд. Вже багато Європейських країн розпочали процес формування механізмів захисту права осіб від надмірної тривалості розгляду справ у судах. Мета такого захисту - приведення законодавства у відповідність до вимог Конвенції. Прикладом такої політики є рішення Європейського суду у справі «Кудла проти Польщі» [12]. Так, Європейський Суд з прав людини зазначив, що п. 1 ст.6 Європейської комісії з прав людини виключає можливість окремого дослідження питання щодо порушення термінів розгляду справи, оскільки є небезпека порушення принципу верховенства права. У справі «Кудла проти Польщі» ЄСПЛ визначив і порушення п. 1 ст. 6 та ст.13 Конвенції і тим самим зробив виняток для справ, які пов'язані із досить значним строком розгляду справи. Так, ЄСПЛ зробив наголос на необхідності створення в національних системах судочинства ефективних механізмів захисту правосуддя у розумні строки. Тут можна зазначити, що ЄСПЛ вказує на засоби захисту права на справедливий суд у розумні строки, які повинні відповідати стандартам вимог судочинства, що зазначені в ст.13 Конвенції. Під час

розгляду адміністративних справ, строк прийняття рішень має бути сформований в залежності від складності справи, також з урахуванням принципу змагальності сторін, оскільки саме він визначає поведінку сторін та їх потреби у процесі. В реальних умовах є гостра потреба у впровадженні Європейських правових норм для оптимізації вітчизняного законодавства у сфері дотримання принципу розумності при вирішенні адміністративних справ, оскільки існує безліч можливостей затягування процесу як з ініціативи суду, так і інших учасників процесу.

Продовжуючи досліджувати питання реалізації принципів адміністративного судочинства, варто вказати на наступні чинники, які стримують розвиток здійснення адміністративного судочинства на достатньому рівні. Одним із головних чинників є відсутність нормативного закріплення дієвого механізму реалізації принципів адміністративного судочинства не дивлячись на існування достатньо великої кількості принципів, які є стандартами адміністративного судочинства. Крім того на практиці, систематично виникають проблеми із застосуванням ряду принципів при прийнятті рішень суддями адміністративних судів. Зокрема, це стосується принципу верховенства права, принципу офіційного з'ясування обставин справи та інших принципів. Таким чином, через відсутність належного правового механізму втілення принципів адміністративного процесу, сформувалося парадоксальне явище, коли матеріальне право опирається на надзвичайно слабку процесуальну основу. З огляду на викладене, представляється необхідним чітко диференціювати ідеї, які задіяні у праві, та ідеї, які безпосередньо беруть участь в механізмі правового регулювання. Варто також наголосити на тому, що і правові норми та принципи права, є також різними категоріями. Їх взаємодія у системі права неоднозначна, оскільки принципи права є науковою абстракцією вищої міри, які не тільки самостійно впливають на суспільні відносини, а й опосередковано доповнюють та розкривають зміст правових норм. Являючи собою систему вимог, процесуальна форма в адміністративному судочинстві передбачає наявність у своїй структурі відповідних правил, які визначають коло і порядок процесуальної діяльності всіх без винятку осіб, що приймають участь у процесі. Встановлюється послідовність, зміст і характер їхніх дій, а також відповідальність за їх невиконання [13, с. 157]. Існуюча система та процесуальна форма української адміністративної юстиції має свої особливості, що обумовлено принципами адміністративного судочинства, які розкривають зміст, характер та основні риси цієї галузі. Дія принципів адміністративного судочинства проявляється у регламентуванні повноважень та процесуальної діяльності суду та інших учасників процесу. Дискусійним при реалізації принципів адміністративного судочинства залишається ряд моментів. Зокрема, це стосується принципу верховенства права. Слушною є позиція В. Б. Авер'янова, згідно якої сутність принципу верховенства права, полягає у підпорядкуванні усіх без винятку державних інститутів потребам реалізації та захисту прав людини, а також пріоритетності цих прав перед усіма іншими цінностями демократичної соціальної правової держави [14, с. 7]. На практиці, при розгляді публічно-правового спору у порядку здійснення адміністративного судочинства принципи пріоритету реалізації та захисту прав людини можуть опинитись у протиріччі до положень нормативно-правових актів Конституції України чи загальним принципам права. Отже, доцільно втілити в судову практику принцип верховенства права з врахуванням потреби процесуального закріплення шляхів виходу суду з ситуацій протиріччя, деталізувати та формалізувати процедури, через які ідея верховенства права може отримати конкретні практичні напрямки утвердження. Інакше, розуміння принципу верховенства права набуває рис абстрактної моделі.

Судовий адміністративний процес має ознаки як змагальності сторін, так і

активної діяльності суду, що реалізується через офіційне з'ясування обставин справи. Щодо принципу офіційності, то, на практиці, адміністративні суди часто, всупереч йому не використовують можливість вийти за межі позовних вимог. Типовою для функціонування суб'єктів владних повноважень є ситуація, коли рішення одного із них приймається на основі обставин, зафіксованих іншим. Оскаржуючи таке рішення до суду, особа може вимагати його скасування через необґрунтованість. У якості співвідповідачів у справі доцільно притягнути суб'єкта владних повноважень – автора рішення та суб'єкта владних повноважень, який зафіксував факт, що на думку позивача, є недостовірним. Цей обов'язок суду випливає із п.3 ч.3 ст. 2 КАС України: «У справах щодо оскарження рішень. Дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення» [1]. У разі виникнення у суду сумнівів у достовірності таких обставин, він має дослідити їх та дати правову оцінку усім рішенням, діям чи бездіяльності, які зачіпають право позивача, що є предметом судового захисту у даній справі. Якщо необхідно, суд може вийти за межі позовних вимог і дати правову оцінку тим рішенням і діям, які позивачем не оскаржують ся, притягнувши при цьому з власної ініціативи відповідних суб'єктів владних повноважень у якості співвідповідачів. На практиці інститут виходу за межі позовних вимог (ч. 2 ст. 9 КАС України) як один із проявів принципу офіційності використовується судами вкрай рідко. З огляду на це, офіційне з'ясування обставин справи повинно застосовуватися судом у кожній справі індивідуально, відповідно до наявних фактичних даних, у межах та у спосіб, передбачених у Кодексі адміністративного судочинства України.

Цілком доцільним є висвітлення проблеми імплементації принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду в законодавство України. На думку К. О. Савчука, імплементація передбачає втілення норм міжнародного права в національне законодавство України [15]. Відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини 1948 р. кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [16]. У ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. закріплено, що кожна держава, яка бере участь у Пакті, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентною судовою, адміністративною чи законодавчою владою або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту; в) забезпечити застосування компетентною владою засобів правового захисту, коли вони надаються [17]. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. закріпила, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно (ст. 6). Названі міжнародні положення втілюються у нормах Конституції України 1996 р. (ст.ст. 3, 8, 129), КАС України (ст.ст. 2, 13) та інших законах України, що регулюють адміністративне судочинство.

С. А. Бондарчук визначає поняття і зміст принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення адміністративного суду відповідно до положень

Кодексу адміністративного судочинства України, а також шляхи підвищення ефективності його практичної реалізації [18]. В. А. Кройтор переконаний, що проблема потребує подальшої наукової розробки, зокрема, необхідно дослідити питання меж апеляційного і касаційного оскарження, розробити систему умов допуску до касації тощо. Лише досконала система перегляду судових рішень забезпечить належне та ефективне здійснення правосуддя [19]. Так, дослідивши наукові праці та нормативні акти щодо принципу забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішення адміністративного суду вважаємо, що є потреба: а) сформулювати ознаки, поняття та зміст названого принципу; б) продовжити його дослідження з метою подальшого вдосконалення законодавства України шляхом імплементації міжнародних стандартів у зміст вищезазначеного принципу. Ознаками імплементації принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення адміністративного суду в законодавство України є: 1) втілення міжнародних стандартів у норми Конституції України, КАС України, інших законодавчих актів України; 2) забезпечення апеляційного і касаційного судового захисту прав особи; 3) закріплення міжнародних стандартів у чинних універсальних і регіональних договорах; 4) обов'язковість дії договорів в Україні, що підтвердила Верховна Рада України; 5) метою апеляційного і касаційного захисту є можливість оскарження рішення адміністративного суду України задля справедливого вирішення адміністративних справ та захисту прав особи. Втілення міжнародних стандартів щодо забезпечення права на апеляційний перегляд адміністративної справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження рішень адміністративного суду в норми Конституції України, КАС України, інших законодавчих актів України є міжнародною гарантією справедливого правосуддя в адміністративних справах України [20]. Закріплений у Конституції України (ст. 129) принцип забезпечення апеляційного і касаційного судового захисту прав особи конкретизується, зокрема, у кримінальному, цивільному, господарському процесуальному законодавстві й адміністративному судочинстві. Надання зацікавленим особам права на оскарження рішень суду є однією із гарантій ухвалення правосудного судового рішення у справі. Погоджуємось з позицією О. М. Каплі щодо встановлення меж касаційного оскарження адміністративних судових рішень. Досліджуючи міжнародні стандарти імплементації вищевказаних принципів у законодавство України, доцільним є зазначення джерел закріплення міжнародних стандартів. Отже, міжнародними універсальними чинними договорами є: а) Загальна декларація прав людини 1948 р. [16]; б) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. [17]; в) Основні принципи незалежності судових органів 1985 р.; г) Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою 1985 р. тощо. Серед міжнародних регіональних договорів слід назвати Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 р. (Європейська конвенція прав людини) та ін. [21]. Міжнародні договори, що втілюються у законодавство України щодо принципу забезпечення апеляційного і касаційного оскарження адміністративних рішень, мають бути чинними. Чинними міжнародні договори є тоді, коли згода на їх обов'язковість надана Верховною Радою України. У разі, коли міжнародний договір суперечить Конституції України, то дозвіл на його укладання й імплементацію як частини національного законодавства України можливий лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ст. 9). Метою апеляційного і касаційного захисту є можливість оскарження рішення адміністративного суду України для справедливого вирішення адміністративних справ щодо захисту прав особи [20].

Так, імплементація принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення адміністративного суду в законодавство України являє собою

втілення міжнародних стандартів стосовно забезпечення апеляційного і касаційного судового захисту прав особи, що закріплені в універсальних і регіональних міжнародних договорах, які ратифіковано Верховною Радою України, в норми Конституції України, КАС України та інших законодавчих актів України з метою справедливого вирішення справ шляхом здійснення адміністративного судочинства.

Висновки. Таким чином, обґрунтовуючи підходи щодо визначення сутності та змісту дієвого механізму реалізації окремих принципів адміністративного судочинства, маємо змогу бачити різні проблеми реалізації принципів. Серед яких можна вказати: відсутність нормативного закріплення дієвого механізму реалізації принципів адміністративного судочинства; невідповідність принципів у різних законодавчих актах, які регламентують основні засади здійснення адміністративного судочинства; суперечність доктринальних положень щодо розуміння та співвідношення понять відносно здійснення адміністративного судочинства; невідповідність законодавства вимогам реформ у сфері адміністративної юстиції та світовим тенденціям правової глобалізації тощо.

Вироблення дієвого механізму реалізації принципів адміністративного судочинства є першочерговим завданням адміністративної юстиції, так як принципи сприяють правильному пізнанню та застосуванню адміністративно-процесуальних норм, є основою для законодавчої практики, підготовки, розробки і прийняття відповідних їм за змістом правових норм та подальшого їх удосконалення, характеризує суть та значення права як регулятора суспільних відносин у галузі здійснення правосуддя в адміністративних справах, його соціальну цінність. При цьому правильне практичне застосування основних засад адміністративного судочинства можливе лише у їх тісному взаємозв'язку між собою, можливістю розкриття кожного окремого через зміст іншого, що, в свою чергу, не виключає дію кожного із них окремо при застосуванні процесуальних норм.

В той же час основними напрямками подальшої реалізації принципів адміністративного судочинства є насамперед, необхідність трансформації вітчизняного адміністративного судочинства до вимог часу. Важливим також є використання досвіду функціонування спільного європейського адміністративного простору, який визначає зміст і спрямованість принципів адміністративного судочинства, способів і методів їх застосування, правових гарантій у цій сфері. Досвід адміністративної юстиції зарубіжних країн доводить, що раціонально побудована система адміністративної юстиції може слугувати додатковим ефективним механізмом захисту прав громадян і юридичних осіб в Україні та сприяти вдосконаленню процесу розвитку у нас правової держави й принципу поділу влади. Однак, не треба механічно використовувати іноземні моделі адміністративного судочинства. У цьому питанні про запозичення позитивних моментів стосовно практики реалізації адміністративного судочинства в інших країнах слід дотримуватися зваженості, а також враховувати реалії української національної правової системи.

Список використаної літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-37. Ст. 446.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. ст. 545.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. Київ, 2004. 217 с.
6. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / пер. с фр. В. А. Туманова. Москва: Междунар. отношения, 1999. С. 264-265.
7. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: монографія. Київ: Реферат, 2007. 640 с.
8. Європейський суд з прав людини: організація, процедура, правила звернення / Міністерство юстиції України. Київ: Ін Юре, 2000. 16 с.
9. Цимерман і Штейнер проти Швейцарії («Zimmerman and Steiner v. Switzerland») URL: <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>.
10. Паліюк В. П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Київ: Фенікс. 2004. 264 с.
11. Морозов Є. Процесуальні строки розгляду судової справи: межі розумного. URL: <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/26068.aspx>.
12. «Kudla v. Poland», 26 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58920>.
13. Коваль Д. О. Проблеми механізму реалізації окремих принципів судового адміністративного процесу в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1 (4). 2014. С. 154-164.
14. Авер'янов В. Б. Реформування українського адміністративного права: черговий етап. *Право України*. 2000. №7. С. 6-8.
15. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл. 1998. Т. 2: Д-Й. 1999. С. 667-668.
16. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. докум. від 04.11.1950 р., ратифіковано Законом України від 17.07.1997 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
18. Бондарчук С. А. Деякі питання реалізації принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду URL: <http://radnuk.info/statti/544-protses.html>.
19. Кройтор В. А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 198-205.
20. Капля О. М. Імплементация принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду в законодавство України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. №2/1. С. 94-99.
21. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Y. Koveino

IMPLEMENTATION OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE COURT

The article is devoted to the issues of implementation of the principles of administrative legal proceedings, taking into account administrative and judicial reforms in Ukraine. Attention was also drawn to the international experience of implementing the principles of administrative legal proceedings in the context of European integration. The legislation, which defines the basic principles of administrative legal proceedings, is considered. Issues of implementation of these principles are also highlighted, and possible ways of their elimination are proposed

Key words: *administrative justice, principles, principles of administrative legal proceedings, implementation of principles.*

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р.

УДК 351.83:331.5.024.5

О. В. Бражко

КОНЦЕПЦІЯ ЗМІШАНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

З'ясовано необхідність проведення активної державної політики на ринку праці. Згруповано основні механізми реалізації державної політики на ринку праці. Зазначено, що для вітчизняного ринку праці характерна невідповідність вакансій. Запропоновано концепцію змішаного регулювання зайнятості економічно активного населення.

Ключові слова: *служба зайнятості, ринок праці, державна політика, роботодавці, працевлаштування.*

Постановка проблеми. Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, супроводжуються істотними змінами в рівні та структурі зайнятості населення, зумовлюють якісно нові тенденції на ринку праці, що формується. У кризовому стані економіки українському суспільству властиве безробіття в найрізноманітніших формах. Його зростання як невід'ємного елемента ринку праці призводить до скорочення купівельної спроможності населення; втрачання бюджетами платників податків, а підприємствами – кадрів; збільшення ризику соціальної ізоляції; посилення податкового тягаря виробників унаслідок додаткових витрат на підтримку безробітних. Таким чином, на ринку праці економічні проблеми безпосередньо пов'язані із соціальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методології побудови системи державного управління, в тому числі, у сфері розвитку регулювання зайнятості населення та регіональних та субрегіональних соціально-економічних систем різних рівнів, присвятили свої фундаментальні праці В.Б. Авер'янов, Б.І. Адамов, О.Ю. Амосов, Г.В. Атаманчук, В.М. Бабаєв, В.Д. Бакуменко, та ін. Однак, враховуючи складність і багатоаспектність проблеми, чимало завдань щодо теоретико-методологічного забезпечення державного управління сталим розвитком регіонів України та побудови відповідних державних механізмів залишається невирішеними або недостатньо розробленими, що свідчить про актуальність проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. У ході проведеного дослідження ще раз підтвердилася необхідність проведення активної державної політики на ринку праці. Її цілі, завдання й механізми реалізації повинні бути спрямовані на регулювання тих процесів на ринку праці, які безпосередньо пов'язані з рухом робочої сили. Тому основна її мета – сприяти ефективному перерозподілу робочої сили по галузях, професіях і територіях (з урахуванням похибок економіки й інтересів працівників), допомогти в адаптації на ринках праці групам населення з низькою конкурентоспроможністю[1, с. 118].

Результати дослідження дають змогу згрупувати основні механізми реалізації державної політики на ринку праці в три блоки.

Перший включає всю функціональну діяльність державної служби зайнятості з надання відповідних послуг особам, які звернулися по допомогу в працевлаштуванні. Доцільно чіткіше визначити функції та повноваження служби зайнятості, напрямки й форми її взаємодії з іншими структурами виконавчої влади, а також порядок реєстрації безробітних, критерії визначення поняття “робота, що підходить”, пріоритети професійної підготовки, умови залучення безробітних громадян до тимчасових робіт, включаючи суспільні.

Другий блок визначає правила поведінки учасників ринку праці (працедавців і працівників) та порядок їх взаємодії зі службою зайнятості. На нашу думку, необхідно надати певної визначеності деяким правовим нормам, які передбачають відповідальність роботодавців за дотримання порядку працевлаштування й вивільнення робочої сили.

Третій блок охоплює систему соціальних гарантій і компенсацій. Проте необхідним є уточнення контингенту громадян, на яких поширюються соціальні гарантії, розміри допомоги та компенсацій. Слід зазначити, що на сьогодні фінансове та організаційне навантаження на службу зайнятості виявилось надмірним, тому вона при всьому бажанні не може повною мірою справлятися зі своїми функціями, втрачає довіру населення. А уряд та інші економічні відомства, від яких залежить вирішення проблем зайнятості, залишаються осторонь.

З метою вирівнювання витрат служби зайнятості в різних регіонах з розрахунку на одного безробітного, до чого так прагне уряд, доцільніше, на нашу думку, було б закріпити території, що мають потребу, за розподіленими регіонами-донорами при збереженні фонду зайнятості. У цьому випадку спостерігається залежність можливостей служби зайнятості від світових цін на нафту, зовнішнього боргу країни та інших показників. Навпаки, при такому становищі відчувалася б фінансова стабільність і велика захищеність інтересів громадян, що опинилися без роботи.

Одним із напрямів регулювання ринку праці в умовах недостатнього фінансування може стати організація громадських робіт. Проте, як показало проведене дослідження, громадським роботам великого значення надають лише в службах зайнятості сільської місцевості, де потрібні працівники для сільськогосподарських робіт. Працівники ж служби зайнятості міста визначають цей вид діяльності як неефективний, з огляду на те, що міські жителі не виявляють особливого бажання займатися сільськогосподарськими роботами [2, с. 20]. Вирішення цієї проблеми вбачається в тому, що працівники служби зайнятості повинні ширше розуміти перелік робіт, що належать до суспільних. Необхідно організовувати суспільні роботи не тільки на полях, а й у міських установах, що надасть престижності цьому виду діяльності.

Незважаючи на те, що, за даними соціологічного дослідження, лише 12,5% керівників і 15,5% фахівців служб зайнятості відзначили ефективність цього виду робіт, вважаємо, що громадські роботи вирішують проблему не тільки тимчасової, але й в перспективі – постійної зайнятості безробітних. Проте для цього в усіх містах і районах області мають бути прийняті постанови підрозділів адміністрацій, у яких були б визначені види суспільних робіт і адреси, за якими вони будуть проводитися. Завдяки цьому може бути забезпечена тимчасова зайнятість тисячам безробітних [3, с. 5].

Як було зазначено, для вітчизняного ринку праці характерна невідповідність вакансій на ринку праці професійній кваліфікації безробітних громадян, які перебувають на обліку в службі зайнятості [4, с.51]. Вона посилюється внаслідок зростання вимог роботодавців до якості робочої сили. Тому мета, яку служби зайнятості повинні ставити перед собою, полягає не тільки в тому, щоб запропонувати людям відповідну роботу, а й забезпечити потреби ринку. Це неможливо без солідної

бази підготовки кадрів, що використовує сучасні технології навчання й перепідготовки, а також передового вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Навчання безробітних під гарантію працевлаштування – одна з перспективних технологій регулювання ринку праці. Будь-який роботодавець за допомогою служби зайнятості може швидко отримати потрібного фахівця, навченого “під конкретне робоче місце”, гарантуючи йому працевлаштування. Служба зайнятості може організовувати підготовку кадрів за допомогою проведення конкурсів на професійне навчання громадян серед навчальних закладів усіх рівнів акредитації й укладання угод за підсумками цих конкурсів. Запити ринку праці, що змінюються, повинні спонукати служби зайнятості оперативно реагувати на ситуацію, шукати нові, більш прийнятні варіанти навчання, обсяги якого підвищуються. Поза межами державного впливу продовжує залишатися розширення попиту на робочу силу, створення нових робочих місць, яке, на думку працівників служби зайнятості, є одним із найважливіших заходів щодо стабілізації ситуації на ринку праці (так вважають 40,2% опитаних працівників).

З урахуванням того, що ринок товарів і послуг в Україні далекий від насичення власним виробництвом, існує об’єктивна можливість нарощувати обсяги виробництва, а отже, розширювати масштаби зайнятості й радикально знижувати рівень безробіття.

Для реалізації цієї пропозиції доцільно, на нашу думку, щоб служби зайнятості співпрацювали з науково-дослідними підрозділами обласної адміністрації щодо проведення маркетингових досліджень. У результаті буде виявлено ступінь недоспоживання (порівняно з раціональними нормами) ряду споживчих товарів і розміри незадоволеного платоспроможного попиту. Також визначаться підприємці, готові вкладати кошти у створення нових робочих місць і вести бізнес у рекомендованих дослідниками галузях промисловості, та сфери послуг, де інвестиційні ризики мінімальні.

Дослідження, звичайно, не можуть обмежитися тільки маркетингом. Вони повинні мати комплексний характер, включати аналіз інвестиційних можливостей у регіоні, виявлення масштабів недоспоживання за товарними групами й визначати, за якими з них доцільно відкривати нові виробництва, за якими – розширювати наявні потужності, а за якими можна обмежитися збільшенням товарних запасів. Важливо оцінити та оптимізувати співвідношення розвитку власного виробництва й імпорту, вивчити тенденції оплати праці в регіоні як найважливішого чинника, що визначає попит на товари та послуги. Зіставлення рекомендованої структури робочих місць з професійно-кваліфікаційним складом незайнятого населення дало змогу розробити ефективні заходи з перенавчання кадрів, уникнути необґрунтованого витрачання коштів і помилкових очікувань.

Як наголошувалося вище, на регіональному рівні необхідна активна взаємодія роботодавців зі службою зайнятості. Це зумовлено такими причинами.

По-перше, розширюються потреби в інформації про вакансії як з боку служби зайнятості, так і з боку безробітних і тих, хто бажає змінити роботу.

По-друге, зростає попит роботодавців на кваліфікованих фахівців. Несприятлива ситуація, що недавно спостерігалася на ринку праці та зумовила вимушену тривалу незайнятість великої частини економічно активного населення, призвела до того, що багато працівників декваліфікувалися за своєю професією або більше не бажають працювати за колишньою спеціальністю.

По-третє, як зазначалося, структура безробіття набуває специфічних рис: значна частина зареєстрованих безробітних належить до категорії тих, що потребують соціального захисту й зазнають особливих труднощів у пошуку роботи.

На сьогодні спостерігається тенденція до зростання потреби роботодавців в

інформаційних, освітніх і консультаційних послугах, тому служба зайнятості має переорієнтовуватися з пасивних на активні заходи державної політики сприяння зайнятості, зокрема на задоволення потреб роботодавців у висококваліфікованих кадрах. В умовах дефіциту фінансових засобів, коли багато форм взаємодії служби зайнятості з роботодавцями зводяться до мінімуму, особливо ефективними є активні маловитратні форми. З метою найбільш ефективної взаємодії роботодавців зі службою зайнятості видається доцільним створення об'єднання роботодавців для централізованого вирішення нагальних питань, пов'язаних із зайнятістю населення.

Як основні напрями взаємодії подібного об'єднання зі службою зайнятості можна виділити такі: надання роботодавцям інформаційних, консультаційних послуг; проведення навчальних семінарів для працівників кадрових служб підприємств; організація та проведення заходів, безпосередньо спрямованих на забезпечення зайнятості населення.

Один з найбільш перспективних напрямів діяльності об'єднання роботодавців – це обмін необхідною інформацією. Регулярна інформація про ринок праці для роботодавців повинна містити дані про професійно-кваліфікаційний склад безробітних громадян, що перебувають на обліку в службі зайнятості населення, про висококваліфікованих фахівців.

Роботодавці повинні ж надавати в службу зайнятості інформацію про вакансії. При цьому в кожному конкретному випадку необхідно з'ясовувати максимальний обсяг відомостей, що стосуються вакантного місця, умов роботи й заробітної плати, вимог до можливих кандидатів. На цей факт указують більше ніж 20% безробітних, які безпосередньо стикаються з недостатністю даних про вакансії.

Взаємодія служби зайнятості населення з роботодавцями через об'єднання роботодавців покликана забезпечити:

- роботодавцям – зниження втрат завдяки швидкому заповненню робочих місць, зменшення витрат на рекламу, пов'язану із залученням працівників, прискорення становлення малих підприємств, зростання продуктивності праці за рахунок підвищення якості робочої сили;
- службі зайнятості – збільшення кількості й поліпшення якості вакансій, що надаються, скорочення часу їх заповнення;
- працівникам – закріплення на робочих місцях, підвищення соціального захисту.

В умовах нестабільності ринкової економіки, ставлячи за головне економічну ефективність, чомусь не беруть до уваги соціальної справедливості, тобто того факту, що ефективне використання робочої сили зовсім не означає повної зайнятості. Проблеми ж незатребуваних ринком працівників залишалися поза увагою. Таким чином, вищесказане свідчить про те, що лише при державному втручанні можлива побудова ефективного, соціально справедливого ринку праці і як наслідок – серйозні позитивні результати.

Стан та розвиток ринку праці тієї чи іншої країни, а також рівень і методи його регулювання з боку держави спричинені різними за своїм характером і рівнем впливу чинниками: сучасним рівнем та історичними особливостями соціально-економічного розвитку, макроекономічною політикою, співвідношенням основних політичних сил, політичною культурою суспільства і, нарешті, глобальними тенденціями у сфері зайнятості. В Україні, на жаль, спостерігається тенденція до запозичення окремих елементів світового досвіду регулювання ринку праці без урахування відмінностей соціально-економічного середовища суспільств. На думку фахівців, найбільш прийнятною для умов України є шведська модель регулювання ринку праці, де роль держави в управлінні процесами, як і всією соціальною сферою, порівняно велика, й

політиці у сфері зайнятості приділяється велика увага. На заходи, пов'язані з її проведенням, витрачається майже 3% ВВП і 7% бюджету. Головною особливістю зазначеної моделі є те, що більша частина коштів (70%) витрачається на проведення активної політики. Більшість європейських країн витрачає на активні та пасивні заходи у сфері зайнятості від 3 до 6% ВВП[5, с.177]. В Україні політика зайнятості має переважно пасивний характер і зводиться здебільшого до реєстрації безробітних та виплати їм допомоги.

Таким чином, можна запропонувати концепцію змішаного регулювання зайнятості економічно активного населення: це система теоретичних положень і узагальнених поглядів та практичних рекомендацій, спрямована на оптимальне регулювання зайнятості й активну державну політику щодо соціального захисту економічно активного населення: це постійна та цілеспрямована діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування на переорієнтацію з командно-адміністративного виробничого підходу до регулювання зайнятості на запровадження механізмів забезпечення збалансованого співвідношення та єдності державного макроекономічного регулювання з приватним регулюванням на мікрорівні.

Метою концепції є формування нового правового й економічного механізму макро- та мікроекономічного регулювання відносин, які складаються між роботодавцями й найманими працівниками з приводу умов зайнятості та соціального захисту економічно активного населення. З цього випливають нові вимоги до політики зайнятості. По-перше, регуляторний вплив держави має бути спрямований на безумовне виконання певного комплексу законів і нормотворчих актів при максимальній свободі засобів досягнення поставленої мети. По-друге, необхідно створювати такі умови зайнятості, які забезпечували б відтворення й розвиток трудового потенціалу, матеріальне зацікавлення працівників, розвиток їх потреб, розширення інфраструктури для задоволення останніх, а також відповідність професійного рівня і професійно-кваліфікаційної структури працівників вимогам ринкових перетворень.

Регулювання зайнятості та соціальний захист економічно активного населення можливі тільки за умови подолання фінансового вакууму. Створення сприятливого інвестиційного клімату дасть змогу суб'єктам господарювання, користуючись дешевим кредитом та пільговим оподаткуванням, запровадити та зберегти ефективні робочі місця, організувати професійну підготовку, перепідготовку, профорієнтацію кадрів, стимулювати якісні зміни трудового потенціалу.[6, с.19]. За належної ринкової мотивації це дасть можливість не лише підтримувати і розвивати життєво необхідні гарантії зайнятості, а й створювати додаткові робочі місця та умови для зайнятості.

Запропонована модель враховує, що в системі регуляторів ринкової економіки наявні як ринкові регулятори (наприклад, конкуренція підприємств, вільні ціни, мотивація до праці), які діють незалежно від бажань держави, підприємств, людей, так і державні (гарантований мінімум заробітної плати, податки, тверді державні ціни на певні види праці тощо), які розробляються органами управління (державними або конкретного підприємства) і є обов'язковими для застосування в господарській діяльності [7, с.35].

Стратегічним напрямом регулювання зайнятості має стати посилення її соціального спрямування, яке реалізується через:

- сприяння повній, продуктивній та вільно обраній зайнятості;
- підвищення рівня грошових доходів за допомогою докорінного реформування організації оплати праці та пенсійного забезпечення;
- створення сприятливих умов для соціального захисту від безробіття за

допомогою таких заходів активної політики, як профорієнтація, професійне навчання та перепідготовка тимчасово незайнятого населення, послуги з працевлаштування (як центрами зайнятості, так і приватними агентствами з працевлаштування), організація оплачуваних громадських робіт, а також пасивної політики зайнятості;

- стабілізацію кількості економічно доцільних і створення нових робочих місць для запобігання масовим звільненням; використання гнучких форм роботи й режимів робочого часу, що дасть змогу розширити можливості для зайнятості без збільшення кількості робочих місць;

- вивчення ВНЗ потреб регіональних ринків праці для визначення напрямів підготовки спеціалістів;

- розробку системи кредитного стимулювання та пільгового оподаткування для нових ефективних робочих місць (але слід зважати на те, що такі заходи не повинні стати перешкодою для раціональної зайнятості);

- оптимізацію параметрів заробітної плати за допомогою поєднання ринкового саморегулювання, державного та договірної регулювання і їх узгодження.

Держава повинна визначати лише розмір мінімальної оплати праці, інші питання щодо оплати слід вирішувати на основі подальшого розвитку системи тарифних угод на всіх рівнях соціального партнерства. З метою підвищення значення державно-договірної регулювання та ринкового саморегулювання заробітної плати й досягнення середньої заробітної плати, на основі співвідношення попиту й пропозиції робочої сили на ринку праці необхідно юридично закріпити широкий зміст угод і договорів, які укладають на державному, галузевому, регіональному й виробничому рівнях; встановити послідовність їх укладання; визначити сферу чинності й уточнити функції держави, профспілок і роботодавців щодо підпорядкованості норм різних угод і договорів та регулювання оплати праці.

Політика зайнятості має гарантувати соціальний захист населення шляхом забезпечення належних умов життя, регулювання заробітної плати, стимулювання нових місць і виплати допомоги безробітним тощо[8, с. 29].

Для вдосконалення політики зайнятості необхідно вирішити суперечності законодавчо-правового, економічного, організаційного та соціального характеру.

Високий рівень регулювання зайнятості передбачає реформування законодавчо-правової бази на основі Конституції України, внесення ряду доповнень до Кодексу законів про працю та Закону України “Про зайнятість населення”, законодавчих і нормативних документів, що регламентують сучасну політику зайнятості відповідно до конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці[9, с. 28].

Провідну роль у системі важелів регулювання зайнятості відіграє фінансове забезпечення. Економічні стимули фінансово-кредитного механізму слід застосовувати для створення інвестиційного клімату й ефективного ринкового середовища. Для цього необхідно, щоб кошти Державного фонду сприяння зайнятості використовували повністю (з необхідним перехідним залишком), а в структурі витрат переважало фінансування витрат на збереження ефективних робочих місць і створення додаткових; щоб надавали субсидії для організації власного бізнесу, відшкодування витрат на професійне навчання, перепідготовку та профорієнтацію тощо. Особлива роль у системі заходів щодо регулювання зайнятості має належати ефективному механізму пільгового оподаткування суб’єктів господарської діяльності, котрі створюють ефективні робочі місця.

Інформаційно-методичне й організаційне забезпечення ефективної зайнятості має враховувати: а) конкретну ситуацію, у якій здійснюватимуть процес регулювання зайнятості, визначення пріоритетів і основних напрямів досягнення чи можливості

досягнення поставленої мети та включення їх до програм зайнятості щорічно відповідно до фінансових надходжень до Державного фонду сприяння зайнятості; б) повну і всеохоплюючу санацію робочих місць, оцінку їх перспективності; в) нормативно-методичне забезпечення політики зайнятості, всебічну оцінку ефективності регіональних програм сприяння зайнятості та державних служб зайнятості. Це дасть змогу проаналізувати підсумки виконання регіональних програм, зробити міжрегіональні порівняння, обрахувати витрати фонду зайнятості на конкретні напрями державної політики зайнятості.

Висновки. Реалізація основних напрямів розвитку трудового потенціалу в Україні, відповідно до запропонованої концепції, забезпечить регулювання зайнятості на якісно новому рівні, слугуватиме орієнтиром для практичних дій органів державної влади і служб зайнятості згідно з визначеними пріоритетами політики зайнятості.

Список використаної літератури

1. Бражко О.В. Умови та чинники створення ефективної зайнятості в Україні./ О.В. Бражко // Економіка та держава. Серія: державне управління. – 2010. – № 4. С.117 – 119.
2. Кисільова Т. Державна служба зайнятості і приватні агентства зайнятості: не конкуренти, а потенційні партнери / Т. Кисільова // Соціальний захист. – 2012. – № 8. – С. 19–21.
3. Кір'ян Т. Насущні проблеми соціальної політики та шляхи їх вирішення / Т. Кір'ян, М. Шаповал // Україна: аспекти праці. – 2016. – № 10. – С. 3–6.
4. Мазурок П. Соціально-інституціональні основи формування ринку праці в Україні / П. Мазурок // Україна: аспекти праці. – 2017. – № 5. – С. 50–51.
5. Корецький М. Спільні критерії сучасних моделей економіки у розвинених країнах / М. Корецький // Зб. наук. пр. УАДУ. – Вип. 2 / за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2015. – С. 175–187.
6. Кичко І. Елементи системного підходу до управління та фінансування соціальної сфери / І. Кичко // Україна: аспекти праці. – 2017. – № 1. – С. 17–21.
7. Письмак В. Шляхи стійкого функціонування соціально-економічної моделі України / В. Письмак // Економіст. – 2017. – № 1. – С. 34–38.
8. Шаленко М.В. Методичні питання розробки питань зайнятості населення / М.В. Шаленко, Н.І. Іванова, Л.П. Піддубна. – К. : ПК ДСЗ, 2006. – 132 с.
9. Покришук В., Ковальський В. Реформування економіки і актуальні проблеми використання робочої сили / В. Покришук, В. Ковальський // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 1. – С. 27–30.

О. Brazhko

CONCEPTION OF THE MIXED ADJUSTING OF EMPLOYMENT OF POPULATION IS IN UKRAINE

The necessity of realization of active public policy is found out at the market of labour. . Her aims, tasks and mechanisms of realization, must be sent to adjusting of those processes at the market labours that is directly related to motion of labour force. Therefore her primary purpose of – to assist the effective redistribution of labour force on industries, professions and territories (taking into account the errors of economy and interests of workers), to help in adaptation on labour-markets to the groups of population with a subzero competitiveness. The basic mechanisms of realization of public policy are grouped at the market of labour in three blocks. The first includes all functional activity of government service of employment from the grant of corresponding services to the persons that appealed for help in employment. The second block determines the rules of behavior of participants of labour-market and order of their co-operating with service of employment. The third block embraces the system of

social guarantees and indemnifications. It is marked that for a home labour-market characteristic disparity of vacancies at the market of labour to professional qualification of unemployed citizens that are on an account in service of employment conception of the mixed adjusting of employment is Offered economically active population.

Key words: *service of employment, labour-market, public policy, employers, employments.*

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

УДК 342.951

Т. В. Філіпенко

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У статті розглянуті проблемні питання громадському контролю за діяльністю Національної поліції, надана характеристика нормативно-правового забезпечення громадського контролю за діяльністю поліції, з'ясовані організаційні засади діяльності поліцейських комісій, визначена роль громадського моніторингу в діяльності органів поліції, надані пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення громадського контролю за діяльністю поліції.

Ключові слова: *громадськість, громадський контроль, громадський моніторинг, поліцейські комісії, публічна інформація.*

Постановка проблеми. Побудова громадянського суспільства в Україні вимагає ефективної та прозорої діяльності органів Національної поліції, заснованої на постійній взаємодії з громадськістю. В таких умовах застосування механізмів громадського контролю є необхідною умовою перетворень в роботі органів поліції. Важливість означеного питання вимагає всебічного вивчення та визначення відповідних заходів до покращення організаційно-правових засад громадського контролю за діяльністю Національної поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів взагалі та органів поліції зокрема знайшли своє місце у працях таких учених, як О. Ф. Андрійко, О. М. Балинська, С. Г. Братель, О. В. Джафарова, С. Ф. Денисюк, І. Д. Казанчук, О. С. Передерій, В. М. Плішкін, О. Ю. Полтораков, О. С. Проневич, Ю. С. Шемшученко, Х. П. Ярмачі та ін. Однак проблеми визначення сутності, ролі та форм громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції в умовах здійснюваних реформ залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є вивчення організаційно-правових засад громадського контролю за діяльністю Національної поліції та визначення шляхів підвищення його дієвості та ефективності.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року серед основоположних принципів діяльності поліції визначено відкритість та прозорість, а також взаємодію з населенням на засадах партнерства, що, у свою чергу, закладає основи для повернення довіри до цього правоохоронного органу та його законної діяльності, направленої насамперед на обслуговування громадян у правоохоронній сфері [1]. Отже, ефективне виконання поліцейської діяльності не

можливе без підтримки й допомоги громадськості, які базуються на повній довірі до правоохоронних органів. За даними соціологічного опитування, яке було проведено в жовтні 2017 року рівень довіри суспільства до Національної поліції в цілому складав 39,3%, а до патрульної поліції зокрема – 40,9%. [2]. Однак у червні 2018 р. соціологічне опитування показало, що рівень довіри до Національної поліції зменшився і склав 32,9% взагалі і 35,2% до патрульної поліції зокрема [3]. Таким чином, проблема взаємодії з громадськістю та забезпечення громадського контролю в діяльності поліції залишається однією з актуальних для України.

Як зазначають В. Л. Федоренко та Я. О. Кагляк, характерні відмінності громадського контролю від будь-якого іншого виду контролю лежать у суб'єктно-об'єктній сфері і полягають у тому, що:

- по-перше, громадський контроль здійснюється саме громадськістю (організованою та неорганізованою);

- по-друге, що у процесі здійснення громадського контролю контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням та узгодженням соціальних потреб та інтересів населення [4].

Важливою характерною рисою громадського контролю також є те, що він має здійснюватися лише на підставі норм права. З цього приводу В. М. Селіванов зазначає, що у правовій державі суспільство має контролювати державу виключно на правовій основі, що створить передумови як до обмеження, так і до самообмеження державних імперативних адміністративно-командних прагнень [5, с. 254].

На думку О. Г. Пухкал, причини слабого розвитку громадського контролю полягають, по-перше, у відсутності механізмів прозорості дій державних органів, по-друге, фактичній відсутності соціальної бази інституту громадського контролю; по-третє, елементарному браку знань про сутність, форми, методи та особливості застосування громадського контролю [6, с. 56]. З точки зору О. І. Сушинського, народ має мати реальну можливість впливати на порушення законності з боку представників державної влади та місцевого самоврядування, забезпечуючи справедливість та прозорість [7, с. 34]. У той же час правовідносини у сфері громадського контролю потребують належного нормативно-правового регулювання.

Слід зазначити, що нормативно-правове регулювання громадського контролю за діяльністю поліції здійснюється на основі міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів. Основними міжнародними нормативно-правовими актами є: Декларація про поліцію від 8 травня 1979 р., Європейський кодекс поліцейської етики від 19 вересня 2001 р., Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 р. тощо.

В Україні основу громадського контролю складає право громадян на участь в управлінні державними справами закріплене у ст. 38 Конституції України. Базові положення громадського контролю, принципи та засоби його здійснення містяться у Законах України «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про громадські об'єднання», «Про національну безпеку України» та інші.

Суттєве значення у розвитку громадського контролю має Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», яким затверджена «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки». Цим документом серед основних проблем розвитку громадянського суспільства в Україні визначено відсутність у державі ефективного громадського контролю за діяльністю органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, а також недостатня практика залучення громадськості до формування та реалізації державної політики і вирішення питань місцевого значення [8]. Національною стратегією передбачається розвиток та удосконалення громадського контролю органів публічної влади, за рахунок створення правових механізмів та сприятливих умов для його повноцінної реалізації.

Серед підзаконних нормативно-правових актів, які визначають форми і види громадського контролю, та регулюють окремі процедурні питання їх здійснення, треба відзначити постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» та інші.

У сфері поліцейської діяльності питання громадського контролю знайшли своє відображення у Законі України «Про Національну поліцію». У той же час, означений Закон хоча і передбачає окремий розділ «Громадський контроль поліції», не визначає поняття громадського контролю, а встановлює лише суб'єкти контролю та способи його здійснення. Отже, з урахуванням завдань, які покладаються на органи Національної поліції України, можна розглядати громадський контроль за діяльністю поліції, як визначену законом діяльність представників громадськості (як індивідуальних, так і колективних суб'єктів), спрямовану на перевірку законності виконання завдань підрозділами Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

До нормативно-правових актів, які забезпечують проведення громадського контролю за діяльністю Національної поліції також можна віднести:

- Наказ МВС України від 07.02.2017 № 95 «Про організацію роботи із запитами на публічну інформацію в Національній поліції України»;

- Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження правил етичної поведінки поліцейських»;

- Наказ МВС України від 15.11.2017 № 930 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян в органах та підрозділах Національної поліції України».

У Законі «Про Національну поліцію» передбачено низку організаційно-правових форм громадського контролю за діяльністю поліції, серед яких:

1) представництво громадськості в колегіальних органах при центральних та територіальних підрозділах Національної поліції;

2) участь громадськості в обговоренні та підготовці нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Національної поліції;

3) безпосереднє звернення громадян та ЗМІ до органів Національної поліції із метою отримання інформації про їх діяльність та її оприлюднення;

4) участь представників громадськості у відборі кадрів в Національній поліції та проходження атестації кадрів;

5) участь представників громадськості при приведенні службової перевірки щодо скарг на дії чи бездіяльність поліцейських;

6) організації опитування громадської думки про діяльність Національної поліції;

7) зобов'язання звітування керівництва підрозділів Національної поліції про результати своєї діяльності перед громадськістю;

8) участь правозахисних громадських організацій у розробці програм діяльності

Національної поліції та ін. [1].

Дієвим механізмом громадського контролю за діяльністю поліції стало створення комісій, до яких обов'язково залучаються представники громадськості і які впливають на кадрову політику в Національній поліції. Це атестаційні комісії, поліцейські комісії, дисциплінарні комісії.

Атестаційні комісії можуть утворюватися у кожному конкретному випадку (*ad hoc*), якщо керівник бажає оцінити професійність своїх підлеглих шляхом атестації. Такі комісії були запроваджені на етапі широкомасштабної атестації поліцейських, що відбулась у 2015 - 2016 рр.

Створення дисциплінарних комісій, до яких можуть залучатись представники громадськості, передбачене ст. 15 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15.03.2018 р. [9]. У той же час, залучення громадськості до дисциплінарних комісій передбачене як можливість, тому розцінюється поліцією як не обов'язкове.

Поліцейські комісії, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», надають можливість постійної широкої участі громадськості у вирішенні важливих питань набору поліцейських та встановлення пріоритетів діяльності для територіальних органів поліції [10, с. 4]. Крім зазначено Закону, діяльність поліцейських комісій врегульована Наказами МВС України від 25 грудня 2015 р, які визначили Порядок діяльності поліцейських комісій [11], а також Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади [12]. Цими документами визначено порядок залучення комісій до вирішення кадрових питань у поліції, підстави для формування комісій, питання організаційного забезпечення їхньої роботи тощо. Водночас в них існує низка прогалин та колізій.

Основними повноваженнями поліцейських комісій, визначеними в ч. 4 ст. 51 Закону «Про Національну поліцію», є:

1) проведення відбору (конкурсу) на службу в органи (заклади, установи) поліції, крім прийому на навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських;

2) проведення конкурсу для призначення на вакантну посаду [1].

Закон передбачає також неосновні або додаткові повноваження поліцейських комісій, до яких можна зарахувати встановлення пріоритетів для поліції та територіальних органів поліції (ч. 2 ст. 86 Закону). Ці повноваження потребують, на наш погляд, більш чіткого врегулювання. Для впровадження на практиці положення щодо встановлення комісіями пріоритетів діяльності для поліції та територіальних органів поліції, МВС повинно затвердити відповідний нормативно-правовий акт, адже це цілковито новий інструмент співпраці з громадськістю, який досі не практикувався в Україні.

Відповідно до ст. 51 Закону України «Про Національну поліцію» повинні бути створені два види поліцейських комісій:

- поліцейська комісія апарату центрального органу управління поліції (центральна поліцейська комісія);

- поліцейські комісії територіальних органів поліції (поліцейські комісії).

Однак перша з названих комісій (поліцейська комісія апарату центрального органу управління поліції) не ще й досі розпочала своєї практичної роботи.

Перелік і види створених поліцейських комісій територіальних органів поліції також суперечать вимогам Закону «Про Національну поліцію». В регіонах фактично утворено в рази менше поліцейських комісій, ніж це передбачено Законом. Отже, територіальні громади позбавлені реальних можливостей брати участь у кадровій

політиці Національної поліції через своїх представників, що не відповідає основним засадам функціонування поліції.

За висновками дослідження, яке проводилось протягом другої половини 2017 – першого кварталу 2018 року групою експертів Центру політико-правових реформ (ЦППР) та Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (УМДПЛ) за допомогою партнерських організацій в регіонах України, проблемними є наступні моменти особового складу поліцейських комісій: порушення вимог Закону щодо членства в комісії; недостатня кількість представників громадськості; участь політиків у діяльності поліцейських комісій; труднощі в забезпеченні кворуму й дієвості комісій; порушення гендерного балансу у складі комісій [13].

Виходячи з означених проблем в діяльності поліцейських комісій доцільним вбачається:

- виведення зі складу поліцейських комісій представників, які не відповідають вимогам, з одночасним введенням до їх складу представників громадськості;
- визначення правил кворуму поліцейських комісій;
- формування поліцейської комісії апарату центрального органу управління поліції;
- внесення змін до Закону «про Національну поліцію» щодо надання районним і міським радам повноваження з делегування представників громадськості до складу поліцейських комісій.
- приведення переліку територіальних органів поліції у відповідність до вимог статті 15 Закону України «Про Національну поліцію» й утворити територіальні підрозділи на рівні районів і міст.
- розробка і затвердження нормативно-правового акту щодо встановлення поліцейськими комісіями пріоритетів діяльності для поліції та територіальних органів поліції відповідно до вимог Закону України «Про Національну поліцію».

Формою громадського контролю за діяльністю поліції є громадський моніторинг який може застосовувати такі самостійні процедури громадського впливу як: звернення, інформаційні запити, опитування, громадські слухання, громадські експертизи, аналіз повідомлень громадян і засобів масової інформації, аналіз нормативно-правової бази, аналіз відповідності національного законодавства та практики міжнародним договорам, ратифікованим державою, особисті візити до правоохоронних органів, візуальне спостереження, аудіо/відеозапис дій співробітників поліції [10, с. 31].

Ефективність громадського моніторингу забезпечується за рахунок доступу до публічної інформації, адже відкрита і прозора діяльність правоохоронних органів є одним з головних пріоритетів євроінтеграційних прагнень України.

Серед основних документів, які визначають міжнародні стандарти права на доступ до інформації, є:

- Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Згідно з ***ч. 1 ст. 10 Європейської Конвенції, «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів»;***
- Загальна декларація прав людини 1948 року закріплює «свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». ***Ст. 19 Декларації*** гарантує не тільки право одержувати і поширювати інформацію, а й право «шукати» її;

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР, № 2148- VIII від 19.10.1973);
- Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція, ратифікована Законом України № 832-XIV від 06.07.1999);
- Йоганесбурзькі принципи. Національна безпека, свобода висловлювань і доступ до інформації;
- Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (81) 19 «Про доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні державних органів» (прийнята Комітетом Міністрів 25 листопада 1981 року на 340-й зустрічі заступників міністрів);
- Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (2003) 13 щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства (прийнята Комітетом Міністрів 10 липня 2003 року на 848 засіданні заступників міністрів) та інші.

Серед основних документів, які визначають національні стандарти права на доступ до інформації в Україні, є: Конституція України; Закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про відкритість використання публічних коштів», «Про доступ до судових рішень», «Про державну таємницю», «Про звернення громадян», *КУпАП* (Ст. 212-3 «Порушення права на інформацію та права на звернення») та інші.

Наведений перелік міжнародних та національних нормативно-правових актів, що визначають основоположне право людини на інформацію, дає можливість зробити висновок, що держава на належному рівні законодавчо закріпила обов'язок органів державної влади, місцевого самоврядування до прозорого й відкритого управління. Проте у діяльності Національної поліції України є випадки невиконання норм законодавства. Так, за результатами моніторингової кампанії відкритості Національної поліції в рамках Омбудсмен+ проведеної станом на вересень 2017 р. зроблено висновок, що однією із основних проблем є низький рівень обізнаності співробітників поліції щодо інформаційних прав людини. Також існують проблеми з оприлюдненням інформації, відповідно до Закону, її повнотою та актуальністю на більшості офіційних веб-сайтів [14, с. 19].

Крім того, необхідно визначити чіткий перелік й ознаки інформації, яка не може надаватись підрозділами Національної поліції громадянам на їх запит, тому що законом вони не визначені, що викликає конфліктні ситуації у відносинах поліції та громадськості, не сприяє налагодженню взаємодії між ними. Також треба визначати обсяг інформації, що повідомляється ЗМІ, для того, щоб надати відомості, які мають суспільний інтерес, і не оприлюднити те, що може перешкодити розкриттю злочину, порушити презумпцію невинуватості, заподіяти людині шкоду у зв'язку з повідомленням обставин її приватного (особистого) життя.

Висновки. Таким чином, на сьогодні в нашій державі створена законодавча основа для ефективного громадського контролю за діяльністю органів поліції. У той же час проведений аналіз свідчить про наявність низки суттєвих проблем у його нормативно-правовому забезпеченні. Для вирішення розглянутих проблем доцільним є розробка спеціального закону «Про громадський контроль», внесення змін та доповнень до Закону України «Про Національну поліцію», а також прийняття відповідних відомчих нормативно-правових актів для забезпечення дієвості та ефективності громадського контролю на практиці, підвищення прозорості та відкритості поліцейської діяльності для громадськості.

Список використаної літератури

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379 ; Pro Natsionalnu politsiyu: Zakon Ukrayiny vid 02.07.2015 № 580-VIII // *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. – 2015. – № 40-41. – St. 379
2. Аваков А. Рівень довіри до поліції у суспільства зріс, а кількість злочинів значно скоротилась / А. Аваков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vgolos.com.ua/news/> ; Avakov A. Riven doviry do politsiyi u suspilstva zris, a kilkist zlochyniv znachno skorotylas / A. Avakov [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://vgolos.com.ua/news/>.
3. Довіра громадян України до суспільних інститутів : Результати соціологічного дослідження / Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf; Dovira hromadyan Ukrayiny do suspilnykh instytutiv : Rezultaty sotsiolohichnoho doslidzhennya / Tsentr Razumkova [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf.
4. Федоренко В. Л. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні : теоретико-методологічні та нормопроєктні аспекти / В. Л. Федоренко, Я. О. Кагляк // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2009. – № 4-5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua; Fedorenko V. L. Instytuty hromadyanskoho suspilstva ta instytut hromadskykh orhanizatsiy v Ukrayini : teoretyko-metodolohichni ta normoproektni aspekty / V. L. Fedorenko, YA. O. Kahlyak // *Byuleten Ministerstva yustytisyi Ukrayiny*. – 2009. – № 4-5 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.minjust.gov.ua.
5. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: монографія / В. М. Селіванов. – К.: Ін Юре, 2002. – 724 с.; Selivanov V. M. Pravo i vlada suverennoyi Ukrayiny: metodolohichni aspekty: monohrafiya / V. M. Selivanov. – K.: In Yure, 2002. – 724 s.
6. Пухкал О. Г. Громадський контроль як важливий чинник демократизації та ефективності державного управління / О. Г. Пухкал // *Інвестиції: практика та досвід* – 2010. – № 14. – С. 56-58; Pukhkal O. H. Hromadskyu kontrol yak vazhlyvyu chynnyk demokratyzatsiyi ta efektyvnosti derzhavnoho upravlinnya / O. H. Pukhkal // *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* – 2010. – № 14. – S. 56-58.
7. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади : теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти : монографія / О. І. Сушинський. – Л. : ЛРІДУ УАДУ, 2002. – 468 с.; Sushynskyu O. I. Kontrolu sferi publichnoyi vlady : teoretyko-metodolohichni ta orhanizatsiyno-pravovi aspekty : monohrafiya / O. I. Sushynskyu. – L. : LRIDU UADU, 2002. – 468 s.
8. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 // *Офіційний вісник України*. – 2016. – № 18. – Ст. 716; Pro spryannya rozvytku hromadyanskoho suspilstva v Ukrayini: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 26.02.2016 № 68/2016 // *Ofitsynny visnyk Ukrayiny*. – 2016. – № 18. – St. 716.
9. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2018. – № 29. – Ст. 233; Pro Dystsyplinarnyy statut Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 15.03.2018 № 2337-VIII // *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. – 2018. – № 29. – St. 233.

10. Громадськість і органи правопорядку: контроль, моніторинг, співпраця : практич. посібник. / За заг. ред. О. Банчука. – К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. – 75 с.; Hromadskist i orhany pravoporyadku: kontrol, monitorynh, spivpratsya : praktych. posibnyk. / Za zah. red. O. Banchuka. – K.: FOP Moskalenko O.M., 2017. – 75 s.

11. Порядок діяльності поліцейських комісій : Наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 6. – Ст. 320; Poryadok diyalnosti politseyskykh komisiy : Nakaz MVS Ukrayiny vid 25.12.2015 № 1631 // Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. – 2016. – № 6. – St. 320.

12. Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади: Наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 6. – Ст. 320; Tyrovyy poryadok provedennya konkursu na sluzhbu do politsiyi ta/abo zaunyattya vakantnoyi posady: Nakaz MVS Ukrayiny vid 25.12.2015 № 1631 // Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. – 2016. – № 6. – St. 320.

13. Банчук О. Поліцейські комісії в Україні: звіт за результатами дослідження // О. Банчук, Є. Крапивін, Б. Малишев. – К.: Софія-А, 2018. – 192 с.; Banchuk O. Politseyski komisiyi v Ukrayini: zvit za rezultatamy doslidzhennya // O. Banchuk, YE. Krapyvin, B. Malyshev. – K.: Sofiya-A, 2018. – 192 s.

14. Забезпечення доступу до публічної інформації в Національній поліції України : проміжний звіт за результатами моніторингової кампанії відкритості Національної поліції в рамках Омбудсмен+ станом на вересень 2017 року. – К. : Асоціація УМДПЛ, 2017. – 20 с.; Zabezpechennya dostupu do publichnoyi informatsiyi v Natsionalniy politsiyi Ukrayiny : promizhnyy zvit za rezultatamy monitorynhovoyi kampaniyi vidkrytosti Natsionalnoyi politsiyi v ramkakh Ombudsmen+ stanom na veresen 2017 roku. – K. : Asotsiatsiya UMDPL, 2017. – 20 s.

T.V. Filipenko

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF PUBLIC CONTROL BY THE ACTIVITIES OF NATIONAL POLICY

The article deals with the issues of public control over the activities of the National Police, provides a description of the normative and legal provision of public control over the activities of the police, clarifies the organizational principles of the work of the police commissions, determines the role of public monitoring in the activities of the police, provides proposals for improving the regulatory and legal framework. public control over police activities.

Key words: *public, public control, public monitoring, police commissions, public information.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.

УДК 342.41

А. В. Городовенко

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СУДОУСТРОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

На погляд автора статті, аналізуючи проблеми імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України, слід зазначити, що Конституція України проголошує Україну правовою державою, в якій права і свободи

людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Ключові слова: *суд, судоустрій, правосуддя, реформування, конституційна модернізація.*

Постановка проблеми. Аналізуючи питання імплементації європейських стандартів судоустрою та удосконалення на цій основі судової системи України, необхідно відзначити, що, як вбачається, на сьогодні національна система правосуддя не завжди виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні. Основними чинниками такої ситуації, на наш погляд, серед інших, є: низький рівень правової культури та правової свідомості суспільства, розповсюдженість корупційних явищ у сфері правосуддя, недосконалість кадрового планування в системі судової влади, абсолютизація принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, недосконалість процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, у тому числі нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів, недосконалість методик визначення оптимального кількісного складу суддів та чисельності працівників апаратів судів відповідно до навантаження, непропорційне робоче навантаження на суддів і працівників апарату судів та відсутність механізмів оперативного вирівнювання навантаження на суддів, що знижує якість правосуддя, недосконалість бюджетного планування і управління в системі судової влади та відсутність єдиних методологічних підходів у плануванні видатків судів, недостатній рівень єдності та послідовності судової практики, відсутність чи недостатній рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя), низький рівень публічності сфери правосуддя та довіри до судової системи взагалі і до суддів зокрема.

Також, наявні системи правової допомоги в межах існуючої моделі судочинства, у системі виконання судових рішень, функціонування прокуратури та кримінальної юстиції як суміжних правових інститутів, проблеми у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України присвячені праці таких науковців, як М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, Ю. О. Волошин, С. П. Головатий, А. Дайсі, Л. Дюгі, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, М. І. Мельник, М. В. Оніщук, М. П. Орзіх, О. М. Пересада, В. Ф. Погорілко, А. О. Селіванов, О. В. Скрипнюк, І. Д. Сліденко, М. І. Ставнійчук, А. А. Стрижак, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко, В. І. Шишкін.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз проблем імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи

Виклад основного матеріалу. В умовах інтеграції України до Європейського Співтовариства постає питання відповідності національного законодавства, зокрема у сфері судоустрою, вимогам міжнародних та європейських стандартів, а отже, і реформування вітчизняної правової системи. Формування судової системи, розроблення нормативної бази регулювання судочинства відбуваються з урахуванням міжнародних стандартів, окремих теоретичних положень доктрини та позитивного практичного досвіду зарубіжних держав. Досвід багатьох європейських країн свідчить, що суди можуть бути доступним і ефективним інструментом захисту прав, свобод і інтересів людини від порушень. Тому врахування здобутків європейських держав у

сфері судового процесу, правових стандартів, вироблених на загальноєвропейському рівні, дослідження практики Європейського суду із прав людини є необхідною умовою розробки і вдосконалення теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування судової системи в Україні.

Курс на європейську інтеграцію зумовлює обов'язок України привести систему вітчизняного законодавства у відповідність до європейських стандартів. Ці стандарти спонукають до єдності судової системи та суддівського корпусу, адже саме судова система повинна забезпечувати правову єдність і гарантувати ефективний, швидкий та якісний розгляд справ з метою вирішення правових конфліктів. Модель судочинства в Україні слід побудувати через вивчення європейського досвіду.

Слід зазначити, що через «тимчасовий, ситуативний успіх» попередні реформи у судовій системі не досягли поставленої мети через те, що не було далекосяжного бачення перспектив та розуміння того, якою має бути оптимальна модель судової системи для України.

До виконання стратегічних завдань цієї реформи сьогодні залучено широке коло представників влади, громадянського суспільства, зокрема створено Раду з питань судової реформи, яка за досить короткий проміжок часу підготувала пропозиції, втілені у прийнятому 12 лютого 2015 р. Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд» [1].

У відповідності до вказаного законодавчого акту, Верховний Суд отримав можливість вдаватися до ревізії не лише рішень суду касаційної інстанції, а й до перевірки рішень судів першої та апеляційної інстанцій, ставити остаточну крапку при розгляді справ.

Водночас, слід зазначити, що передбачені законом повноваження Верховного Суду спрямовані лише на виправлення тих судових помилок, які судова система вже допустила.

Водночас необхідно наперед спрямовувати судову практику в правильне русло й передбачати превентивні заходи, щоб запобігати випадкам неоднакового застосування однієї й тієї самої норми права.

Крім того, як вже зазначалося у попередніх підрозділах дослідження, судова реформа не може бути успішною без реформування суміжних інститутів, насамперед адвокатури, прокуратури, виконання судових рішень, при цьому, як вбачається, особливе значення має координація судової реформи з реформуванням органів прокуратури як інституту підтримання державного обвинувачення по кримінальних справах та судового представництва у випадках, прямо передбачених чинним законодавством.

Наявні системи правової допомоги також засвідчили свою недостатню функціональну спроможність, зокрема: невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, в тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконала система формування органів адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної підготовки адвокатів; неефективність дисциплінарного контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності; відсутність комплексного підходу та збалансованості у розподілі повноважень у системі надання безоплатної правової допомоги; недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування.

Істотні проблеми існують у системі виконання судових рішень, зокрема: гранично низька частка фактичного виконання судових рішень; відсутність ефективної системи

мотивації державних виконавців; системні недоліки у взаємодії державних виконавців з іншими державними та недержавними установами.

Функціонування прокуратури та кримінальної юстиції як суміжних правових інститутів також має свої недоліки, зокрема: недостатня структурна незалежність прокуратури у поєднанні з безкарністю та низьким рівнем підзвітності, невідповідність функцій прокуратури європейським стандартам; відсутність стратегічного планування, належного бюджетного і фінансового управління, низькі комунікаційні можливості; недостатній рівень функціональної незалежності та доброчесності прокурорів, потреба в більш розвинених інструментах управління ефективністю, значно жорсткіших етичних вимогах і дисциплінарних правилах; малорозвинені інструменти внутрішнього та зовнішнього контролю в рамках боротьби з корупцією; перешкоди для структурної автономії слідчих органів; недостатній рівень формальних і практичних каналів комунікації (у тому числі – мереж обміну даними) між виконавчими органами та прокуратурою, а також між органами державної влади та європейськими й міжнародними партнерами; відсутність належної IT-інфраструктури та можливостей використання інформаційних систем і системи електронного правосуддя; недостатній рівень дотримання принципу змагальності в кримінальному провадженні, відсутність професійної відповідальності за порушення прав людини й ігнорування принципу змагальності; розбіжності між новими процесуальними повноваженнями та реальними інституційними функціями суб'єктів досудового та судового етапів слідства; непослідовне застосування процесуальних норм прокуратурою; відсутність індивідуалізованого, заснованого на доказах підходу до попередження злочинів, реабілітації та ресоціалізації; обмежене застосування альтернативних видів покарання та відсутність позитивного досвіду застосування механізмів пробації.

Крім того, існують системні проблеми у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, зокрема: надмірна зосередженість на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутність системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі; відсутність стратегічного планування та належного аналітико-дослідницького забезпечення процесу проведення реформ, а також належного нормативно-правового та фінансового обґрунтування запланованих реформ; малорозвинені механізми моніторингу та оцінювання; недостатній рівень координації та консультацій між відповідальними суб'єктами реформ, учасниками реформ та інститутами громадянського суспільства; відсутність належної динаміки у наближенні до стандартів Європейського Союзу.

Слід зазначити, що стандарти судочинства є складовою частиною міжнародних стандартів прав людини, оскільки вони покликані забезпечити належний рівень та ефективність судового захисту прав і свобод людини. Судочинство є важливою гарантією законності реалізації суб'єктами їх прав та обов'язків; надає можливість визначити якість їх виконання; дозволяє реалізувати норми, що встановлюють відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків; сприяє поновленню порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів.

Отже, стандарти судочинства можна визначити як систему правових норм, принципів і правових звичаїв, що встановлюють обов'язковий (мінімальний) рівень гарантованості прав особи в судовому процесі та способи реалізації таких прав.

Серед міжнародних стандартів діяльності судів особливе місце займають стандарти доступності судочинства, його оперативності та своєчасності. Дані стандарти діяльності визначені Системою стандартів і вимірювань успішності судів, яку було розроблено в США ще в 1987 р. Відповідно до положень даної системи, доступність як

стандарт діяльності суду передбачає його відкриту діяльність, можливість бути присутніми на судових засіданнях, зручність використання самого приміщення суду, право брати участь у судових засіданнях, незважаючи на наявні в особи фізичні вади, повага до особи з боку працівників суду, справедливий розмір судових зборів. Оперативність і своєчасність відображає дотримання строків вчинення процесуальних дій судом, починаючи з моменту відкриття провадження у справі до моменту вручення стороні копії рішення. Справа повинна бути розглянута в найкоротші строки і не перевищувати встановлений законодавцем строк розгляду справи [2].

До системи міжнародних актів, що закріплюють стандарти прав людини, належить і Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., яка встановлює механізм міжнародного контролю, найважливішим елементом якого є діяльність Європейського суду з прав людини, що розглядає заяви будь-яких осіб, неурядових організацій або груп осіб про порушення положень Конвенції або Протоколів до неї.

Для розуміння поняття європейських стандартів необхідно брати до уваги поняття європейського правового простору, який визначають як правову систему у стані становлення, складовими якої є юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в рамках регіональних міжнародних організацій (Ради Європи, ОБСЄ, ЄС) [3, с. 10-12].

Найважливішою складовою європейського правового простору щодо захисту прав людини (як за критерієм кількості держав-членів, так і за переліком прав, що гарантуються) є Рада Європи. Саме в актах Ради Європи містяться детально регламентовані гарантії прав особи в судовому процесі, певні стандарти такого процесу.

Разом із тим, термін «європейські стандарти» для більш детального вивчення можна розглядати не тільки на рівні Ради Європи (під такими стандартами маються на увазі положення Конвенції 1950 р. та практика їх застосування Європейським судом із прав людини, яка є надзвичайно важливою в аспекті тлумачення Конвенції, забезпечення уніфікованого застосування її норм всіма державами-учасниками та істотно впливає на формування єдиних європейських стандартів) [4, с. 9-10], але і на рівні правових систем окремих європейських держав, оскільки досвід останніх є цікавим щодо його впливу на еволюцію європейських стандартів судового процесу та практики їх втілення у національному законодавстві, національній судовій практиці та правовій доктрині [5].

Отже, для належного захисту прав людини відповідно до вимог міжнародних та європейських стандартів судочинства необхідно забезпечити незалежність, неупередженість і належний рівень компетентності суддів; вільний доступ до суду кожної особи; розгляд справи в розумні строки в ході судового процесу, який відповідає вимогам справедливого процесу; повагу до рішень суду із боку органів влади, що має сприяти ефективності та дієвості таких рішень.

Беручи до уваги, що стандарти Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. є мінімальним рівнем забезпечення прав особи у судовому процесі, а також наявність особливостей їх застосування при розгляді справ, для України важливим є врахування кращих здобутків європейських держав у галузі судового захисту прав особи та стандартів, втілених у їх законодавстві.

Таким чином, у відповідності до імплементованих до національної правової системи України загальноправових та галузевих європейських стандартів, реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів повинно здійснюватися за такими основними концептуальними стратегічними напрямками: забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів;

оптимізація суддівського врядування та системи кар'єрного просування суддів; підвищення професійного рівня суддів; підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності; підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій; забезпечення прозорості та відкритості правосуддя; посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності та забезпечення доступності безоплатної правової допомоги; реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження; приведення повноважень та діяльності органів прокуратури до європейських стандартів; удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження; підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції; підвищення ефективності попередження злочинів і реабілітації засуджених та вдосконалення системи виконання покарань; забезпечення належної координації правових інститутів та єдності інформаційної системи.

Висновки. У результаті проведеного дослідження проблем імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України можна дійти до таких основних висновків та узагальнень: а) імплементація європейських стандартів судоустрою до національної правової системи є безпосереднім проявом фундаментального процесу інтернаціоналізації конституційного права на універсальному та регіональному (європейському) рівні, адже відповідні норми та принципи сформувалися як результат сприйняття в умовах міждержавної інтеграції позитивного досвіду розвинутих правових держав з усталеними та ефективними системами судоустрою; б) необхідність імплементації європейських стандартів та удосконалення на основі їх сприйняття судової системи України об'єктивно обумовлюється тим комплексом проблемних питань, що залишаються невирішеними на сучасному етапі конституційної модернізації, серед яких, зокрема, недостатня якість законотворчості у сфері судочинства та судоустрою, недосконалість інформаційного забезпечення судових апаратів, невизначеність щодо концептуальної моделі побудови рівнів судової системи в частині спеціалізації судів за предметними категоріями справ, високий рівень корупційних ризиків у діяльності судової влади, недостатня самостійність та незалежність органів суддівського самоврядування тощо; в) імплементація європейських стандартів судочинства та судоустрою повинна здійснюватися у комплексі з імплементацією відповідних стандартів організації та діяльності інститутів правоохоронної системи, перш за все – процесуальних, таких як прокуратура та адвокатура з метою подальшого реформування та модернізації конституційно-правового статусу вказаних суб'єктів.

Список використаної літератури

1. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 18, 19-20. – Ст. 132.
2. Дерюгін О. О. Європейські стандарти судочинства та їх роль в діяльності Господарського суду Хмельницької області / О. О. Дерюгін. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>
3. Гнатовський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / М. М. Гнатовський. – К., 2002. – 20 с.
4. Трагнюк О. Я. Тлумачення міжнародних договорів: теорія і досвід європейських міжнародних судових органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00. 11 / О. Я. Трагнюк. – Х., 2003. – 18 с.
5. Хворостянкіна А. Європейські стандарти адміністративного процесу / А.

Хворостянкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>

A. Horodovenko

**THE PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF
THE COURT**

TO THE NATIONAL LEGAL SYSTEM OF UKRAINE

In the opinion of the author of the article, analyzing the problems of implementation of the European standards of the judiciary in the national legal system of Ukraine, it should be noted that the Constitution of Ukraine proclaims Ukraine a rule of law in which the rights and freedoms of man and their guarantees determine the content and direction of the state. The approval and guarantee of human rights and freedoms is the main responsibility of the state. In Ukraine, the rule of law is recognized and in force.

Key words: court, judicial system, justice, reform, constitutional modernization.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2018 р.

УДК 342. 951

С. Г. Кузьменко

**ПРОБЛЕМА РЕАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА КООРДИНАЦІЇ ДІЙ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ВСІХ РІВНІВ З МІГРАЦІЙНОЮ
СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ
МІГРАЦІЇ**

У статті проаналізована проблема взаємодії та координації правоохоронних органів всіх рівнів з міграційною службою України щодо протидії нелегальній міграції. Розглянуто зміст та наслідки нелегальної міграції. Виділені проблеми нелегальної міграції серед інших правопорушень. Визначено, що реальна взаємодія відбувається в напрямку розробки та здійснення узгоджених заходів щодо запобігання, виявлення і розкриття порушень чинного законодавства з міграційних, митних і прикордонних питань, протидії організованій нелегальній міграції, контрабандного і незаконного переміщення через кордон товарів та інших предметів.

Ключові слова: координація, правоохоронні органи, міграційна служба України, протидія, нелегальна міграція, міграційна політика, контрабанда, кордон.

Постановка проблеми. Сьогодні, у зв'язку з несприятливими економічними, соціальними умовами, проведенням на сході країни антитерористичної операції, за кордон масово виїжджає кваліфікований персонал. Для висококваліфікованих громадян України можливість працевлаштування за кордоном, є шансом отримання більш широких можливостей професійної самореалізації та більш високого рівню матеріального забезпечення. Такі масштаби міграції українських громадян призводять до великих втрат робочої сили, що створить в майбутньому серйозні негативні наслідки для економіки України. Після проголошення «безвізу» Україна вже втратила понад 3 млн. мігрантів-заробітчан. Необхідно враховувати, що якась частка цих трудових мігрантів, з тих чи інших причин, так і не повертається на Україну [1, с.14]. Тобто, нагально постає проблема взаємодії та координації правоохоронних органів всіх рівнів (в тому числі і стран ЄС) з міграційною службою України щодо протидії нелегальній міграції.

Вказаній проблемі присвячена низка наукових робіт, які містять в собі важливі результати наукових досліджень щодо складових міграційних процесів, зокрема, змісту, наслідків нелегальної міграції, а також законодавчого вирішення, пов'язаних з нею проблем. Це праці С. Алексєєва, М. Гуренка, С. Гусарева, Р. Калюжного, Я. Коваліва, А. Колодія, В. Копейчикова, В. Курила, М. Орзіха, В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Скаун та ін.

Виклад основного матеріалу. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р схвалено стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року. Стратегія державної міграційної політики, яка є рамковим документом для рішень та заходів у цій галузі на найближчі вісім років. Новий документ було розроблено на заміну Концепції державної міграційної політики України від 2011 року, яка потребувала оновлення через новітні глобальні та локальні зміни, серед яких безпрецедентна вимушена міграція з Близького Сходу, наближення України до Європейського Союзу та запровадження безвізового режиму між Україною та більшістю держав-членів ЄС, а також масштабне внутрішнє переміщення в країні, із близько 1,6 млн. людей офіційно зареєстрованими як внутрішньо переміщені особи.

На запит Уряду України та за підтримки Європейського Союзу, Міжнародна організація з міграції сприяла розробці Стратегії державної міграційної політики України, в основному шляхом допомоги з адаптацією найкращих міжнародних практик до українського контексту. За сприяння Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ), при розробці Стратегії державної міграційної політики України були прийняті до уваги новітні стратегії міграції семи країн ЄС та Східного партнерства – Болгарії, Грузії, Фінляндії, Угорщини, Молдови, Польщі та Словаччини.

Стратегія пропонує нові елементи міграційної політики на користь громадян, українців за кордоном та іноземців в Україні. Зокрема, йдеться про програми реінтеграції українських мігрантів, що повертаються, заходи з популяризації репатріації та співпрацю з українською діаспорою у світі, яка за оцінками становить до 20 мільйонів осіб. У тому що стосується потреб та прав іноземців, Стратегія передбачає, зокрема, сприяння врегульованій міграції в Україну, залучення висококваліфікованих іноземних фахівців та регуляризацію нерегульованих мігрантів, які мають сім'ї або роботу в Україні.

У документі також наголошується на необхідності подальшого розвитку інформаційно-комунікаційних систем управління міграцією, які сприятимуть належній ідентифікації осіб та безпеці документів, спрощенню процесу надання адміністративних послуг та забезпечать ефективний обмін інформацією з Інтерполом та європейськими базами даних справжніх та підроблених документів (PRADO та FADO) [2].

З нелегальною міграцією ведуть боротьбу такі центральні органи виконавчої влади як: Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служба України (ДПС), Прикордонні війська України. Перелічені органи в основному, намагаються погоджувати свої дії щодо регулювання міграційного процесу в цілому і протидії нелегальній міграції, зокрема. Міністерствами та відомствами спільно розробляються і приймаються нормативні акти України в сфері регулювання міграційних процесів.

Реальна взаємодія відбувається в напрямку розробки та здійснення узгоджених заходів щодо запобігання, виявлення і розкриття порушень чинного законодавства з міграційних, митних і прикордонних питань, протидії організованим нелегальній міграції, контрабандного і незаконного переміщення через кордон товарів та інших предметів.

Важливими спільними нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України та інших центральних органів виконавчої влади України можна назвати:

- наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України № 353/271/150 від 23.04.2012 р. «Про затвердження Інструкції про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства» [3]. Згаданий документ прийнято з метою врегулювання порядку передачі затриманих органами Державної прикордонної служби України та органами внутрішніх справ України іноземців та осіб без громадянства, які порушили вимоги законодавства України про державний кордон, правовий статус іноземців та осіб без громадянства;

- наказ від 09.01.1997 р. № 3/1/2/5/2/2 «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів» [4].

Міністерству внутрішніх справ України, Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки України, державній митній службі, державній податковій адміністрації України дозволяється використовувати можливості НЦБ Інтерполу в Україні щодо боротьби з нелегальною міграцією. Даний наказ значно підвищив продуктивність роботи з адміністративно-правової протидії нелегальній міграції.

Ще одним кроком, покликаним посилити взаємодію правоохоронних органів і органів міграційних служб щодо адміністративно-правової протидії нелегальній міграції було створення такого підрозділу у системі підрозділів міліції міграційного контролю, як Управління міліції міграційного контролю, який відповідно до «Положення про Управління міліції міграційного контролю Міністерства внутрішніх справ», затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України № 142 від 20 лютого 2012 року підпорядковується Державній міграційній службі України, підзвітний та підконтрольний Міністрові внутрішніх справ України. До основних завдань Управління віднесено забезпечення виконання покладених на Державну міграційну службу України завдань щодо реалізації державної політики у сфері протидії нелегальній міграції, а також притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері реєстрації фізичних осіб, видачі документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство.

В організації та координації роботи в напрямку нелегальної міграції здійснюється обмін інформацією між контактними підрозділами:

- Міністерства внутрішніх справ України – Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми;
- Міністерства соціальної політики України – Державний центр зайнятості;
- Державної прикордонної служби України – Департамент аналізу та оцінки інформації та Департамент оперативної діяльності;
- Міністерства закордонних справ України – візовий відділ Управління консульського обслуговування Департаменту консульської служби;
- Міністерства освіти і науки України – Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції;
- Служби безпеки України – Головне управління «К» Служби безпеки України;
- Служби зовнішньої розвідки України – Департамент протидії зовнішнім загрозам національній безпеці держави;
- Державної міграційної служби України – відділ протидії нелегальній міграції Департаменту у справах іноземців та осіб без громадянства [5].

Щодо відношення Служби безпеки України до регулювання міграційними процесами, то слід розібрати, що входить до кола її діяльності, а це, зокрема нелегальна

міграція та транспортування людей через кордон, також зв'язки останньої з транспортуванням наркотиків і зброї.

Посадові особи Служби безпеки України та прикордонних військ України при в'їзді іноземця на територію України наділенні повноваженнями на перевірку паспортного документу, виданий уповноваженим органом іншої держави або статутною організацією ООН та дає право виїзду за кордон і визнаний Україною. Спільно з Міністерством закордонних справ України та органами внутрішніх справ України СБУ контролює дотримання іноземцями правил перетинання кордону, приймає рішення про заборону в'їзду іноземців на територію України, а також про продовження терміну заборони в'їзду [6, с.229].

До протидії нелегальній міграції, виконуючи свої специфічні обов'язки та використовуючи зв'язки, залучена митна служба України.

Не варто також залишати поза увагою Міністерство закордонних справ України та перш за все, його Консульське управління, оскільки воно безпосередньо здійснює регулювання міграційних процесів. Міжнародна узгодженість дій та зусиль по боротьбі з нелегальною міграцією є необхідною умовою успіху, оскільки дана проблема має принаймні двосторонній характер.

Консульські установи міністерства закордонних справ України займаються розвитком міжнародного співробітництва, безпосередньо видачею віз, документуванням, наданням консультацій як іноземцям, які прибувають в Україну, так і українським громадянам, що вибувають за її межі, певна частина яких виявляється в зарубіжних країнах, як результат контрабанди людьми.

Переважна частина з наведених центральних органів виконавчої влади мають на місцях свої підрозділи, де як раз і відбувається основна робота з протидії нелегальній міграції. Вона здійснюється в тісній взаємодії з місцевими органами влади, правоохоронними органами всіх рівнів і органами місцевого самоврядування. Така співпраця має особливо важливе на даний момент значення, оскільки можливість фінансування відповідних заходів з державного бюджету досить обмежена, підтримка з боку місцевих бюджетів є необхідною.

Поруч з тим можна зауважити, що практика проведення комплексних оперативно-розшукових заходів по виявленню організованих злочинних угруповань, членами або засновниками яких є іноземці, ліквідації каналів нелегальної міграції, виявлення та притягнення до відповідальності їх організаторів та осіб, причетних до переміщення нелегалів через територію України, дозволяє зробити висновок про неспроможність оперативних служб в повній мірі здійснювати цю роботу.

Найважливішими причинами такого становища є:

- низький рівень обміну інформацією між оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, Служби безпеки України та прикордонних військ;
- відсутність чіткої взаємодії між органами внутрішніх справ, Служби безпеки України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України;
- недосконалий механізм взаємодії Міністерства внутрішніх справ України з відповідними правоохоронними органами прилеглих держав. Особливо гостро ця проблема стоїть в прикордонних зонах. Це, насамперед, пов'язане з тим, що особи, які скоюють злочини на нашій території, можуть швидко уникнути покарання переховуючись в суміжних країнах, мають налагоджені міждержавні злочинні зв'язки, а також напрацьовані шляхи збуту, перевезення та придбання викрадених речей і цінностей, предметів і речовин, що виключені з законного обігу;

- відсутність науково обґрунтованих рекомендацій діяльності оперативних підрозділів по виявленню і ліквідації каналів нелегальної імміграції, осіб, причетних до переміщення нелегалів через територію України.

Кілька років в урядових колах точилася дискусія про створення Єдиної міграційної служби України, яка здійснювала б комплексне регулювання міграційними процесами. Доцільність її створення не викликало сумнівів у вищого керівництва держави. Однак рішення цього питання постійно гальмувалося такими моментами, як: фінансові проблеми, відсутність відповідної законодавчої бази і єдності підходів до вирішення цього важливого питання [6, с.210]. Проте, створення даної служби на сьогодні не вирішило всіх проблем.

Був також інший погляд на вирішення даної проблеми. Суть її полягає в тому, що оскільки ця діяльність вимагає застосування досить різних функцій, зосередити всю роботу по боротьбі з нелегальною міграцією в одних руках все одно не вдасться. Відтак, головне завдання полягає не в об'єднанні цих функцій, а в розвитку правових, матеріально-технічних і кадрових можливостей відомств, які вже займаються різними аспектами даної проблеми. А також, безумовно, в чіткій, злагодженій координації їх зусиль.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити *висновок*.

На даний час в нашій державі не вирішена проблема взаємодії та координації правоохоронних органів всіх рівнів з міграційною службою України щодо протидії нелегальній міграції, хоча і ведеться певна робота, спрямована на вдосконалення цієї взаємодії.

Цьому сприяє наявність значного обсягу нормативних актів, в основному, підзаконних, що регулюють процедури надання дозволів на в'їзд і виїзд на (з) території України громадян України, іноземців, біженців, працевлаштування, контроль за правилами в'їзду, виїзду і транзитного проїзду через територію нашої держави. Тобто виникає загальна необхідність акумулювання та кодифікації цих нормативних актів через зведення їх в єдиний акт – Міграційний кодекс України (*P.S.* До речі, Проект Концепції якого розроблено ДМС з метою виконання пунктів 17, 18 Плану заходів щодо реалізації Концепції здійснення першочергових заходів з реформування Державної міграційної служби на 2107 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 83-р, та Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 482 [7]).

Список використаної літератури

1. Права людини і їхній захист згідно норм міжнародного права : брошура для поліції / підгот. Р. Крошоу. Рада Європи, грудень 2000. Львів: Кальварія, 2002. – 15 с.
2. Стратегія державної міграційної політики. Агентство ООН з питань міграції <http://www.iom.org.ua/ua/ukrayina-pryynyala-novu-strategiyu-derzhavnoyi-migraciynoyi-polityky-rozroblenu-za-pidtrymky-mom>
3. Інструкція про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства: затв. наказом Адміністрації ДПСУ, МВС України, СБУ від 23.04.2012 № 353/271/150. Офіційний вісник України. – 2012. – № 42. – Ст. 96.
4. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : затв. наказом МВС України, ГПУ, СБУ, Держкомкордону України, ДМСУ, Держ. податк. адміністрації України від 09.01.1997 р. № 3/1/2/5/2/2. Офіційний вісник України. – 1997 р. – № 9. – Ст. 77.

5. Методика аналізу ризиків з метою протидії нелегальній міграції: затв. наказом МВС, МЗС, Мін. соц. політики, МОН, Служби зовн. Розвідки, СБУ від 29.04.2015 № 494/132/467/497/141/281. Офіційний вісник України. – 2015. – № 40. – Ст. 352.

6. Олефір В.І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект): дис. докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. – 497 с.

7. Проект Концепції Міграційного кодексу України <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/konsultacij-z-gromadskisty/gromadske-obgovorennja/proekt-konczepczij-proektu-migracijnogo-kodeksu-ukrajni.html>

S. G. Kuzmenko

**PROBLEM OF REAL INTERACTION AND COORDINATION OF ACTION
LAW-ENFORCEMENT BODIES OF ALL MIGRATION LEVELS THE SERVICE OF
UKRAINE AS AN ILLICIAL COUNTER
MIGRATION**

The article analyzes the problem of interaction and coordination of law enforcement agencies of all levels with the Migration Service of Ukraine in countering non-Russian migration. Considered the consequences of non-global migration. Dedicated to the problems of the non-universal migration of other sources of pollution, it is determined that the relative importance of the release of the product in the direction of transit and the implementation of the harmonization of the procedures for the production of wines, detection and investigation of violations of the current legislation on migration, customs and customs regulations, the prohibition of illegal immigration, smuggling and non-violent. The supply of cherry corrugated tubes and other injectors.

In addition, it has been proved that the organization and coordination of work in the direction of non-migratory migration is the exchange of information between the contact units. There is also a different view on solving this problem. Its essence lies in the fact that since this activity requires the use of quite different functions, to concentrate all work on combating non-Russian migration in one hand will not succeed at all. Therefore, the main task is not to combine these functions, but in the development of legal, material and existential and human resources of agencies that are involved in various assays of this problem. And, of course, in a clear, coordinated coordination of efforts.

Key words: *coordination, law enforcement agencies, migration service of Ukraine, counteraction, non-migration, migration policy, smuggling, border.*

Стаття надійшла до редакції 02.11.2018 р.

УДК 343.9

М. Л. Шелухін

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ**

У статті проаналізовано внутрішнє наповнення понять кримінологічна та криміналістична характеристика з точки зору предмету, об'єктів дослідження, закономірностей та практичних цілей наук кримінологія і криміналістика. Надано авторське поняття «кримінологічна характеристика». Зроблено висновок, що елементи кримінологічної характеристики злочинності у сфері економічної діяльності залежать від цілей розробки характеристики, тобто від спрямованості її практичного застосування.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, криміналістична характеристика, злочинність у сфері економічної діяльності, поняття та визначення кримінологічної характеристики, елементи кримінологічної характеристики.

Постановка проблеми. Економічна злочинність – це соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, яке проявляється у вчиненні особами навмисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності, відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг, а також встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон держави з метою отримання доходу.

За результатами опитування респондентів у світі в рамках Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року було визначено топ 5 видів економічних злочинів в 2018 році: хабарництво та корупція, незаконне привласнення майна, шахрайство у сфері закупівель, шахрайство у сфері управління персоналом, кіберзлочини [1].

Завдання протидії економічній злочинності відповідно до українського законодавства та наданих компетенцій виконують співробітники відповідних підрозділів Генеральної прокуратури України (ГПУ), Служби безпеки України (СБУ), Міністерства внутрішніх справ України (МВС), Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та податкової міліції Державної фіскальної служби (ПМ ДФС). І дійсно - співробітники цих правоохоронних органів попереджують, виявляють та проводять досудове розслідування злочинів, які зібрані в окремий розділ 7 Кримінального кодексу України «Злочини у сфері господарської діяльності», які досить часто називають «економічними злочинами». Іншими словами, саме ці норми кримінального законодавства України, зібрані в окремий розділ, охороняють вітчизняну економіку [1].

Станом на 1.01.2018 року до цього розділу входить 34 злочини, нормами яких охороняються суспільні відносини, що виникають під час здійснення господарської діяльності, та за порушення яких законодавством України передбачено кримінальну відповідальність [2].

Відповідно до відомостей державної статистичної звітності 1 СЛ, яку веде Генеральна прокуратура України, у 2016 році переліченими вище правоохоронними органами розслідувалось 9735 кримінальних проваджень, внесених до ЄРДР за вчинення злочинів вказаної категорії, а в 2017 році – 8740, що майже на 1 тис. кримінальних проваджень менше [1].

Рівень тіньової економіки в Україні стабільно росте, складаючи на сьогодні, за різними джерелами, вже близько 55-60%. Одночасно, зі значним зниженням рівня економіки, зростає загальнокримінальної злочинність, а злочинність по лінії економіки переходить до складу латентних. Тому, слідчими усіх правоохоронних органів в 2017 році закінчено та з обвинувальними актами направлено до суду тільки 1833 кримінальні провадження вказаної категорії, або лише 23% від загальної кількості [1].

Рівень хабарництва та корупції в українських організаціях виріс із 56% у 2016 році до 73% у 2018 році. У світі, за даними PwC, лише 25% респондентів відповіли, що їхні організації стикалися з випадками хабарництва та корупції, що майже втричі менше порівняно з українськими організаціями. Також, за результатами дослідження кожний третій український респондент (33%) зазначив, що його організація отримувала пропозицію дати хабаря протягом останніх двох років. Викликає занепокоєння той факт, що 23% українських респондентів очікують, що хабарництво та корупція, з поміж

інших видів економічних злочинів та / або шахрайства, буде найбільш суттєвим для їхніх організацій з точки зору фінансових збитків або інших наслідків у наступні два роки [3].

Українські організації відзначають, що від економічних злочинів та шахрайства найбільше постраждали їхня репутація/бренд (50%), відносини з бізнес-партнерами (42%) та взаємодія з регуляторами (38%) [3].

Виклад основного матеріалу. Кримінальне законодавство України не містить поняття «економічні злочини» або «злочини у сфері економіки», але в теорії кримінального права і кримінології проводяться наукові дослідження, пов'язані з розробкою такого поняття, виділенням більшої групи злочинів, які можуть посягати на основні інститути і сфери всього економічного механізму [2].

Але, багато вчених у всьому світі присвятило чимало наукових праць вивченню причин та умов, що сприяють вчиненню економічних злочинів, виявленню заходів щодо їх припинення.

Наймасштабніші кримінологічні дослідження економічної злочинності здійснили Ньюмен, Маннхейм, Едельхертц, Клиnard, Кайзер, Тидеман, Шнайдер та інші. Засновник теорії економічної злочинності американський кримінолог Е. Сатерленд у 1939 р. ввів поняття «білокомірцева» злочинність, яке стосувалося незаконної діяльності корпорацій, передусім їх менеджерів [4].

Серед зарубіжних учених також слід згадати головного директора ради з попередження злочинності при Департаменті юстиції Швеції Бу Свенсона, котрий аналізував явище, яке називав вже не білокомірцевою, а економічною злочинністю, і вказував, що до її складу необхідно відносити, перш за все, злочини, «які мають як прямий мотив економічну вигоду» [5, с. 100].

Окремим науковим і прикладним проблемам попередження злочинності в економіці України останнім часом приділяється значна увага. Вони розглядаються в дисертаційних дослідженнях, монографіях, відповідних розділах підручників і навчальних посібників, наукових статтях.

Значний внесок у дослідження цієї злочинності зробили О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, В.С. Зеленецький, О.М. Костенко, О.М. Литвак, Г.А. Матусовський, М.І. Мельник, Г.К. Мішин, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, І.К. Туркевич, В.Ю. Шепітько та ін. Але, на жаль, на сьогодні не достатньо досліджено у науковому плані низку ключових проблем економічної злочинності. Це стосується, і у тому числі, елементів кримінологічної характеристики злочинності у сфері економічної діяльності.

Криміналістична характеристика злочинів як наукова категорія набуває все більшого значення. Сформувавшись на основі узагальнення практики, логіки розвитку теорії, кримінологічна характеристика злочинів перетворилася в одну з фундаментальних наукових теорій та виступає засібом вирішення практичних завдань розслідування злочину. Проблема кримінологічної характеристики розвивається і в методиці розслідування економічних злочинів.

У зв'язку з тим, метою цієї статті є уточнення поняття та елементів кримінологічної характеристики злочинності у сфері економічної діяльності.

На наш погляд найбільш доцільно буде розглянути кримінологічну характеристику злочинності у сфері економічної діяльності в порівнянні з криміналістичною характеристикою.

Складові кримінологічної характеристики будь-яких видів злочинів впливають з поняття кримінології як науки. Аналогічно складові криміналістичної характеристики видів злочинів впливають з поняття криміналістики як науки.

Маючи на увазі, що:

криміналістика (прикладна наука) - досліджує закономірності приготування, скоєння та розкриття злочинів, виникнення і існування його слідів, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів, а також розробляє систему спеціальних прийомів, методів і засобів що застосовуються у ході попереднього розслідування для попередження, розкриття та розслідування злочинів, а також при розгляді питання її кримінальних справ в судах, а

кримінологія (соціологічна наука) - досліджує природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання злочинності та вивчає правопорушення (злочини), особу злочинця, причини і умови злочинності, шляхи і засоби її запобігання. Вона має завданням наукову розробку питань запобігання та протидії злочинності, зменшення її негативного та руйнівного впливу,

спробуємо виділити і порівняти основні складові криміналістики та кримінології, які визначають елементне співвідношення відповідних характеристик. Для наочності зведемо отримані дані в таблицю 1.

Табл. 1

	криміналістика	кримінологія
предмет	сукупність об'єктивних закономірностей, що включають закономірності виникнення інформації про злочин і його учасників, а також збирання, дослідження, оцінки і використання доказів	об'єктивні закономірності дійсності, які зумовлюють виникнення, стан, тенденції розвитку та зміни злочинності, особистісті злочинців, причини та умови злочинності, попередження злочинності
об'єкт	- злочинна діяльність і все, що пов'язано з підготовкою здійснення, реалізацією та приховуванням злочину; - криміналістична діяльність	суспільні відносини, які пов'язані зі злочинністю та вирішенням завдань її подолання
досліджує закономірності	приготування, скоєння та розкриття злочинів, виникнення і існування їх слідів, збирання, дослідження, оцінки і використання доказів	злочинності в цілому причини і умови окремих злочинів, особи злочинців, причини і умови злочинності, шляхи і засоби її запобігання
практична ціль	повне та своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення і супровід розкриття та розслідування злочинів	вироблення наукових і практичних рекомендацій, положень та висновків щодо підвищення ефективності боротьби зі злочинністю

Криміналістична характеристика злочинів може бути представлена як система узагальнених даних про певні однорідні типові ознаки суб'єкта цих діянь, мотивації його злочинної поведінки, предмет посягання, обстановку, злочинні наслідки, які мають значення для виявлення і розкриття злочинів криміналістичними засобами, прийомами і методами.

Криміналістична характеристика економічних злочинів в основному розробляється стосовно до певних груп, видів, різновидів таких діянь на основі виділення їх складових елементів, особливостей і ознак (слідів), закономірних зв'язків між ними, характерних для певного регіону, періоду, соціально-економічної ситуації, криміногенної обстановки. В цьому і полягає основне призначення криміналістичної характеристики злочинів.

Головним в з'ясуванні сутності криміналістичної характеристики в тому числі економічних злочинів є те, що в ній відбиваються особливості певної класифікаційної безлічі злочинів, що мають значення для їх розкриття. Такі особливості називають «криміналістично значущими» як комплекси типових змін у вигляді ознак (слідів в широкому сенсі), характерних для певних множин злочинів.

Для розробки наукових рекомендацій щодо виявлення та розкриття злочинів, всебічного, повного та об'єктивного дослідження пов'язаних з ними обставин необхідно не тільки узагальнення оперативно-розшукового і слідчого досвіду, практики судового розгляду (слідчо-судової практики), але і більш глибоке комплексне дослідження самих злочинів певного виду, фактологічних та статистичних даних про них. З цією метою з середини 60-х років в процесі наукових кримінологічних і криміналістичних досліджень злочинності, окремих видів злочинів почали активно застосовуватися соціологічні методи. Поряд з вивченням кримінальних справ за спеціально розробленими програмами вченими-кримінологами, криміналістами, процесуалістами, психологами проводилися опитування суб'єктів кримінального процесу, а також осіб, засуджених за вчинення злочинів. Ці дослідження закономірно привели до необхідності розробки галузевих видів юридичних характеристик відповідних видів злочинів.

Сутність криміналістичної характеристики розглядається і як система, що містить дані про закономірні зв'язки складових її елементів, встановлених на основі узагальнення матеріалів кримінальних справ, безпосереднього вивчення слідчої практики.

Криміналістична характеристика, в свою чергу, виступає основою для побудови систем типових версій, які використовуються у вирішенні конкретних слідчих завдань, висування робочих версій. На цій основі робляться спроби розробити системи визначення параметрів особи, яка вчинила злочин, з урахуванням аналізу типових слідів, особливостей обставин, характерних для аналогічних випадків.

Криміналістична характеристика займає вихідне положення в структурі методики розслідування того чи іншого виду злочину як джерело інформації про таких діяннях, необхідної для побудови програм розслідування.

Для з'ясування сутності криміналістичної характеристики злочинів необхідно розглянути питання про її класифікацію. У криміналістичній літературі воно висвітлюється під різними кутами зору. Більшість авторів виділяють криміналістичну характеристику групи і виду злочинів. Однак не всі криміналісти поділяють думку про необхідність загальної (для всіх злочинів) криміналістичної характеристики і характеристики конкретного злочину. При зазначених відмінностях в підходах до цієї проблеми склалася основа класифікації видів криміналістичної характеристики

злочинів за рівнем, широтою охоплення розкритих ними явищ, яка виглядає наступним чином: криміналістична характеристика конкретного злочину; криміналістична характеристика групи, виду, різновиду злочинів; криміналістична характеристика класу злочинів; загальна криміналістична характеристика злочинів [6-8].

Таким чином, в широкому, загальнотеоретичному плані можна говорити про криміналістичну характеристику злочинів як про систему, що містить сукупності «криміналістично значущих» ознак. Такий висновок будується на аналізі вже відомих, розроблених криміналістичних характеристик злочинів окремих груп і видів, їх науковому узагальненні, що становить основу розвитку загального вчення про криміналістичну характеристику злочинів [6-8].

Що стосується економічних злочинів практична значущість криміналістичної характеристики розкривається в її рекомендаціях щодо встановлення і застосування «криміналістично значущих» комплексів ознак злочинів різного ступеня спільності. Види криміналістичних характеристик повинні будуватися відповідно до класифікації економічних злочинів стосовно: до класу злочинів - економічних - найбільш широкої їх спільності; групам злочинів, наприклад корисливим злочинам проти власності та ін.; видам злочинів, наприклад посадових розкрадань (розкрадання шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем) та ін.; різновидам злочинів, наприклад розкраданням на підприємствах м'ясної виробництва і ін., а в ряді випадків також з конкретизацією різновидів злочинів, наприклад по виду продукції, що випускається, технології (ковбасної, консервної і т.д.) [6-8].

Таким чином, конкретизація криміналістичної характеристики відбувається за рахунок виділення певних компонентів (наприклад, механізму злочину, прийомів злочинних способів, обставин і умов вчинення злочину та ін.), що мають в ряді випадків вирішальне значення для розслідування злочину. При цьому деякі елементи криміналістичної характеристики можуть містити компоненти, що відносяться до інших юридичних характеристик, наприклад елемент «особистість злочинця» може містити компоненти, які пов'язані з психологічними факторами і впливають на формування і здійснення злочинних цілей. Виходячи з цього криміналістична характеристика злочинів може розглядатися як система, що складається з елементів, які включають в себе окремі підсистеми компонентів.

Як пише А.Ф. Лубін, до теперішнього часу склалися два основних підходи до побудови криміналістичної характеристики злочинів у сфері економіки [9, с. 45]. Один з них пов'язаний з описом деяких елементів і називається елементним, інший - з описом фаз злочинної діяльності і називається фазовим.

Очевидно, що «фазовий» підхід до структури криміналістичної характеристики злочинів представлений у вигляді чотирьох фаз (етапів, стадій) злочинної діяльності: перша включає в себе кримінальний збір та оцінку даних про можливості і передбачуваних вигоди скоєння злочину, друга охоплює безпосередню підготовку до реалізації злочинного задуму, третя полягає в його здійсненні і четверта - в розвитку злочинної діяльності.

Криміналістична характеристика як накопичувач і джерело відомостей про певні види злочинів виконує інформаційну функцію, являє собою єдину інформаційну систему.

У таблиці 2 відобразимо структурні елементи кримінологічної характеристики злочинності, в тому числі і в сфері економічної діяльності.

Табл. 2

Елементи

об'єктивні	місце, час, предмет, технологія, документообіг, кон'юнктура, рівень протистояння служби боротьби з економічними злочинами
суб'єктивні	статус, мотив, цільова установка, операціональна установка, злочинні зв'язки, рольові функції, властивості характеру, схильності
комплексні	засоби, процедури, особи, документи, речові докази

Переходячи до поняття кримінологічної характеристики злочинності в сфері економічної діяльності та її елементів необхідно відзначити, що цей вид характеристики є вихідним етапом для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів запобігання злочинам. Якщо розглядати попередження злочинів як цілісну систему, то однією її складовою частиною є кримінологічна характеристика, а інший - розробка і реалізація профілактичних заходів.

У таблиці 3 схематично наведено традиційний погляд на елементи кримінологічної характеристики (з точки зору представників східної школи кримінології) в цілому[10]*.

Табл. 3



За характером проявів і своєю сутністю елементи кримінологічної характеристики

* Відмінності в теоретичних і практичних кримінологічних дослідженнях в східній і західній школах визначаються домінуючими в цих країнах кримінологічними теоріями злочинності: в країнах східної школи - класична і позитивістська; в країнах західної школи - соціологічні теорії. Незалежно від країн кримінологічних шкіл найважливішою складовою кримінології є право. Залежно від кримінологічних шкіл на правову складову в наповненні кримінології в східній школі припадає близько 2/3, а що залишилися 1/3 припадають на соціологічну, політологічну, психологічну, медичну, математичну і інші складові, а в західній школі навпаки.

поділяються на суб'єктивні, об'єктивні, а також комплексні, що з'єднують ознаки перших двох категорій:

- суб'єктивні: властивості особистості злочинця; мотив і мета злочину; властивості особистості потерпілого;
- об'єктивні: статистика злочинів; відомості про соціальні умови (обстановці) злочину (суспільно-політична; геополітична; соціально-економічна; час; географія і т. п.);
- комплексні: причини злочинів; наслідки злочинів; механізм злочину; обставини, що сприяють злочинам.

Разом з тим, при аналізі елементів кримінологічної характеристики необхідно відзначити, що до найбільш найважливішим наповненням суб'єктивної, об'єктивної і комплексної її частин відноситься соціологічне наповнення. А саме: всі елементи кримінологічної характеристики розкривається однозначно тільки через суспільні дослідження – соціологічні, соціально-психологічні, медичні, економічні тощо.

Беручи до уваги соціологічним складову кримінологічної характеристики необхідно відзначити, що сукупність елементів зазначених у вищенаведеній таблиці №3 не відображають в повному обсязі саму характеристику, а дають розуміння тільки її юридичної частини.

У зв'язку з множинністю досліджуваних кримінологічних параметрів вчені-юристи східної школи кримінології практично не намагаються дати загальне визначення кримінологічної характеристики, а визначення, що наведені в науковій літературі носять загальний характер. Наприклад:

- кримінологічна характеристика - опис властивостей, закономірностей, факторів і наслідків злочинності (окремого її роду або виду), а також властивостей особистості злочинця (окремого її типу) [11];

- кримінологічна характеристика як сукупність ознак злочинних діянь, значення яких необхідно для здійснення ефективної боротьби з ними, - найважливіший інструмент визначення провідних напрямків активізації діяльності по профілактиці злочинів[12];

- конкретний зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні всіх ознак, що становлять у своїй сукупності і взаємозв'язку її структуру. Тут можна виділити три основні блоки: кримінологічних значимі ознаки злочину; дані, що розкривають кримінологічну ситуацію вчинення злочину таких типів; ознаки, що визначають специфіку діяльності з попередження злочинів[13].

Разом з тим достатнього поширення отримали кримінологічні характеристики окремих видів злочинів: насильницьких; політичних, на релігійному ґрунті тощо.

Визначення кримінологічної характеристики необхідно формулювати беручи до уваги предмет кримінології як соціологічної науки. Тому, на наш погляд, кримінологічна характеристика, в загальному плані, це комплексний опис соціологічних, психологічних, медичних, кримінальних, географічних та інших факторів, які характеризують природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання злочинності; правопорушення (злочинну), особу злочинця, причини і умови злочинності, шляхи і засоби її запобігання.

Ще раз необхідно зазначити, що масив досліджуваної кримінологічної інформації містить дані, які вивчаються точними (математика, інформатика), гуманітарно-суспільними (історія, культурологія, педагогіка, політологія, психологія, соціологія, право, етнографія, економіка, теологія) та медичними науками (мікробіологія, генетика, психіатрія, психофізіологія, наркологія, медико-соціальна експертиза та реабілітація, патологічна анатомія і фізіологія, токсикологія, судова медицина, фармакологія).

Конкретизація кримінологічної характеристики відбувається за рахунок виділення певних компонентів. Наприклад: групи злочинів об'єднаних родовими ознаками (злочинність неповнолітніх, рецидивна злочинність, економічна злочинність, насильницькі злочини, загальнокримінальна корислива злочинність, організована злочинність тощо); особистості злочинців в залежності від їх особистісних якостей і соціального статусу (освіта, культура, вік, сімейний стан тощо); злочинність взагалі в певному регіоні; запобігання злочинності залежно від шляхів і засобів (підвищення рівня життя, здійснення різних соціальних програм, посилення поліцейських функцій тощо) і т.д.

Як зазначалося вище, конкретизація кримінологічної характеристики відбувається за рахунок виділення певних компонентів, в тому числі це стосується також і до кримінологічної характеристики злочинності у сфері економічної діяльності.

Стосовно до кримінологічної характеристики злочинності у сфері економічної діяльності до виділених певних компонентів на наш погляд необхідно віднести такі, які саме мають відношення до злочинності в сфері економіки взагалі і конкретних злочинів зокрема.

Так як будь-яка кримінологічна характеристика, в тому числі і економічної злочинності, має прикладний характер, то досліджувані параметри (елементи) залежать від цілей розробки характеристики, тобто від спрямованості застосування (організація поліцейської діяльності по розкриттю злочинів, розробка соціальних програм, профілактика злочинності тощо) характеристики.

Кримінологічна характеристика як накопичувач і джерело відомостей про певні види злочинної діяльності виконує інформаційну функцію, являє собою єдину інформаційну систему. Отримання і використання такої інформації можливі шляхом вилучення і аналізу відомостей, що відносяться до окремих елементів кримінологічної характеристики які характеризують природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання злочинності; правопорушення (злочинну), особу злочинця, причини і умови злочинності, шляхи і засоби її запобігання. У цьому сенсі всі елементи системи теоретично рівнозначні, і ділити їх на основні та другорядні недоцільно.

Всі елементи кримінологічної характеристики є взаємопов'язаними між собою, причому зв'язок обумовлено особливостями причинно-наслідкового процесу. Структура зв'язків елементів криміналістичної характеристики економічних злочинів відображає її динамічний, «фазовий» характер.

Кримінологічна характеристика злочинності у сфері економічної діяльності може використовуватися під час запобігання злочинам у сфері економіки та включає в себе узгоджену систему заходів політичного, економічного, соціального, організаційно-правового характеру, спрямованих на усунення передумов цих протиправних дій. Їх реалізація сприяє економічному розвитку, підвищенню добробуту населення, а відтак і загальному соціальному прогресу.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що поняття кримінологічна характеристика (в загальному плані) можна викласти як - комплексний опис соціологічних, психологічних, медичних, кримінальних, географічних та інших факторів, які характеризують природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання злочинності; правопорушення (злочинну), особу злочинця, причини і умови злочинності, шляхи і засоби її запобігання.

Кримінологічна характеристика злочинності у сфері економічної діяльності містить в себе певні елементи, притаманні природі, сутності, закономірностям виникнення, суспільного прояву та запобігання економічної злочинності;

правопорушенням (злочинам), особі злочинця, причинам і умовам економічної злочинності, шляхам і засобам її запобігання.

Параметри (елементи) кримінологічної характеристики злочинності у сфері економічної діяльності залежать від цілей розробки характеристики, тобто від спрямованості її застосування (організація поліцейської діяльності по розкриттю злочинів, розробка соціальних програм, профілактика злочинності тощо).

Список використаної літератури

1. Статистичні дані Генеральної прокуратури України ; Staty'sty'chni dani General'noyi prokuratury` Ukrayiny`
2. Кримінальний кодекс України. Прийнято Законом України від 5 квітня 2001 року № 2341 // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131 ; Kry`minal'ny`j kodeks Ukrayiny`. Pry`jnyato Zakonom Ukrayiny` vid 5 kvitnya 2001 roku # 2341 // Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayiny`, 2001, # 25-26, st.131
3. PwC Украина. Официальный сайт. Режим доступа: <https://www.pwc.com/ua/ru/about.html> ; PwC Ukraina. Ofitsialnyiyy sayt. Rezhim dostupa: <https://www.pwc.com/ua/ru/about.html>
4. Sutherland E.H. White-Collar Criminality / E.H. Sutherland // American Sociological Review. 1940. № 5. P. 1–11.
5. Свенссон Б. Экономическая преступность / Б. Свенссон; [пер. со швед.]. М.: Прогресс, 1987. 160 с. ; Svcnccon B. Eкономическая преступность / B. Svcnccon; [пер. со shved.]. М.: Прогресс, 1987. 160 s.
6. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: [у 3 кн.] / А.П. Закалюк. К.: Видавничий дім Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. ; Zakalyuk A.P. Kurs suchasnoyi ukpayinc`koyi kry`minologiyi: [u 3 kn.] / A.P. Zakalyuk. K.: Vy`davny`chy`j dim In Yupe, 2007. Kn. 1: Teopety`chni zasady` ta ictoriya ukpayinc`koyi kry`minologichnoyi nauky`. 424 s.
7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: [у 3 кн.] / А.П. Закалюк. К.: Видавн. дім Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с. ; Zakalyuk A.P. Kurs suchasnoyi ukpayinc`koyi kry`minologiyi: [u 3 kn.] / A.P. Zakalyuk. K.: Vy`davn. dim In Yupe, 2007. Kn. 2: Kry`minologichna xapakerty`cty`ka ta zapobigannya vchy`nennyu okremy`x vy`div zlochy`niv. 712 s.
8. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: [у 3 кн.] / А.П. Закалюк. К.: Видавн. дім Ін Юре, 2007. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с. ; Zakalyuk A.P. Kurs suchasnoyi ukpayinc`koyi kry`minologiyi: [u 3 kn.] / A.P. Zakalyuk. K.: Vy`davn. dim In Yupe, 2007. Kn. 3: Prakty`chna kry`minologiya. 320 s.
9. Лубин А.Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 : Н. Новгород, 1997.- 337 с. ; Lubin A.F. Metodologiya kriminalisticheskogo issledovaniya mehanizma prestupnoy deyatel'nosti : Dis. ... d-ra yurid. nauk : 12.00.09 : N. Novgorod, 1997.- 337 s.
10. Кудрявцев В.Н. Криминалогия. Электронный учебник. 2009 Режим доступа: <http://lib.sale/pravo-kriminologiya/kriminologiya.html> ; Kudryavtsev V.N. Kriminologiya. Elektronnyiy ucheb'nik. 2009 Rezhim dostupa: <http://lib.sale/pravo-kriminologiya/kriminologiya.html>
11. Большой юридический словарь [Текст] / Под ред.: А.Я.Сухарева, В.Е.Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2004. – 704 с. ; Bolshoy yuridicheskiy slovar [Tekst] / Pod red.: A.Ya.Suhareva, V.E.Krutskih. – 2-e izd., pererab. i dop. – М. : Infra-M, 2004. – 704 s.

12. Алауханов Е. Криминология. Учебник / Е. Алауханов – Алматы. 2008. - 429 с. ; Alauhanov E. Kriminologiya. Uchebnik / E. Alauhanov – Almatyi. 2008. - 429 s.

13. Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Криминология. 4-е изд. / В.Н.Кудрявцев, В.Е.Эминов — М.: Норма, 2009. - 800 с. ; Kudryavtsev V.N., Eminov V.E. Kriminologiya. 4-e izd. / V.N.Kudryavtsev, V.E.Eminov — M.: Norma, 2009. - 800 s.

M. L. Shelukhin

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CRIME IN ECONOMIC ACTIVITY: CONCEPT AND ELEMENTS

The article analyzes the internal content of the concepts of criminological and forensic characterization from the point of view of the subject, objects of research, laws and practical orientation of the sciences criminology and forensic science. Provided by the author's concept of "criminological characteristics". It is concluded that the elements of the criminological characteristics of crime in the sphere of economic activity depend on the purpose of developing a characteristic, that is, on the direction of its practical application

Keywords: *criminological characteristics, criminological characteristics, criminality in the sphere of economic activity, understanding and definition of criminological characteristics, elements of criminological characteristics.*

Стаття надійшла до редакції 06.11.2018 р.

УДК 342.7(477)

О. В. Батанов, В. В. Сметана

ПРАВОЗАХИСНИЙ РЕСУРС ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розглядається сучасний правозахисний потенціал громадських правозахисних організацій у сфері місцевого самоврядування, відмінності цих організацій від інших неурядових організацій, котрі носять концептуальний характер і проявляються у направленості, завданнях, принципах та формах діяльності таких організацій. З'ясовуються їх завдання, основні напрями діяльності та функції, в яких втілюється їх активна роль у формуванні громадянського суспільства. Функції орієнтують правозахисні громадські організації на досягнення єдиної мети для усієї їх системи – захист прав та свобод людини і громадянина.

Аналізуються основні форми реалізації функцій громадських правозахисних організацій, під якими розуміються зовні виражені дії, що здійснюються цими організаціями в процесі здійснення правозахисної діяльності в рамках своїх повноважень і які викликають певні наслідки, уявляють собою закріплені законом заходи, шляхом застосування котрих відбувається попередження і профілактика порушень прав людини, поновлення порушених прав і вплив на порушника.

Розглядаються методи недержавного захисту прав і свобод особистості, які використовують правозахисні організації у сфері місцевого самоврядування, і які представляють собою прийоми, засоби та способи впливу суб'єктів правозахисної діяльності на органи місцевого самоврядування, суб'єктів, які порушили права особистості з метою досягнення соціально корисного результату.

Ключові слова: *права людини, громадські правозахисні організації, правозахисна діяльність, місцеве самоврядування, функції, методи, громадська правосвідомість.*

Постановка проблеми. У конституційно-правовому механізмі захисту прав людини важливе місце посідають громадські правозахисні організації, які функціонують на рівні місцевого самоврядування і разом з спеціалізованими державними організаціями, а іноді незалежно, надають допомогу фізичним та юридичним особам у захисті прав в різних сферах суспільного життя, в такий спосіб сприяючи коригуванню правозахисної складової державної політики.

Правозахисна діяльність таких організацій є цілісним і упорядкованим процесом взаємодії ланок правового механізму, спрямованим на утвердження і захист прав і свобод людини, досягнення стану їх реальної захищеності, а також здійснення ефективного контролю за їх дотриманням органами та посадовими особами місцевого самоврядування.

Рівень розвитку громадських правозахисних організацій дозволяє науковцям розглядати їх як самостійний інститут, який складається в рамках підгалузі конституційного права, що регулює конституційне положення людини і громадянина, під яким розуміється сукупність норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією громадянами права на об'єднання, створенням, діяльністю, реорганізацією та ліквідацією громадських правозахисних організацій.

Дослідження проблематики захисту прав людини, в тому числі й на рівні місцевого самоврядування, громадськими правозахисними організаціями та іншими об'єднаннями громадян має важливе практичне значення як для подальшого вдосконалення інституту прав людини в Україні, так і прискорення процесу децентралізації і реформування системи місцевого самоврядування в Україні, підвищення рівня правової культури українського суспільства та ефективності і законності діяльності органів місцевого самоврядування.

Наукове обґрунтування теми дослідження. Проблематика захисту прав людини неурядовими правозахисними організаціями є актуальною, а окремі її аспекти були предметом дослідження багатьох сучасних науковців, зокрема О.М. Бикова, Ю.М. Бисаги, Д.М. Белова, О. М. Ващука, Л. О. Ємця, Є. Ю. Захарова, О. О. Кожушка, В. М. Кравчука, І. Т. Темеха та інших. Але науковий інтерес досліджень зосереджений, в основному, на організаційно-правових аспектах створення і діяльності організацій громадянського суспільства та характеристиці окремих напрямів діяльності недержавних організацій юридичного спрямування (права людини, протидія насильству, гендерна рівність, тощо). В той же час тема організації і функціонування громадських правозахисних організацій в сфері місцевого самоврядування є ще недостатньо розробленою, а дослідження носять фрагментарний характер.

Тому метою даного дослідження є спроба охарактеризувати сучасний правозахисний потенціал громадських правозахисних організацій у сфері місцевого самоврядування, з'ясувати їх завдання і функції.

Викладення основного матеріалу. Правозахисні організації відрізняються від інших форм громадських об'єднань своєю місією і цілеспрямованістю. Вони виступають на підтримку і заохочення різних прав людини, наприклад прав на життя, харчування і воду, належний рівень здоров'я, достатнє житло, ім'я та громадянство, освіту, свободу пересування і недискримінацію та інших. Іноді вони займаються правами окремих категорій осіб, наприклад правами жінок, правами дітей, правами осіб, що належать до національних меншин, правами біженців і внутрішньо переміщених осіб тощо [13, с.117]. Динаміка появи тих чи інших правозахисних організацій залежить від нагальності вирішення тих чи інших суспільних проблем, які виникають щодо дотримання і захисту певних прав людини і громадянина. Так, в

Україні, як справедливо зазначає А. Алмаші, в останній рік після Революції гідності та початку конфлікту в Автономній Республіці Крим, місті Севастополі і на Донбасі створено чимало неурядових правозахисних організацій, які займаються захистом прав людини щодо внутрішніх вимушених переселенців із Криму та Донбасу, військовослужбовців, учасників добровільних батальйонів. У цьому контексті, на думку цього автора, започатковано чимало волонтерських ініціатив, які здійснюються переважно неурядовими правозахисними організаціями, які сприяли позитивним реформам у сфері оборони й військової служби, сприяли вирішенню багатьох проблем реалізації та захисту прав людини, які виникли у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на Донбасі. Ці волонтерські ініціативи свідчать про подальший розвиток громадянського суспільства в Україні, який засвідчує, що неурядові правозахисні організації є невід'ємним елементом сучасної демократичної держави й можуть суттєво допомогти державі навіть у найбільш критичні моменти [2, с.98].

Відповідно до характерних ознак, громадські правозахисні організації визначають як: «неполітичне, офіційно зареєстроване, внутрішньо упорядковане, добровільне об'єднання фізичних та юридичних осіб, засноване на приватних коштах, не підпорядкованого органам виконавчої влади та не наділеного владними повноваженнями, діяльність якого проводиться як на безкоштовній, так і на платній основі, спрямована на захист прав як фізичних, так і юридичних осіб» [8, с.78]; «інститут громадянського суспільства, рівноправне, самоврядне, некомерційне формування, що створюється добровільно для реалізації спільних інтересів індивідів, що діє самостійно і незалежно від держави на основі принципів законності і гласності з метою забезпечення і захисту прав і свобод людини і громадянина» [3, с.17].

Громадські правозахисні організації у сфері місцевого самоврядування, поряд із загальними для всіх неурядових організацій властивостями, мають свої відмінності, котрі носять концептуальний характер і проявляються у направленості, завданнях, принципах та формах діяльності таких організацій.

Завданнями діяльності місцевих громадських правозахисних організацій є: сприяння дотриманню і захисту прав і свобод людини, закріплених в міжнародно-правових актах, Конституції і національному законодавстві, на території відповідної громади; моніторинг стану з правами людини на території громади; інформування населення та органів місцевої влади про права людини; підвищення рівня освіченості та правової культури в галузі прав людини; заохочення становлення цінностей і розвиток установок, що сприяють повазі і усвідомленню прав людини.

Основні напрями діяльності громадських правозахисних організацій відображені в їх функціях. Функціям правозахисних громадських організацій, на думку І. Темеха, властиві такі суттєві ознаки: функції є безпосереднім проявом сутності та соціального призначення правозахисних громадських організацій; функції розкривають зміст діяльності правозахисних громадських організацій; функції виникають та розвиваються відповідно до їх статутних цілей та завдань; в функціях проявляється специфіка та особливості правозахисних громадських організацій; функції реалізуються в певних формах; функції орієнтують правозахисні громадські організації на досягнення єдиної мети для усієї їх системи – захист прав та свобод людини і громадянина; в функціях правозахисних громадських організацій втілюється їх активна роль у формуванні громадянського суспільства [10, с.7].

Правозахисним організаціям на місцевому рівні притаманні функції, які логічно витікають з характеру та задач їх діяльності: розгляд заяв фізичних і юридичних осіб чи їхніх асоціацій про недотримання прав і свобод людини, закріплених у Конституції,

міжнародному праві і національному законодавстві; інформування подавця заяви про його права і можливості їхнього правового захисту і сприяння йому в доступі до цих засобів; здійснення посередницьких функцій для відновлення порушених прав і свобод за допомогою погоджувальної процедури; проведення громадських розслідувань фактів порушень прав людини (як за заявами фізичних і юридичних осіб, так і з власної ініціативи); скерування заяв (від імені заявника або від свого імені) компетентним органам для вирішення; звернення від імені заявника або від свого імені в суд, державні і міжнародні організації; винесення громадського осуду і громадського попередження органам і (або) особам, чії дії (бездіяльність) призвели до порушення прав і свобод людини; публікація висновків у ЗМІ; участь у нормотворчій діяльності органів місцевого самоврядування; пропаганда правозахисних ідей і створення для цього просвітницьких друкарських, аудіо-, фото- і кіноматеріалів про права людини та способи їх захисту; розробка навчальних планів, методик і програм викладання прав людини для різноманітних соціальних і фахових груп; проведення спеціалізованих семінарів з прав людини для представників «професій ризику» (співробітників органів внутрішніх справ і служб безпеки, службовців пенітенціарних закладів та установ, адвокатів, суддів, прокурорів, військовослужбовців, лікарів, журналістів, профспілкових діячів, соціальних робітників), представників законодавчої і виконавчої гілок влади, пов'язаних із створенням і виконанням законодавства, що стосується прав людини; організація різноманітних публічних кампаній і акцій з метою утвердження прав людини в суспільній свідомості (конкурсів на кращий твір про права людини і конкурсів малюнків та фотографій для школярів, олімпіад для студентів, спеціальних заходів, присвячених Дню прав людини і т.п.); збір і поширення матеріалів з історії розвитку ідеї прав людини й історії правозахисного руху [12, с.558] тощо.

Звідси, основними формами реалізації функцій громадських правозахисних організацій, під якими розуміються зовні виражені дії, що здійснюються цими організаціями в процесі здійснення правозахисної діяльності в рамках їх повноважень і які викликають певні наслідки, уявляють собою закріплені законом заходи, шляхом застосування котрих відбувається попередження і профілактика порушень прав людини, поновлення порушених прав і вплив на порушника, є: громадські розслідування фактів порушень прав людини публічними органами влади і управління; моніторинг і аналіз стану з правами людини на території муніципальної громади; пропаганда правозахисних ідей, правове виховання; участь в нормотворчому процесі представницьких органів місцевого самоврядування; контроль за дотриманням забезпечення і захисту прав і свобод людини і громадянина публічними суб'єктами місцевого самоврядування та іншими структурами і організаціями на території громади; правова просвіта населення; проведення розслідування порушень за заявами громадян та допомога у відновленні порушеного права тощо.

Громадські правозахисні організації часто з'ясовують обставини порушень прав людини, збирають інформацію про них і розсилають її. Вони можуть, наприклад, застосовувати лобістські стратегії, щоб привернути до своїх повідомлень увагу громадськості та провідних політиків, суддів і правоохоронців, щоб домогтися розгляду результатів проведених розслідувань (наприклад, журналістських розслідувань) і усунення порушень прав людини [2, с.8].

У науковій літературі наголошується на важливості превентивних форм діяльності громадських правозахисних організацій. Так, справедливим є зауваження Л.Новак-Каляєвої, що «активісти правозахисту не повинні чекати порушень прав людини владними органами або будь-якими приватними структурами чи особами, а сприяти їх уникненню, тобто допомагати людям ще до того, як вони стають “жертвами”

репресій, зловживань, корупції, перевищення службових повноважень тощо, тобто до порушення їх прав, а виходить, що і замість порушень, які не відбудуться», що правозахисні організації «повинні усвідомити необхідність перейти від режиму реагування та “присоромлення” порушників після факту порушення прав людини до розвитку активної стратегії профілактики, освіти, активізації місцевих громад у напрямі розширення прав і можливостей своїх членів» [4, с.211]. Цілком погоджуємося також з думкою названого автора, що «намагання запобігти порушенню прав людини повинні бути спільною справою рівноправних партнерів: державних органів, активістів правозахисту та населення, яке в такий спосіб не матиме перспективи поповнити трагічні ряди осіб, чиї права потрібно захищати. Тільки за таких умов термін “правозахист” отримає те логічне наповнення, що найбільше відповідає його початковому змістові й служитиме розширенню прав і свобод людини» [4, с.199]. Тобто, в ідеалі громадські правозахисні організації за допомогою юридичних процедур повинні примушувати публічні органи місцевої влади та їх посадових осіб до усунення умов і причин, що сприяють порушенням прав людини.

Чималу роль відіграють громадські правозахисні організації у наданні соціальних послуг та захисті інтересів найбільш вразливих соціальних груп і верств населення, які потребують допомоги (ветерани праці і громадяни похилого віку; інваліди; особи, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи; багатодітні та малозабезпечені сім'ї; самотні матері; безпритульні діти; особи без визначеного місця проживання; жертви репресій; біженці тощо). Діяльність громадських правозахисних організацій в цьому напрямку органічно пов'язана із зазначеною вище «стратегією профілактики правопорушень» прав людини. У статті 13 Закону України «Про соціальні послуги» говориться про можливість місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування на конкурсній основі укладати договори про надання соціальних послуг із суб'єктами які їх надають, зокрема, недержавними громадськими об'єднаннями [7]. Соціальне партнерство з неурядовими організаціями вигідно і державі, і органам місцевого самоврядування, як з політичних, так і з економічних міркувань. Політична вигода полягає в тому, що, заповнюючи соціальні ніші, посилюючи адресність соціальної допомоги та підтримки і сприяючи впровадженню в офіційну соціальну структуру нових форм і методів соціального захисту, неурядові організації сприяють зниженню соціальної напруженості і підвищенню довіри громадян до офіційної соціальної політики. Економічна вигода полягає в спроможності громадських правозахисних організацій залучати додаткові, благодійні, фінансові кошти до соціальних зусиль держави та муніципальної влади.

Важливим напрямком в діяльності громадських правозахисних організацій є налагодження співпраці з органами місцевого самоврядування і в інших сферах суспільних відносин. Особливо актуальним це питання стає в наш час, коли в Україні відбуваються трансформаційні зміни системи місцевого самоврядування та формату відносин між центром і регіонами. Розвиток співпраці між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями обумовлений широким спектром повноважень органів місцевого самоврядування, які вони отримали в зв'язку з децентралізацією управління, особливо в соціальній сфері. В умовах браку кваліфікованих працівників і недостатності фінансування відповідних служб місцевого самоврядування потребує підтримки, насамперед, з боку суб'єктів та інститутів громадянського суспільства [11, с.312]. Для громадських правозахисних організацій співпраця з органами місцевого самоврядування є необхідною для реалізації своїх проектів, отримання підтримки на рівні влади. Співпраця підсилює органи місцевого самоврядування і підвищує рівень залучення громадян до вирішення місцевих проблем,

об'єднує зусилля, можливості та ресурси кожної сторони задля вирішення важливих соціальних проблем, вирішення яких поодиночі – неефективне.

Ще одним значимим механізмом взаємодії місцевої влади та громадських правозахисних організацій, є організація та забезпечення експертно-аналітичної діяльності, зокрема, аналіз існуючого нормативно-правового поля, планування та сприяння побудові соціально орієнтованої системи норм; організація та забезпечення суспільно-просвітницької діяльності та підвищення правової культури населення тощо. Експертна співпраця сприяє своєчасному контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування і її корегуванню в інтересах громади.

Необхідною є також взаємодія громадських правозахисних організацій з органами внутрішніх справ і муніципальною міліцією, які виконують важливі правоохоронні і правозахисні функції, покликані захищати життя, здоров'я, права і свободи громадян, їх власність від злочинних та інших протиправних посягань. Важливість такої взаємодії пояснюється, перш за все, тим, що цілі громадських правозахисних організацій та органів внутрішніх справ значною мірою збігаються: захист прав людини. На жаль, як зазначається у юридичній літературі, взаємодія правозахисних організацій з органами внутрішніх справ на сьогодні залишається проблематичною, так як довгий час вони виконували різні ролі в нашій державі [5, с.2]. Сьогодні перед органами внутрішніх справ стоять завдання формування правової держави і захисту прав людини, вирішення яких неможливо без створення ефективних форм взаємодії з громадськістю та громадськими правозахисними організаціями як одним з інститутів громадянського суспільства. Така взаємодія найбільш перспективно може відбуватися за такими напрямками, як: формування суспільної думки і підвищення авторитету органів внутрішніх справ; громадський контроль (моніторинг) за діяльністю органів внутрішніх справ; підвищення правової культури і навчання правам людини співробітників органів внутрішніх справ; взаємний обмін інформацією; проведення профілактичних заходів порушень прав людини; робота з потерпілими.

Форми і методи взаємодії дуже різноманітні і залежать не тільки від конкретних умов, але і від специфіки діяльності, компетенції суб'єктів взаємодії, їх реальних можливостей тощо. Але, узагальнюючи основні наукові погляди на цю проблематику, можна виділити дві основні групи різних форм взаємодії: взаємодія в формі інформаційного обміну і взаємодія в формі безпосередньо спільної діяльності.

Методи недержавного захисту прав людини, які використовують правозахисні організації у сфері місцевого самоврядування, являють собою прийоми, засоби та способи впливу суб'єктів правозахисної діяльності на органи місцевого самоврядування, суб'єктів, які порушили права особистості, а також постраждалих від правопорушень в рамках чинного законодавства з метою досягнення соціально корисного результату. Своєрідність зазначених методів обумовлено характером громадських відносин і визначається такими рисами: особливістю правового статусу учасників правовідносин; особливим характером правовідносин, які спрямовані на захист прав і свобод людини і громадянина; особливістю складу юридичних фактів; специфікою відповідальності суб'єктів. До методів діяльності громадських правозахисних організацій, на думку С. Сохи, відносяться: переконання і примус як універсальні методи; нагляд; адміністративно-юрисдикційна діяльність; метод збору інформації тощо [9, с.106]. Особливо наголошується на правозахисному методі, який являє собою гарантований державою і міжнародним співтовариством спосіб регулятивного впливу на суспільні відносини, змістом якого виступає здійснення права членів громади на правовий захист за допомогою комплексу правових засобів, що

регулюють самостійне або за допомогою компетентних суб'єктів його здійснення з метою забезпечення правової захищеності особи [9, с.107].

Заслужує на увагу пропозиція М. Акімової розділити систему методів, котрі використовуються у відносинах, пов'язаних з недержавним захистом прав і свобод людини і громадянина, на дві основні групи: а) консенсуальні методи; б) методи активного впливу. До першої групи, на думку цього автора, входять прийоми, спрямовані на мирне залагодження (врегулювання) проблеми. Мета їх застосування полягає в досягненні консенсусу між суб'єктами виниклих протиріч. Консенсуальні методи включають в себе такі способи захисту, як: узгодження позицій по предмету розбіжностей; рекомендації державним органам або посадовим особам з питань, віднесених до сфери захисту прав і свобод особистості; звернення суб'єктів правозахисної діяльності в органи державної влади та місцевого самоврядування з метою захисту прав і законних інтересів громадян тощо. Метод активного впливу - заснований на нормах чинного законодавства жорсткий спосіб впливу суб'єктів правозахисної діяльності на рішення державних органів і посадових осіб з метою їх спонукання до певних дій. Прикладами його реалізації можуть служити такі акти, як мітинги, походи, демонстрації, страйки, голодування та інші акти громадського спротиву [1, с.7]. У більшості випадків громадські правозахисні організації таким способом висловлюють протест проти беззаконня або порушення органами влади та управління тієї чи іншої категорії прав. Крім того, аналогічні акції є ефективним способом формування громадянської правосвідомості, бо в ході їх проведення гуртуються представники самих різних соціальних верств.

Для досягнення цілей і вирішення поставлених завдань громадські правозахисні організації наділяються необхідним обсягом прав. Передусім, вони мають всі основні права громадських об'єднань, передбачених Законом України «Про громадські об'єднання», до яких відноситься наступні: право вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі); звертатися в порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; брати участь у порядку, визначеному законодавством, в розробці проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, що стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; проводити мирні зібрання; здійснювати інші права, не заборонені законом [6].

Висновки. Таким чином, громадські правозахисні організації є активними учасниками правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування. Вони забезпечують баланс прав людини і інтересів територіальної громади; сприяють застосуванню правозахисного підходу в усіх видах діяльності місцевих органів влади і управління; виконують важливу контрольно-наглядову функцію за дотриманням всіма суб'єктами місцевого самоврядування прав і законних інтересів громади та її членів; здійснюють моніторинг і надають незалежну експертну оцінку результатів діяльності органів місцевого самоврядування; шляхом безпосередньої участі та взаємодії з місцевими органами влади надають ту допомогу, яку не в повній мірі надають державні, соціальні інститути, державні правозахисні організації; сприяють підвищенню соціальної забезпеченості та підвищенню якості життя громадян.

Список використаної літератури

1. Акімова М.А. Негосударственные формы защиты прав и свобод личности (вопросы теории и практики) : авторф. дисс.канд. юрид. наук. Специальность :12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и

государстве» / Саратовская государственная юридическая академия. Саратов 2012. 23 с.; Akimova M.A. Negosudarstvennyye formy zashchity prav i svobodlichnosti (voprosy teorii i praktiki) : avtorf. diss. ...kand. yurid. nauk. Spetsial'nost' :12.00.01 «Teoriya i istoriya prava i gosudarstva; istoriya ucheniy o prave i gosudarstve» / Saratovskaya gosudarstvennaya yuridicheskaya akademiya. Saratov 2012. 23 s.

2. Алмаші М.М. Захист прав людини неурядовими правозахисними організаціями // Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Серія ПРАВО. Випуск 32.Том 1. С. 98-103; Almashi M.M. Zakhyst prav lyudyny neuryadovymu pravozakhysnymu orhanizatsiyamy // Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, 2015. Seriya PRAVO. Vypusk 32.Tom 1. S. 98-103

3. Ботнев Ю.В. Конституционно-правовое регулирование деятельности неправительственных правозащитных организаций в Российской Федерации: автореф. дисс. ...кандид. юрид. наук по специальности 12.00.02 – «Конституционное право; муниципальное право» / Москва, 2008. 23 с.; Botnev YU.V. Konstitutsionno-pravovoye regulirovaniye deyatel'nosti nepravitel'stvennykh pravozashchitnykh organizatsiy v Rossiyskoy Federatsii: avtoref. diss. ...kandid. yurid. nauk po spetsial'nosti 12.00.02 – «Konstitutsionnoye pravo; munitsipal'noye pravo» / Moskva, 2008. 23 s.

4. Новак-Каляєва Л. М. Права людини як теоретико-методологічна основа державного управління: автореф. дис. ... док-ра наук з держ. упр. за спеціальністю 25.00.01 – «Теорія та історія державного управління» // Національна академія державного управління при Президентові України. Київ. 2014. 39 с.; Novak-Kalyayeva L. M. Prava lyudyny yak teoretyko-metodolohichna osnova derzhavnoho upravlinnya: avtoref. dys. ... dok-ra nauk z derzh. upr. za spetsialnistyu 25.00.01 – «Teoriya ta istoriya derzhavnoho upravlinnya» // Natsionalna akademiya derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny. Kyiv. 2014. 39 s.

5. Палій Г.О. Щодо здійснення правозахисної функції організаціями громадянського суспільства. Аналітична записка /Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1283/>; Paliy H.O. Shchodo zdiysnennya pravozakhysnoyi funktsiyi orhanizatsiyamy hromadyanskoho suspil'stva. Analitychna zapyska /Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen

6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. ст.1; Pro hromadski obyednannya : Zakon Ukrayiny vid 22.03.2012 r. // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2013. № 1. st.1

7. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. ст.358; Pro sotsialni posluhy : Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003 r. // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2003. № 45. st.358

8. Рибіцький С.Б. Громадські правозахисні організації як суб'єкти захисту прав і свобод громадян //Право і суспільство. 20013. №3. С.78-83; Rybitsky S.B. Hromadski pravozakhysni orhanizatsiyi yak subyekty zakhystu prav i svobod hromadyan //Pravo i suspilstvo. 20013. №3. S.78-83

9. Соха С.І. Публічний статус громадських об'єднань в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд.. юрид. наук за спец. 12.00.07 - «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» //Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2016. 233 с.; Sokha S.I. Publichnyy status hromadskykh obyednan v Ukrayini: administratyvno-pravovyy aspekt : dys. ... kand.. yuryd. nauk za spets. 12.00.07 - «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo» //Lvivskyuy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. Lviv. 2016. 233 s.

10. Темех І.Т. Конституційно-правовий статус правозахисних громадських організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.02 – «Конституційне

право, муніципальне право» //Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ. 2010. 22 с.; Temekh I.T. Konstytutsiyno-pravovyy status pravozakhysnykh hromadskykh orhanizatsiy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.02 – «Konstytutsiynе pravo, munitsypalne pravo» //Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrayiny. Kyiv. 2010. 22 s.

11. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія / За ред. О.С. Власюка. Київ: НІСД. 2006. 576 с.; Ukrayina: Ctratehichni priorytety. Analitychni otsinky – 2006: Monohrafiya / Za red. O.S. Vlasyuka. Kyiv : NISD. 2006. 576 s.

12. Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги. Київ: Ін-т соціології НАН України. 2012. С. 558-559.; Ukrayinske suspilstvo 1992-2012. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichnyy monitorynh / Za red. V.M. Vorony, M.O. Shulhy. Kyiv: In-t sotsiolohiyi NAN Ukrayiny. 2012. S. 558-559.

13. NGOs and Human Rights. Promise and Performance. Edited by Claude E. Welch, Jr. A volume in the Pennsylvania Studies in Human Rights series. Cloth 2000 | ISBN 978-0-8122-3569-2. 304 pages.

O. Batanov, V. Smetana

HUMAN RIGHTS RESOURCE OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE SPHERE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

The contemporary human rights protection potential of public human rights organizations in the field of local self-government, the differences of these organizations from other non-governmental organizations that are conceptual in nature and manifested in the direction, tasks, principles and forms of activity of such organizations are considered. Their tasks, main directions of activity and functions are elucidated, in which their active role in the formation of civil society is realized. Functions are guided by human rights community organizations to achieve a single goal for their entire system - the protection of human and civil rights and freedoms. The main forms of realization of the functions of public human rights organizations, which are understood as outwardly expressed actions carried out by these organizations in the process of the implementation of human rights activities within the limits of their powers and which cause certain consequences, are the measures enshrined in the law, through which the prevention and prevention of violations of the law takes place rights, renewal of violated rights and influence on the offender. The methods of non-state protection of human rights and freedoms that are used by human rights organizations in the sphere of local self-government are considered, and which are receptions, means and methods of influence of human rights activists on bodies of local self-government, subjects who violated the rights of the individual in order to achieve socially useful result.

Human rights organizations at the local level have inherent functions that logically follow from the nature and objectives of their activities: the consideration of claims of individuals and legal entities or their associations of non-compliance with human rights and freedoms enshrined in the Constitution, international law and national legislation; informing the applicant of a statement about his rights and possibilities of their legal protection and assistance to him in accessing these means; the implementation of mediation functions for the restoration of violated rights and freedoms through the conciliation procedure; conducting public investigations into human rights violations.

Public human rights organizations are active participants in human rights activities in the field of local self-government. They provide a balance of human rights and community interests; promote the application of the human rights protection approach in all types of activities of local authorities and management; perform an important control and oversight function by observing all the subjects of local self-government the rights and legitimate

interests of the community and its members; carry out monitoring and provide an independent expert assessment of the results of the activities of local self-government bodies; through direct participation and interaction with local authorities, provide assistance that is not fully provided by state, social institutions, state human rights organizations; contribute to increasing social security and improving the quality of life of citizens.

Key words: *human right, municipal human right, human rights protection, public human rights organizations, local self-government, principles and forms of activity, functions.*

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

УДК 342.1

Б. М. Свірський

ДЖЕРЕЛА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню впливу нормативно-правових норм на забезпечення дотримання конституційного принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина співробітниками правоохоронних органів. Акцентовується на особливостях впливу міжнародних правових актів на розвиток та становлення вітчизняного законодавства в цьому сегменті.

Ключові слова: *права і свободи, верховенство права, міжнародно-правові акти, посадові особи, правоохоронні органи.*

Постановка проблеми. Реалізація конституційних положень, що проголошують Україну як демократичну, соціальну і правову державу неможлива без усебічного зміцнення законності й правопорядку, забезпечення прав і свобод громадян. Суспільство і державу цікавить не тільки результат діяльності правоохоронних органів, а й те, як цей результат досягається. Вимога боротися за дотримання правопорядку законними методами і засобами залишається особливо важливою, коли в Україні будуються правова держава і громадянське суспільство.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Зазначене Конституційне положення визначає один із найважливіших напрямів діяльності держави в сучасних умовах, у тому числі й проблеми забезпечення прав і свобод людини. [1]

Права людини є складним, багатовимірним явищем. Вони є комплексом істотних, невідчужуваних та непорушних свобод, юридичних можливостей, які заповнені фактом існування людини в суспільстві та одержали правове закріплення. Права людини охоплюють сферу відносин індивіда з державою, у якій вона розраховує не тільки на захист своїх прав від незаконного втручання, але й на активне сприяння держави щодо їх реалізації.

Пріоритет прав і свобод людини у XXI ст. є доктринальною аксіомою та системоутворюючим принципом, що конструює основи правопорядку демократичних принципів правових держав сучасності.

Більшість держав об'єднали зусилля для вироблення критеріїв визначення обсягу і змісту прав людини, засобів їх забезпечення та захисту, створивши потужну національну систему відповідних механізмів рамках ООН, РЄ, ЄС тощо.

Виклад основного матеріалу. Права і свободи людини і громадянина – це певні можливості особи, необхідні для її існування і розвитку, які визнаються невід’ємними, мають бути загальними й рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави. [2]

Зазначені конституційні приписи є основоположними для діяльності органів поліції, їх закріплено в чинному законодавстві. Принцип дотримання прав і свобод людини передбачає:

- закріплення прав та свобод людини системою нормативно-правових актів; – відповідність проголошених прав і свобод міжнародно-правовим стандартам;
- наявність універсального характеру прав і свобод, необхідних для цивілізованої життєдіяльності людини;
- створення засобів реалізації декларованих прав і свобод, що становлять поняття механізму;
- закріплення конституційного обов’язку держави щодо захисту прав та свобод людини;
- єдність прав та обов’язків суб’єктів, коли право одного є межею свободи іншого, а обов’язок визнається основною гарантією реалізації суб’єктивного права;
- неможливість використання прав і свобод людини проти державного ладу та інтересів суспільства.

Одним із перших міжнародно-правових актів сучасності, що окреслив основоположні права людини є Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948р., яка визначила, що:

- Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. (ст.1)
- Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість. (ст.3)

Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання. (ст.5) [3]

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950р.) підтвердила концептуальні положення Загальної декларації прав людини, відповідно до якої користування правами та свободами має бути забезпечене без дискримінації за будь якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою. [4]

Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000, (ст. 21) розширила перелік дій, які підпадають під заборону, а саме: дискримінації будь-якого виду, зокрема за ознаками статі, раси, кольору шкіри, етнічного чи соціального походження, генетичних характеристик, мови, релігії, політичних або інших поглядів, належності до національної меншини, майнового стану, походження, обмеженої працездатності, віку або сексуальної орієнтації; [5]

Генеральна Асамблея ООН 9 грудня 1975 року прийняла кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку, який посилаючись, зокрема, на Загальну декларацію прав людини та Міжнародні пакти про права людини; посилаючись також: на Декларацію про захист усіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих людську гідність видів поводження та покарання визначив:

- Посадові особи у підтриманні правопорядку постійно виконують покладені на них законом обов'язки, служачи громаді та захищаючи всіх осіб від протиправних актів у відповідності до високого рівня відповідальності, що вимагає їхня професія. (ст.1)

- При виконанні своїх обов'язків посадові особи у підтриманні правопорядку поважають та захищають людську гідність; підтримують та захищають права людини стосовно всіх осіб. (ст.2)

Посадові особи у підтриманні правопорядку можуть застосовувати силу тільки у випадку крайньої необхідності і в такій мірі, в якій це вимагається для виконання їхніх обов'язків. (ст.3) [6]

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй резолюції № 690 (1979) «Декларація поліції» звернула увагу на те, що... «поліцейський повинен виконувати покладені на нього законом обов'язки щодо захисту своїх співгромадян і суспільства від насильства, грабежу та інших суспільно небезпечних дій, як це встановлено законом». [7]

Подібні вимоги зазначені також у «Європейському кодексу поліцейської етики» (2001р.), а саме: - поліцейські повинні мати людську гідність та дотримуватися основних прав і свобод людини у тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема в Європейській конвенції про права людини. [8]

Подальший розвиток інститут захисту прав людини знайшов у рішенні Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками від 21 травня 1986 р., який прийняв основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку, та звернув увагу на те, що робота посадових осіб по підтриманню правопорядку має велику соціальну важливість і що тому необхідно підтримувати на належному рівні і, за необхідності, поліпшувати умови праці і становище цих посадових осіб, а також враховуючи, що загроза життю і безпеці посадових осіб по підтриманню правопорядку повинна розглядатися як загроза стабільності суспільства в цілому, визначила:

1. Уряди та правоохоронні органи приймають і здійснюють норми і нормативні положення про застосування посадовими особами по підтриманню правопорядку сили та вогнепальної зброї проти людей. При розробці таких норм і положень уряди та правоохоронні органи постійно враховують етичні питання, пов'язані з застосуванням сили та вогнепальної зброї.

2. Уряди та правоохоронні органи розробляють якомога ширший арсенал засобів і забезпечують посадових осіб по підтриманню правопорядку різними видами зброї та боєприпасів, що дозволяють диференційовано застосовувати силу і вогнепальну зброю. У їх число входить розробка нейтралізуючих видів зброї, що не призводять до смерті, застосовуваної в належних ситуаціях, з метою все більшого звуження сфери використання засобів, здатних убити або поранити. [9]

Діяльність Національної поліції у сфері забезпечення реалізації міжнародних стандартів прав людини здійснюється у відповідності до Конституції України (ст.3).

На поліцейських покладено завдання служіння народу шляхом виконання своїх повноважень, пов'язаних із регулюванням і наглядом за різними сферами життєдіяльності суспільства. До послуг, які відповідно до ст.2 Закону України «Про Національну поліцію» належать:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидія злочинності;

4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. [10]

Свою діяльність поліція здійснює на засадах верховенства права, незалежно від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань; забезпечення захисту прав і свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності; здійснення діяльності у взаємодії з населенням на засадах партнерства; громадського контролю.

Безпосередньо вимоги до дотримання прав і свобод людини з боку поліцейських визначені у ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію», де визначено:

1. Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації.

2. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції.

3. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування.

4. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування.

5. У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

Ці нормативні приписи визначають, що права і свободи людини і громадянина - це певні можливості особи, необхідні для її існування і розвитку, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними й рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Зазначені конституційні приписи є основоположними для діяльності органів поліції, їх закріплено в чинному адміністративному кримінальному, та кримінальному-процесуальному законодавстві.

У Стратегії розвитку органів внутрішніх справ від 15. листопада 2017р. зазначено, що:

- поліція повинна захищати права людини, особливо ті, які є необхідними для вільної політичної діяльності в демократичному суспільстві;

- поліція має впроваджувати процедури та нормативні акти, які унеможливають здійснення свавільних арештів і затримань, забезпечують захист затриманих осіб від катування та жорстокого поводження;

- у поліцейських підрозділах має бути запроваджено спеціальне навчання персоналу з метою забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ;

випадки застосування сили та фізичного примусу мають суворо регламентуватися детальними нормативними приписами, у переважній більшості санкціонуватися і ретельно розглядатися керівництвом поліції спільно з іншими органами, що контролюють діяльність поліції. [11]

Основний Закон (ст.64) визначив, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Такими обмеженнями може бути необхідність:

- запобігти злочинів чи його перепинити;
- урятувати життя людей та майна, здійснити безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину;
- з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи;
- забезпечити інтереси національної безпеки, територіальну цілісність, громадський порядок, економічний добробут;
- забезпечити охорону здоров'я і моральність населення, захистити репутацію або права і свободи інших людей;
- запобігти розголошенню інформації, одержаної конфіденційно; – підтримати авторитет і неупередженість правосуддя тощо.

При цьому конкретні права і свободи громадян за загальним правилом мають такі ж само конкретні підстави їх обмеження. Тому не може бути обмежене, скажімо, право на свободу світогляду і віросповідання необхідністю з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, а право на недоторканість житла – необхідністю запобігти розголошенню інформації, одержаної конфіденційно.

Висновки. Конституція України забороняє протиправні дії, які безпосередньо порушують права на людську гідність, а саме:

- катування;
- жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження;
- застосування жорстоких, нелюдських, таких, що принижують людську гідність, покарань; використання людини (без її волі) для наукових, медичних чи інших дослідів.

Згідно з Конституцією України кожен:

- має право на повагу до його гідності, не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28);

- має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. (ст. 55)

Згідно з Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Конвенцію ратифіковано указом Президії Верховної Ради Української РСР від 26.01.1987 № 3484-XI) термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання (фізичне чи моральне) щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими або іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, з їх відома чи з їх мовчазної згоди. У цей термін не охоплює біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи які спричиняються ними випадково. [12]

Отже, жодні виняткові обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141
2. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні. /Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ; К., вид. «Юридична думка», 2008 – С. 251.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. / Прийнята ГА ООН і проголошена в резолюції.
4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. / Ратифікована ВР України 17.07 1997 р.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 р.
6. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку від 17 грудня 1979 р. / Резолюція ГА ООН 34/169.
7. Парламентська Асамблея ради Європи резолюція № 690 (1979) «Декларація поліції» / Сб. документів РЄ ; СПАРК, 1998 С. 77-81
8. Європейський кодекс поліцейської етики Резолюція Рес (2001) 10 Комітету Міністрів державам – учасникам РЄ . Ухвалена Комітетом Міністрів 19.09.2001 на 765 засіданні заст. міністрів – 50 с.
9. Рішення Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками від 21.05.1986 р.
10. «Про національну поліцію» Закон України від 02.07.2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст.379.
11. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ на період до 2020 року. / Розпорядження Кабінету Міністрів України №1023 від 15.11. 2017 р.
12. Конвенція проти катувань та інших жорстоких і нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання / Ратифікована ВРУ із застереженням № 3484 від 26.01.1987 р.

В. М. Svirskiy

SOURCES OF NORMATIVE-LEGAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOM OF LAW IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

The article is devoted to the study of the influence of normative and legal norms on ensuring compliance with the constitutional principle of observance of human and civil rights and freedoms by law enforcement officers. The article focuses on the peculiarities of the influence of international legal acts on the development and formation of domestic legislation in this segment.

Key words: *rights and freedoms, rule of law, international legal acts, officials, law enforcement bodies.*

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

УДК 343.9(045)

В. В. Польщиков

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

У статті розглядаються особливості тактики проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх. На основі аналізу спеціальної літератури та кримінального процесуального законодавства надано порядок підготовки до проведення пред'явлення для впізнання. Придільена увага тактичним прийомам проведення розглядуваної слідчої дії. Висвітлено вікові та можливі індивідуальні особливості неповнолітніх, а також їх вікові класифікації. Автором надано обставини, які підлягають встановленню щодо неповнолітнього під час досудового розслідування і встановлено фактори, що впливають на ефективність проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх. Акцентовується увага на умови, за яких проведення досліджуваної слідчої дії є малоефективним.

Ключові слова: криміналістична тактика, слідча (розшукова) дія, пред'явлення для впізнання, слідчий, неповнолітні.

Актуальність теми. Проведення пред'явлення для впізнання є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій в роботі слідчого, оскільки потребує особливої уваги до її підготовки, що пов'язано із залученням певної кількості учасників, вирішенню конкретних тактичних завдань. Особливого навантаження надає участь неповнолітніх, що потребує від слідчого ретельної підготовки до її проведення і врахування додаткових обставин, зокрема: вікових, психологічних та процесуальних. І хоча певні науковці зверталися до дослідження означеної тематики, проте дотепер залишається низка питань, які потребують свого вирішення. Крім того, наявна негативна тенденція щодо вчинення правопорушень як неповнолітніми, так і стосовно них, що дозволяє говорити про актуальність обраної теми.

Мета статті – визначити методологічні особливості та пропозиції щодо особливостей тактики проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Всебічність, повнота та об'єктивність проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього залежить тільки від слідчого. Розслідування справ цієї категорії доцільно доручати слідчим, які мають досвід розслідування кримінальних справ, де підозрюваними чи потерпілими є неповнолітні.

Враховуючи особливості проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх, слідчий, на етапі прийняття рішення щодо проведення такої слідчої дії повинен вирішити низку тактичних завдань:

- визначити вид пред'явлення для впізнання;
- визначити місце та час його проведення;
- вжити заходів щодо створення умов, сприятливих для впізнання;
 - здійснити добір трьох однорідних об'єктів, які не мають різких відмінностей від об'єкта, який буде пред'являтися;
 - визначити й підготувати необхідні науково-технічні засоби та матеріали, для проведення слідчої дії;
 - визначити коло учасників пред'явлення для впізнання та вжити заходів щодо їх залучення;
 - вжити відповідних заходів щодо охорони місця пред'явлення для

впізнання, якщо учасником є підозрюваний, який перебуває під вартою;

– скласти план пред'явлення для впізнання, з яким ознайомити учасників, які надаватимуть слідчому допомогу.

Найчастіше на досудовому розслідуванні злочинів за участю неповнолітніх пред'являються для впізнання особи (ст. 228 КПК України). Типовими ситуаціями пред'явлення для впізнання особи за участю неповнолітніх є такі:

- 1) неповнолітня особа, яка впізнає не знайома з особою, яку сприймала та запам'ятала за обставин, що мають значення для кримінального провадження;
- 2) неповнолітня особа, яка впізнає знає певну особу, але не може назвати прізвище та ім'я або називає їх неправильно;
- 3) неповнолітня особа, яка впізнає знайома з певною людиною, але остання заперечує факт знайомства.

Залежно від ідентифікуючих ознак пред'явлення для впізнання особи може здійснюватись за анатомічними ознаками зовнішності, за динамічними ознаками (хода, міміка, жестикуляція), за ознаками голосу та мовлення. З усіх цих видів найчастіше особи пред'являються для впізнання за анатомічними ознаками зовнішності. Слідчому необхідно критично відноситись до пояснень неповнолітнього відносно ознак зовнішності особи, яку йому планують пред'являти для впізнання. Ідеальні сліди в пам'яті дитини можуть бути пошкоджені та відтворити їх дуже важко навіть за допомогою психолога. Такі пошкодження ідеальних слідів пам'яті можуть спричинити: 1) особи з близького оточення дитини свідомо або несвідомо через розмови з дитиною, навіювання власних оцінок та інтерпретації подій; 2) новий досвід дитини, який накладається на вже існуючі сліди пам'яті; 3) інші важливі в житті дитини події; 4) зміни в оточенні дитини, які часто є наслідком розкриття нею інформації про обставини злочину та початком процедури розслідування [2, с. 11]. Вищезазначена інформація є предметом дослідження слідчим при підготовці до пред'явлення для впізнання та вирішенні питання щодо можливої участі дитини у самій слідчій дії.

Після детального допиту неповнолітньої особи, що впізнає, щодо ознак зовнішності людини, яку сприймали та запам'ятали, слідчий вирішує питання щодо виду (в натурі чи за зображенням), часу й місця пред'явлення для впізнання.

Обстановка проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього повинна бути комфортною для останнього. За відсутності такої обстановки слідчому доцільно у взаємодії з психологом та іншими учасниками створити найбільш можливу комфортну обстановку у приміщенні, де планується проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітньої особи. Крім того, при проведенні пред'явлення для впізнання доцільно всіх учасників попередити про толерантну поведінку щодо неповнолітньої особи задля створення найбільш позитивної атмосфери і недопущення психологічного тиску на неї.

Під час оцінки результатів пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх, слідчий повинен не ігнорувати й ту обставину, що діти набагато частіше за дорослих помиляються у впізнанні, оскільки у дітей дошкільного віку і молодших школярів недостатньо розвинуте відчуття впізнання, що призводить до серйозних помилок у даній дії [3, с. 27]. Більше того, за результатами проведеного анкетування 89% слідчих, вбачають, що якщо дитині від 3 до 7 років, то пред'явлення для впізнання малоефективне і його навіть не варто проводити, оскільки в цьому віці дитина ще не може вказати точні ознаки предмету, за якими вона впізнала, внаслідок того, що вона ще не знає семантику слів, визначення понять і термінів. А кримінально-процесуальне законодавство вимагає, щоб особа вказала ті ознаки, за якими вона впізнала предмет.

З огляду на це, а також враховуючи доробки науковців з питання проведення

пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх а також отримані емпіричні дані можна виокремити критерії, за якими проведення розглядуваної слідчої (розшукової) дії може мати негативний результат:

- якщо неповнолітній є потерпілим, то зустріч з особою, що вчинила злочин, може негативно вплинути на психіку дитини. В ході проведення впізнання дитина знаходиться хоча і в невербальному, але все таки спілкуванні із злочинцем, який може на психологічному рівні вплинути на остаточний результат впізнання. Якщо існує особлива необхідність в проведенні впізнання живої особи неповнолітнім, то його слід проводити поза візуального спостереження.

- внаслідок того, що неповнолітні слабо запам'ятовують, перекручують риси обличчя людини, інші ознаки його зовнішності то це може привести до тому, що при впізнанні дитина може або зовсім не вказати на особу злочинця або «казати на статистів, оскільки слідчий підбирає їх так, щоб між ними не було істотних відмінностей.

- працюючи з дітьми молодшого шкільного віку, слід враховувати те, що дану слідчу дію школяр сприйматиме як завдання, за яке він оцінюватиметься, тому школяра це може ввести в стресовий стан, може з'явитися розгубленість.

З точки зору позитивного психологічного настрою на проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього, слідчий обов'язково повинен отримати у останнього добровільну згоду на такі дії, оскільки в протилежному випадку своєю поведінкою вона може унеможливити проведення цієї слідчої дії.

На практиці інколи постає питання про доступний вік для залучення неповнолітніх в якості статистів - осіб, які пред'являються для впізнання спільно з особою, яку впізнають. Згідно частини 2 ст. 228 КПК України особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Відсутність тут вказівки на інші характеристики особи дає привід, стверджувати, що такими суб'єктами можуть бути і малолітні діти.

Безумовно, для дітей їх зовнішня схожість (зріст, статура і т.і.) знаходиться в прямій залежності від віку. Наприклад, дитина 5-7 років має істотні відмінності зовнішності від дитини 11-13 років і навіть від 8-10-річної особи. Тому у разі потреби пред'явити для впізнання, наприклад, 11 - річного свідка або потерпілого, виконуючи вимогу ч. 2 ст. 228 КПК України, необхідно запросити у якості статиста дитину у віці 10-12 років. Водночас, слід врахувати наступне:

- 1) питання про таку участь малолітнього в слідчій дії не можна вирішити без його узгодження із законним представником;

- 2) необхідно вирішити питання, наскільки бажано у кримінальному процесі взагалі пред'явлення для впізнання неповнолітнього. В даному випадку доцільно пред'являти неповнолітнього свідка, потерпілого, а також особу, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння, до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, за його фотографією. При цьому як причину неможливості пред'явити дитину для впізнання наочно слід розглядати її малолітній вік. Такий підхід дозволяє захистити від залучення у провадження по кримінальній справі малолітніх, які не мають до неї ніякого відношення, не погіршуючи, а навіть в деяких випадках підвищуючи достовірність результатів проведеної слідчої дії [4, с.103-104].

Як і в попередньому випадку, проводити пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх осіб, які пред'являються для впізнання, також рекомендується тільки у особливих випадках, так як ця дія може негативно впливати на їх психіку. За

результатами проведеного анкетування слідчих ОВС вони зазначили, що така слідча дія може призвести до фрустрації особи, замикання в собі, глибоких переживань, а можливо й істерії. Можлива й інша поведінка неповнолітнього - демонстративна впертість, конфліктність. Все це може призвести й до зриву впізнання. Необхідно враховувати те, що по суті певна група неповнолітніх під час проведення впізнання з їх участю до кінця можуть не розуміти, що відбувається, в якій ролі вони виступають. Тому слідчий повинен встановлювати психологічний контакт, використовуючи такі методи і способи, які б були зрозумілі неповнолітньому.

Альтернативою цьому є впізнання за фотозображеннями неповнолітньої особи. Таке впізнання відповідатиме двом цілям: впізнання буде проведено в спокійній психологічній обстановці, на дане впізнання необхідно запросити захисників підозрюваних або звинувачених, якщо їх зображення пред'являються, які фіксуватимуть результати впізнання, якщо порядок його проведення буде порушений, або якщо задаватимуться навідні питання особі, яка впізнає, за відсутності зауважень з їх боку впізнання не може бути поставлене під сумнів [1, с.87].

Інший варіант: можна провести впізнання з такими особами за відео зображенням. Пред'явлення для впізнання за відео спрямоване на те, щоб уникнути можливості психічної дії з боку особи, яка впізнає. Впізнання за відеозаписом повинне бути правильно підготовлене і проведене. Спочатку особи, які упізнаються, повинні бути зображені в групі, бажано у вільному русі, після чого кожен повинен бути зображений окремо. При проведенні впізнання звук повинен бути вимкнений, тільки після того, як особа, яка впізнає, вкаже яку-небудь особу, яку вона впізнала, після перегляду відео до кінця її переглядають знов зі звуком, де кожна з осіб, яких впізнають, називає свої відомості (прізвище, ім'я та по батькові тощо), таким чином фіксуються дані особи, яку впізнають. Про проведене впізнання складається протокол, в якому чітко повинні фіксуватися порядок і результати проведення впізнання. Відеозапис містить повне і чітке зображення осіб, яких впізнають, на відміну від фотографій, тому особа, яка згодом впізнає, не може заявити, що особа, яка впізнана нею за відеозаписом, несхожа на особу, яку вона побачила насправді. При подібній заяві можна призначити порівняльну експертизу, за допомогою якої встановити відповідність відео зображення з оригіналом.

У справах за участю неповнолітніх доцільне проведення анонімного впізнання, тобто пред'явлення осіб, яких впізнають через затемнене скло (поза візуальним спостереженням – з метою забезпечення безпеки неповнолітніх). Цей вид впізнання в даний час, на жаль, практично не застосовується на практиці. Проте у справах, де беруть участь неповнолітні, він найбільш прийнятний, оскільки при анонімному впізнанні, особа, яка впізнає, бачить живих осіб без спотворення їх зовнішності, вона може реально, а не щодо яких-небудь предметів визначити зростання, статуру людини, при цьому, особи, яких впізнають практично не мають можливості бачити, особу, яка впізнає, у зв'язку з чим вона не боїться за свою безпеку. Під час проведення анонімного впізнання за даною категорією справ необхідна участь захисника підозрюваного, або обвинуваченого, який повинен бути біля особи, яка впізнає, чи особи, яку впізнають, разом з понятими, щоб мати реальну можливість контролювати правильність проведення слідчої дії [5, с.14].

Висновки. Таким чином, проведення пред'явлення для впізнання за участю неповнолітнього як в ролі особи, яка впізнає, так і в ролі особи, яку впізнають, не є слідчою дією, результати якої є виключно неспростовним доказом і сприяли б встановленню об'єктивної істини у справі. Такий вид пред'явлення для впізнання необхідно проводити тільки у виняткових випадках, а саме: неможливість встановлення

обставин, що мають важливе значення для кримінального провадження без залучення неповнолітнього або за допомогою інших доказів; наявність у малолітньої особи здатності правильно сприймати обставини, що мають значення для справи; наявність у неповнолітньої особи здатності запам'ятовувати і впізнавати предмети або зовнішність людини, вміти за допомогою термінів і понять вказувати, за якими ознаками.

Список використаної літератури

1. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько [та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Вид. 4-те, переробл. і доповн. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
2. Будзинська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / А. Будзинська. – Варшава : E.D.- DRUK-KACZMARCZYK, 2007. – 64 с.
3. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483/Кл / Головне слідче управління МВС України; НАВС України. – К. : [б. в.], 2001. – 32 с.
4. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р.С. Белкин, Е.М. Лившиц. – М., Юрид. лит.-ра. - 1997. – 176 с.
5. Басиста І. В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Басиста. – К., 2006. – 19 с.

V. V. Polshchykov

FEATURES OF NOTIFICATION FOR INTRODUCTION FOR THE PARTICIPATION OF A UNIVERSAL PERSON

The article deals with the peculiarities of the tactics of presentation for identification with the participation of minors. On the basis of the analysis of the special literature and criminal procedural legislation, the procedure for preparing for the presentation for identification was provided. Attention is paid to tactical methods of conducting the investigative action under consideration. Age and possible individual characteristics of minors, as well as their age classifications are highlighted. The author provided the circumstances that are subject to the establishment of a minor during a pre-trial investigation and determines the factors that influence the effectiveness of the presentation for identification with the participation of minors. The emphasis is placed on the conditions under which the investigative action investigated is ineffective.

Key words: forensic tactics, investigative (wanted) action, presentation for identification, investigator, minors.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2018 р.

УДК 347(045)

Є. В. Годованик

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРАВА

Стаття присвячена проблемам визначення особливостей реалізації конституційно-правових норм у сучасних умовах розвитку системи права. Наголошується, що конституційно-правові норми як ефективний регулятор найважливіших соціальних відносин знаходять свій безпосередній практичний прояв у

формах їх реалізації в конкретних життєвих обставинах, що охоплюються сферою відповідної галузі як елемента національної системи права.

Ключові слова: конституційно-правова норма, правова система, конституційне право, система права.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку системи права як соціально-юридичного явища комплексне дослідження ефективності конституційно-правових норм, як вбачається, потребує, перш за все, формування нового теоретико-методологічного розуміння місця та ролі системи права загалом і, зокрема, системи конституційного права у національній правовій системі.

При цьому окремі конституційно-правові норми як ефективний регулятор найважливіших соціальних відносин знаходять свій безпосередній практичний прояв у формах їх реалізації в конкретних життєвих обставинах, що охоплюються сферою відповідної галузі як елемента національної системи права.

Метою дослідження є визначення місця і ролі системи права у сучасній національній правовій системі у контексті загальної конституційної модернізації суспільства та пошуку оптимальних шляхів підвищення ефективності конституційно-правових норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем ефективності реалізації норм конституційного права присвячено праці таких видатних вітчизняних й зарубіжних науковців, як С. С. Алексєєв, М. О. Баймуратов, О. В. Богачова, С. В. Богачов, Л. Д. Воеводін, Ю. О. Волошин, Л. Дюгі, Л. І. Заморська, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, К. Корсгаард, В. В. Лазарєв, А. Пінер, П. М. Рабинович, С. Г. Стеценко, В. Л. Федоренко, В. П. Шаганенко, Ю. С. Шемшученко та інших.

Водночас наявні дослідження не вирішують завдання щодо пошуку принципово нових підходів до визначення комплексної соціальної та юридичної моделі реалізації конституційно-правових норм у системі права сучасної правової держави, у тому числі – з урахуванням інтеграційного чинника, що значно впливає на загальну ефективність та дієвість функціонування національних правових систем європейських держав, особливо зважаючи на інтенсифікацію процесу реалізації конституційної реформи в українському суспільстві на новітньому етапі його суспільно-правового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що Словник іншомовних слів визначає термін «реалізація» (пізньолат. *realis* – річковий) у двох значеннях: 1) здійснення чого-небудь, втілення у життя якого-небудь плану, проекту, програми, наміру і т. п.; 2) продаж товару; перетворення майна або цінних паперів у гроші [1, с. 429].

У юридичній літературі реалізація норм права зазвичай розглядається як процес втілення правових приписів у поведінці суб'єктів та їх практичній діяльності щодо здійснення суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків [2, с. 30]. Реалізацію права також можна розглядати як діяльність суб'єктів, сформовану відповідними мотивами і поставленими цілями для задоволення суб'єктивних потреб [2, с. 30].

Реалізацію права розуміють також як фактичне здійснення правових приписів у поведінці та діяльності (бездіяльності) суб'єктів права [3, с. 127]. Саме через реалізацію норм права досягається результат, зміст якого був закладений законодавцем при виданні норми права [4, с. 208].

Таким чином, реалізація права, за слушним визначенням О. В. Легкої, це інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів права, що спрямована на використання, виконання, дотримання та застосування правових норм, здійснюється для задоволення потреб та досягнення бажаного особистого чи соціального результату [2, с. 30].

Вплив процесу реалізації правових норм на підвищення рівня їх соціальної ефективності слід розглядати крізь призму його загального значення у правовому механізмі, що проявляється з декількох основних доктринальних позицій.

По-перше, шляхом правореалізації здійснюються суб'єктивні права та обов'язки, без яких учасники не зможуть самостійно втілити правові норми у життя.

По-друге, норми права встановлюють специфіку правовідносин, відповідно до якої визначається поведінка учасників правовідносин.

По-третє, реалізація норм права необхідна також у разі виникнення спору між учасниками правовідносин.

По-четверте, реалізація норм права виникає з необхідності контролю з боку держави за законністю та доцільністю дій учасників правових відносин або коли вимагається офіційне підтвердження наявності або відсутності конкретних фактів та спеціальне їх юридичне оформлення [5, с. 83].

Реалізація норм права передбачає соціальну і юридично значиму поведінку суб'єктів, їхню позитивну діяльність для досягнення певних соціальних результатів. Проте ця поведінка не є кінцевим результатом реалізації правового припису. Як і правова поведінка реалізація норм права нерозривно пов'язана з досягненням певного соціального ефекту. Учасники конкретних суспільних відносин діють у відповідності з чинним законодавством, виконують його вимоги і, врешті решт, створюють порядок, який, на погляд держави, найкраще відповідає інтересам суспільства та особи, забезпечує подальший прогресивний розвиток суспільства. При цьому норми права, як вважється у загальній теорії держави і права, можуть бути реалізовані по-різному: у правовідносинах і поза ними, за участю державних органів і без них. При цьому конкретна форма реалізації правових норм залежить від особливостей їхніх гіпотез і диспозицій, специфіки суспільних відносин, що ними регулюються, характеру поведінки суб'єктів, які беруть участь у реалізації правових норм. У цьому зв'язку, на основі певних ознак та критеріїв можуть розрізнятися види реалізації норм права [6, с. 217].

Іншими словами, реалізація загальних настанов – це втілення в життя загальних приписів, що містяться в преамбулах законів; у статтях, що фіксують загальні завдання і принципи права. Вплив права на суспільні відносини у результаті реалізації його загальних настанов, завдань і принципів може бути досить важливим, але він позбавлений юридичної специфіки і має ідейний, моральний характер, виражає «дух» права, а не його букву.

Реалізація загальних правових норм поза правовідносинами – це втілення у життя загальних норм, що встановлюють правовий статус і компетенцію суб'єкта права, тобто безперешкодне використання суб'єктом юридичних прав та виконання суб'єктивних юридичних обов'язків – без конкретних зв'язків або відносин між суб'єктами права.

У свою чергу, реалізація конкретних правових норм у конкретних правових відносинах – це втілення у реальні суспільні відносини приписів конкретних норм права із встановленими правами та обов'язками.

Деякі автори зазначають, що можна виокремити два елементи, дві сторони реалізації норм права. Перша охоплює поведінку людей, через яку втілюється в життя диспозиція норм права. Друга виражається в поведінці, яка реалізує санкції норм права. Але обидві сторони є складовими змісту реалізації норм права в цілому. В свою чергу виокремлення двох сторін, елементів змісту реалізації норм права дозволяє говорити про два рівні реалізації, які дозволяють зрозуміти механізм реалізації [7, с. 39].

Інші автори пропонують розглядати реалізацію норм права через механізм правового регулювання, виокремлюючи: регламентацію суспільних відносин (юридичні

норми); дію юридичних норм (правовідносини); реалізацію суб'єктивних прав та обов'язків (правозастосовні акти). При цьому зазначається, що правосвідомість та законність виступають фундаментом реалізації норм права [8, с. 197].

У цьому контексті слід зазначити, що законність як чинник ефективної реалізації норм права у національній правовій системі сучасної держави має вкрай важливе, системоутворююче значення. Юридичний зміст та правова природа вказаного принципу і відповідної практично-праксіологічної домінанти конституційно-правового статусу інститутів публічної влади чітко визначені у ч. 2 ст. 6 Конституції України [9], згідно положень якої «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України», причому при застосуванні даної норми слід враховувати припис ч. 2 ст. 8 Основного закону нашої держави, що встановлює ієрархію актів законодавства (тобто законів у широкому сенсі цього поняття. – Авт.): «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

Отже, у подібний спосіб висувається один з основних критеріїв визнання закону правовим, яким визнається їх відповідність положенням Конституції у будь-якій її частині.

Таким чином, законність у процесі реалізації конституційно-правових норм слід трактувати як дотримання органами публічної влади та їх посадовими особами чинного законодавства, що виражається у реалізації своєї компетенції виключно у тих формах, способах, методах і межах, що встановлені Конституцією та законами держави, які безпосередньо регулюють їх конституційно-правовий статус.

В цілому, законність має забезпечувати реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян, рівність усіх перед законом. Водночас принцип законності означає, що органи законодавчої, виконавчої, судової влади та органи місцевого самоврядування мають діяти лише в порядку і в межах компетенції, визначеної Конституцією України, законами, іншими нормативно-правовими актами.

Як засадничий принцип регулювання конституційно-правових відносин, законність передбачає, що держава здійснює свої конституційні функції виключно правовими засобами і в правових формах. Це зумовлено насамперед значенням діяльності та впливу органів публічної влади на всі сфери суспільних відносин, їх правом приймати нормативні та індивідуальні правові акти, розглядати і вирішувати на правозастосовчому рівні справи про застосування заходів адміністративної та дисциплінарної відповідальності, тобто здійснювати т. з. адміністративну юрисдикцію.

З огляду на це, правомірність діяльності органів публічної влади є «стрижнем режиму законності в державі» [10, с. 3], причому особливого значення режим законності набуває в період політичної, соціально-економічної перебудови суспільства, коли необхідна висока організованість діяльності органів публічної влади, дисциплінованість посадових осіб на усіх рівнях повсякденної, перманентної реалізації конституційно-правових норм.

Крім того, законність як принцип конституційного права тісно пов'язана з дисципліною в державному управлінні. Законність і дисципліна – це, за нашим глибоким переконанням, необхідні та невід'ємні умови утвердження демократичної, правової держави, оскільки спрямовані на забезпечення функціонування громадянського суспільства, активної ролі особи в усіх сферах суспільного життя. Ці явища мають загальну мету в сфері публічного управління, хоча дещо відрізняються за своїм спрямуванням. Дисципліна у державному управлінні передбачає певні вимоги до поведінки суб'єктів, які включають дотримання різних видів соціальних норм, у тому

числі правових і моральних.

У цьому контексті варто відзначити, що в юридичній літературі найчастіше дисципліна визначається як точне, своєчасне і неухильне додержання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у державному і суспільному житті. Дисципліна є необхідною умовою ефективного функціонування суспільства і держави, досягнення поставленої мети у діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, підприємств, установ, організацій, а також громадян. Дисципліна може бути різних видів: договірна, військова, фінансова, трудова тощо, але для сфери публічного управління основне значення має службова дисципліна в державних органах, передусім – в органах виконавчої влади. Хоча законність на відміну від дисципліни означає дотримання насамперед правових норм, заходи щодо забезпечення законності у державному управлінні завжди передбачають в кінцевому підсумку забезпечення належного стану дисципліни державних службовців як посадових осіб конституційно визначених (тобто юридично легітимних. – Авт.) органів публічної влади [11, с. 346-347].

Найбільш поширеним і важливим є поділ форм реалізації норм права за характером дій правореалізуючих суб'єктів. На цій підставі розрізняють такі форми реалізації: дотримання (суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права); виконання (суб'єкт виконує дії, до яких його зобов'язують приписи норми права); використання (суб'єкт відповідно до своїх інтересів і потреб використовує права, надані йому відповідно до приписів норм права); застосування (діяльність державних органів або посадових осіб, що спрямована на реалізацію норм права з метою вирішення конкретної справи шляхом видання індивідуально-правових приписів).

Дотримання (додержання) норм права – це така форма реалізації норм права, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права. При дотриманні (додержанні) правових норм поведінка суб'єкта узгоджується з нормами-заборами, тобто реалізуються забороняючі норми права. У заборонах вказується небажана для суспільства і держави поведінка. Забороняючі норми можуть прямо не формулювати заборону, але вона логічно випливає із змісту норми: якщо в санкції норми встановлено юридично негативні наслідки, то такі дії заборонені законодавцем. Дотримання (додержання) норм права здійснюється пасивною поведінкою суб'єктів: вони не чинять дій, заборонених нормами права, і в такий спосіб додержуються правових заборон.

Прикладом реалізації конституційно-правової норми у формі її дотримання (додержання) є утримання від порушення як індивідами, так і, насамперед, органами публічної влади (як державної, так і муніципальної) конституційних приписів про свободу вираження поглядів як у політичній, так і в культурній сфері суспільних відносин, адже вказана свобода становить суттєве підґрунтя демократичного суспільства та «основну умову його прогресу й розвитку кожної особистості» [12, с. 76].

Виконання норм права – це така форма їх реалізації, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норм права. Зобов'язуючі норми закріплюють вимоги активної поведінки щодо здійснення зазначених у цих нормах позитивних дій з боку фізичних або юридичних осіб. Здійснення таких позитивних дій спрямоване на досягнення бажаного для суспільства, держави і особи соціального результату. Відмова від виконання зобов'язуючих норм або їх неналежне виконання тягне за собою застосування примусової сили держави. І навпаки, людина, яка активно, якісно виконує свій обов'язок, може бути заохочена.

Так, наприклад, виконанням конституційно-правової норми за своєю іманентною онтологічною сутністю є діяльність конституційних органів держави, що в межах своїх повноважень здійснюють її зовнішні функції.

У цьому контексті слід відзначити, що механізм реалізації конституційно-правових норм про зовнішню політику держави передбачає функціонування системи державних органів з відповідною компетенцією, що є безпосереднім предметом регулювання всіх світових конституцій та відображає конституційно-правове регулювання зовнішньої політики на будь-якому історичному етапі становлення конституціоналізму як політико-правової категорії.

Більше того, процесу формування і здійснення зовнішньополітичного курсу держави властивий ряд особливостей, які залежать від певних характеристик політичної системи суспільства, а також визначаються специфікою глобальної системи міжнародних відносин на даний час. За оцінкою фахівців, «зовнішня політика мусить здійснюватися на ефективній внутрішньополітичній основі, і ця внутрішньополітична основа має ґрунтуватися на ефективному відображенні за межами країни ключових елементів національного життя... У цьому розумінні зовнішня політика є внутрішньою політикою» [13].

Разом з тим, процес розробки і реалізації національної зовнішньої політики є детермінованим у рамках механізму зовнішніх відносин держави (інші варіанти цього ж терміну – «конституційно-правовий механізм зовнішніх відносин»; «зовнішньополітичний механізм держави»). За поширеним у колишній радянській доктрині визначенням, зовнішньополітичний механізм держави становить «сукупність певним чином організованих і взаємодіючих державних органів, які беруть постійну участь у процесі розробки і здійснення тих чи інших зовнішньополітичних рішень цієї держави» [13]. Однак, як здається, дане означення є досить неповним, оскільки термін «сукупність» є дещо аморфним з системної точки зору, а формула «певним чином організованих і взаємодіючих державних органів» залишає абсолютно невизначеними питання як про характер такої організації і взаємодії, так і, зрештою, про те, які саме державні органи беруть участь у даному процесі загалом.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження сутності та основних форм реалізації норм конституційного права у сучасних умовах розвитку системи права можна дійти до таких найважливіших висновків: а) під реалізацією конституційно-правових норм у сучасній правовій державі слід розуміти процес їх безпосереднього втілення у поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин шляхом здійснення ними певних дій (активна реалізація) або утримання від тих чи інших дій (пасивна реалізація); б) основними формами реалізації конституційно-правових норм є їх дотримання, виконання, використання, а специфічною (непрямою) формою – застосування; в) у сучасних умовах розвитку системи права ефективність реалізації конституційно-правових норм безпосередньо залежить від якості конституційної правотворчості, основними критеріями якої є належна мета конституційно-правового регулювання, юридична законодавча техніка, діалектичний зв'язок з іншими конституційно-правовими нормами та внутрішня здатність конкретної норми формувати правомірну поведінку індивіда в усіх подібних фактичних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1989. – 624 с.
2. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти / О. В. Легка // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 30-33.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П. М. Рабінович. – К., 2001. – 176 с.
4. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. Учебник : 3-е изд. дополн. и испр. / В. Н. Хропанюк. – М. : 2008. – 384 с.
5. Лазарев В. В. Социально-психологические аспекты применения права / В. В.

Лазарев. – Казань, 1982. – 143 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : Підручник. 3-тє видання / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта, 2012. – 524 с.

7. Решетов Ю. С. Реализация норм советского права: системный анализ / Ю. С. Решетов. – Казань, 1989. – 154 с.

8. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом обществе / С. С. Алексеев. – М., 1966. – 187 с.

9. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

10. Тихомиров Ю. А. Критерии законности правовых актов / Ю. А. Тихомиров // Право и экономика. – 1997. – № 19-20. – С. 3-6.

11. Адміністративне право України. Академічний курс : Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004. – 584 с.

12. Бурлацкий Ф. М. Проблемы прав человека в СССР и России / Ф. М. Бурлацкий. – М. : Аспект-пресс, 1999. – 270 с.

13. Черченко І. Поняття конституційно-правового механізму зовнішніх відносин держави / І. Черченко [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/38/1548>

Y. V. Hodovanyk

THE FEATURES OF REALIZATION OF CONSTITUTIONAL LAW NORMS IN THE MODERN CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF LAW

The article is devoted to the problems of determining the peculiarities of the implementation of constitutional law norms in the modern conditions of the development of the system of law. It is emphasized that constitutional law norms as an effective regulator of the most important social relations find their immediate practical manifestation in the forms of their realization in the concrete life circumstances covered by the sphere of the relevant branch as an element of the national system of law.

Key words: constitutional law norm, legal system, constitutional law, system of law.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.

УДК 341.1(045)

І. В. Польщикова

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ІМАНЕНТНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті розглядаються сутність та форми реалізації міжнародного співробітництва органів місцевого самоврядування. Пропонується концепція іманентної компетенції органів місцевого самоврядування у сфері міжнародного співробітництва. Аналізується гіпотеза про існування міжнародної правосуб'єктності органів місцевого самоврядування у сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Ключові слова: муніципальне право, місцеве самоврядування, сучасний муніципалітет, муніципальна влада, муніципальні права людини, децентралізація.

Постановка проблеми. Дослідження проблем визначення міжнародної правосуб'єктності органів місцевого самоврядування має виключну актуальність на сучасному етапі, що обумовлюється дискусійним характером означеної проблематики, а з іншого боку – потребує розмежування міжнародно-правового статусу держави як основного суб'єкта міжнародного публічного права та окремих елементів міжнародної правосуб'єктності, якими користуються органи місцевого самоврядування як інститути публічної влади на локальному рівні забезпечення суспільних інтересів.

Викладення основного матеріалу. У контексті дослідження питання про міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування, слід наголосити, що Хартія 1985 р. не передбачає системної (інституційної) системи контролю за її застосуванням, крім вимоги до сторін надавати всю необхідну інформацію, що стосується законодавчих або інших заходів, що вживаються для виконання хартії. Розглядалася доцільність спеціального механізму нагляду – такого, як існує для деяких інших європейських конвенцій, але було вирішено, що Комітет місцевих та регіональних влад Європи (далі – КМРВЕ), в який трансформувалась Постійна конференція місцевих і регіональних органів влади Європи, вже в якості офіційного органу РЄ, що представляє місцеві та регіональні влади всіх держав-членів і має прямий доступ до Комітету Міністрів РЄ, забезпечить належний політичний контроль за виконанням Хартії.

Слід зазначити, що в останні роки КМРВЕ приступив до процесу періодичної перевірки стану місцевої автономії в окремих державах-членах в якості засобу підтвердження відповідності цього стану положенням Хартії 1985 р. У цьому процесі йому допомагає нещодавно створена асоціація наукових експертів – Європейська дослідницька асоціація місцевого управління (ELGAR – на англ. мові, ARCOLE – на фр. мові). Більш того, з цього часу КМРВЕ використовує положення Хартії 1985 р. на постійній основі при розгляді широкого кола політичних і управлінських питань, що з'являються в його порядку денному.

Прийняття Хартії 1985 р. стало результатом багаторічної роботи різних європейських структур та свідченням важливого значення місцевого самоврядування як іманентного атрибуту демократичного суспільства. Спрямовані на захист і посилення незалежності місцевої влади в різних країнах Європи положення цього документа, є значним внеском у закладання основ такої Європи, яка б будувалася на принципах демократії і децентралізації влади. Слід враховувати, що в понад піввіковій історії РЄ ця Хартія є одним з небагатьох документів, який покликаний сприяти урядам держав-учасниць у виробленні загальних підходів, принципів і норм взаємодії з місцевим самоврядуванням [1].

Хартія 1985 р. є найважливішим міжнародним багатостороннім документом, що визначає фундаментальні принципи функціонування органів місцевого самоврядування. Про її особливе значення, по-перше, свідчить той факт, що вона була відкрита для підписання державами-членами РЄ 15 жовтня 1985 року і вступила в законну силу 1 вересня 1988 року, тобто через три після її прийняття (фактор легалізації – Авт.). По-друге, 44 з 47 держав-членів РЄ підписали і ратифікували Хартію (всі, крім Андорри, Сан-Марино і Монако). Останньою на листопад 212 року є Чорногорія, що ратифікувала документ у вересні 2008 року [2] (суб'єктний фактор – Авт.).

По-третє, Хартія 1985 р. є міжнародним договором. Вона зобов'язує держави закріпити в національному законодавстві і застосовувати на практиці сукупність юридичних норм, які гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність муніципальних органів. Шляхи, якими це робить держава та проблеми, з

якими вона стикається у цьому сприйнятті цих норм, будуть проаналізовані у подальших розділах цього дослідження (міжнародно-правовий фактор – Авт.).

По-четверте, управлінський та нормативний потенціал, що заложений в Хартії, є дуже великим. Про це свідчить те, що на її базі Міжнародною Спільною місцевих влад була розроблена та прийнята її XXVII Конгресом 26 вересня 1985 року у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) Всесвітня декларація місцевого самоврядування 1985 року [3]. У часовому вимірюванні вона з'явилася всього через два місяці після відкриття для підписання Європейської хартії місцевого самоврядування і значною мірою текстуально збігається з положеннями Європейської хартії.

Слід зазначити, що формулювання Декларації, розроблені на основі Європейської хартії, є більш точними і повними. Саме найменування і зміст статей мають вже не рекомендований, а переважно стверджувальний характер, що зумовлено особливостями документа, прийнятого в рамках міжнародної громадської організації. Дійсно, можна погодитись з видатним українським вченим М. О. Баймуратовим в тому доктринальному твердженні фундаментального характеру, що з точки зору процесу міжнародного нормоутворення, МНУО не є органами, які виражають волю держав. Але як впливові й масові об'єднання міжнародної громадськості вони концентровано відображають її думку щодо найважливіших аспектів міжнародного життя, у тому числі з питань, що складають значний інтерес власне для держав, як це має місце в даному випадку. Отже, держави змушені рахуватися з такою думкою у процесі як міжнародного, так і внутрішньодержавного нормоутворення [4; 5].

Крім того, саме на базі Хартії 1985 відповідними комітетами ООН у 1999 році був розроблений Попередній проект Всесвітньої хартії місцевого самоврядування, в Преамбулі якого прямо зазначається, що він розроблений на засадах та принципах Хартії 1985 р. [6].

По-п'яте, і це має безпосереднє відношення до дослідження, що проводиться, дія принципів Хартії 1985 р. розповсюджується на органи місцевого самоврядування всіх рівнів, в тому числі й органи регіонального самоврядування – тобто вона виступає в якості основоположного документа відносно функціонування інституту місцевого самоврядування як такого на теренах держав-членів РЄ. Це положення має велике методологічне значення та буде враховуватись та використовуватись автором в процесі здійснення систематичного аналізу міжнародних угод, що нормують та регламентують регіональне самоврядування.

По-шосте, в рамках Хартії, відповідно до активних дій КМРВС, перманентно йдуть процеси по формуванню явочним порядком конвенційного механізму контролю, що виводить Хартію на рівень повноцінних міжнародних багатосторонніх договорів.

По-сьоме, Хартія носить фактично універсальний характер. Справа в тому, що з одного боку, закріплення принципів свободи, справедливості, рівності у національних законодавствах різних країн, нормах міжнародного права дозволило легалізувати загальне виборче право та можливості громадян брати участь в управлінні місцевими справами. З другого боку, ліберально-демократичні реформи, у результаті яких склалося сучасне місцеве самоврядування та з'явилася можливість його міжнародно-правової регламентації, зумовили відповідну стабілізацію й одночасно трансформацію місцевого самоврядування, що проявилось у появі різних систем місцевого самоврядування. Так от положення Хартії розроблені таким чином, що не торкаючись саме зазначених систем місцевого самоврядування, вона регламентує основні засади та принципи його організації, функціонування та здійснення (універсальний фактор – Авт.).

Виходячи з зазначеного положення, великий науковий та практичний інтерес представляє можливість використання принципів Хартії на теренах держав з різними системами локальної демократії. У науковій літературі зустрічається класифікація відомих у світовій практиці систем організації влади на місцях, в основі якої лежать взаємовідносини між органами місцевого самоврядування та органами державної влади. На європейському континенті функціонують дві базові системи місцевого самоврядування:

- англосаксонська (муніципальна, громадівська) система [7] – що на практиці реалізує громадівську теорію місцевого самоврядування (Велика Британія). Вона характеризується наступним:

а) рада – представницький орган, що обирається населенням, вона має право ухвалення рішень, керівництва і контролю;

б) відсутність на місцях уповноважених центрального уряду, які б опікали представницькі органи, обрані населенням;

в) керівник ради (мер, голова, лідер) може обиратися населенням або радою;

г) повноваження муніципальної ради спеціально й чітко визначені в законі за принципом *intra vires* (в рамках прав);

г') комісії (комітети) місцевих представницьких органів наділені значними повноваженнями, зокрема у підготовці й прийнятті рішень;

д) не існує ієрархії виборних органів в адміністративно-територіальних одиницях, кожний покликаний вирішувати визначені питання місцевого значення;

е) діяльність місцевих органів контролюють: з питань здійснення власних повноважень в рамках закону – спеціальне міністерство; з питань делегованих повноважень – відповідні галузеві міністерства;

є) рада може безпосередньо звертатися до міністерств;

ж) скасувати рішення органів місцевого самоврядування в адміністративному порядку не можна; дії органів самоврядування можуть бути оскаржені в судах за ініціативою державних органів, приватних осіб; суди загальної юрисдикції мають право визнати оскаржене рішення нікчемним [8].

- континентальна чи романо-германська (біполярна, державницька) система (Італія, Німеччина, Франція) – в її межах реалізується державницька теорія місцевого самоврядування [9].

Вона передбачає наступне:

- в одній адміністративно-територіальній одиниці функціонують система місцевого самоврядування і система прямого державного управління;

- суб'єктами місцевого самоврядування визнаються місцеві співтовариства, що наділяються правами юридичної особи публічного права;

- органами місцевого самоврядування є: колегіальний представницький орган (рада), глава виконавчої влади і колегіальний виконавчий орган, що розподіляє між собою повноваження представницької і виконавчої влади на місцях;

- компетенція територіального співтовариства є загальною, визначається за принципом «дозволено все, що не заборонено»;

- діяльність органів місцевого самоврядування контролює агент (представник) центральної влади на місцях (префект) [10].

Ця класифікація характеризує соціокультурну специфіку більшості держав Європи, в тому числі й пострадянських, тому ці системи відповідають загальноприйнятим правовим системам. Інші держави раніше чи пізніше застосували одну з вищенаведених концепцій та вдосконалюють їх відповідно до місцевих умов. На теренах Європи також можна виокремити змішану та іберійську системи (Португалія та

частина Іспанії), для яких є характерним своєрідне переплетення елементів державного управління та місцевого самоврядування [11].

Таким чином, універсалізм Хартії міститься в тому, що її положення, хоча й носять загальний характер, все ж торкаються найбільш важливих сфер діяльності інституту місцевого самоврядування: його легалізації, компетенції органів, фінансової основи діяльності, міжмуніципальних зв'язків національного та міжнародного характеру, контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, захисту прав – які є в наявності незалежно від обраної державою системи місцевого самоврядування, але які в залежності від такої конкретної системи проявляються з різною ступеню акцентуації та рефлексії.

По-восьме, враховуючи запозичення положень Хартії МСМВ та ООН, вона практично є наглядним прикладом глобального управління.

У свою чергу, термін «глобальне управління» (global governance) виявився у фокусі широких наукових дискусій головним чином завдяки діяльності колишнього канцлера ФРН В. Брандта і його колег з Комісії ООН з глобального управління і співробітництва, яка була створена з метою пошуку вирішення глобальних проблем людства: забруднення навколишнього середовища, бідності, поширення інфекційних захворювань та ін. У 1995 році комісія підготувала доповідь «Наше глобальне сусідство» (Our global neighborhood) [10]. У доповіді в якості обґрунтування необхідності глобального управління вказується на те, що його розвиток є частиною еволюції людських зусиль у справі розумної організації життя на планеті, і цей процес буде продовжуватися завжди. Необхідність побудови глобального управління в світі заснована на переконанні, що людству після епохи глобальних воєн і глобального протистояння надається унікальний шанс прийняти «глобальну громадянську етику», яка повинна базуватися на сукупності основоположних цінностей, здатних об'єднати людей всіх культурних, політичних, релігійних та філософських поглядів [11]. Відзначається також, що управління повинне бути засноване на демократичних принципах і здійснюватися відповідно до встановлених правовими нормами, обов'язковими для всіх без винятку.

Місцеве самоврядування в контексті глобального управління виконує для людської цивілізації низку найважливіших функцій. Саме воно сприяє розумній організації життя на локальному, регіональному та універсальному рівнях функціонування соціуму, саме воно як єдина та універсальна форма взаємодії людей формує «глобальну громадянську етику» та внутрішню мотивацію людей до самоорганізації на демократичних засадах.

По-дев'яте, Хартія є прикладом міжнародної взаємодії держав, що заснована на колабораційних засадах та складає парадигму кроскультурних комунікацій, що виникає в умовах глобально-регіональних процесів інтеграції (фактор глобально-регіональної кроскультурної взаємодії).

Висновки. Таким чином, держави є основними суб'єктами міжнародного публічного права в силу об'єктивних закономірностей історичного процесу, що на сучасному етапі знаходить зовнішнє вираження у міжнародно-правових нормах, але на сучасному етапі муніципально-правового розвитку органи місцевого самоврядування стають важливим чинником успішної реалізації зовнішньої політики держави, сприяють виконанню державних функцій у сфері міжнародної політики. Крім того, участь органів місцевого самоврядування у міжнародному співробітництві сприяє становленню якісно нової суспільної свідомості територіальних громад та їх членів, нової системи цінностей, яка заснована на подоланні стереотипів, що склалися ще за радянських часів, космополітизації та глобальному загальнолюдському підході.

Список використаної літератури

1. Муніципальне право України : Підручник / В.Ф. Погорілко, М.О. Баймуратов, Ю.Ю. Бальций та ін. – 2-ге вид. дон. – К.: Правова єдність, 2009. – С.138-139.
2. Совет Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=peresFondateurs&l=ru>
3. Всесвітня декларація місцевого самоврядування: прийнята в 1985 році на XXVII Всесвітньому конгресі МСМВ, Ріо-де-Жанейро, Бразилія. – МСМВ, 1985. – 6 с.
4. Муніципальне право України : Підручник / В.Ф. Погорілко, М.О. Баймуратов, Ю.Ю. Бальций та ін. – 2-ге вид., доп. – К.: Правова єдність, 2009. – С.156.
5. Див.: Предварительный проект Всемирной хартии местного самоуправления ООН 1999 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=916783&Site=COE>
83. Енгибарян Р.В. Конституционное право : Учебник для вузов/ Р. В. Енгибарян, Э. В. Тадевосян. – М.: Юристъ, 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru/konstitucionnoe-pravo-1/230.htm>
6. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні : підручник / авт.-упоряд.: В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, О. С. Ігнатенко та ін. ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К.: НАДУ, 2010. – С. 279 – 308.
7. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран : учебник/ В. Е. Чиркин. – М.: Юристъ, 1997. – С. 312 – 313.
8. Енгибарян Р.В. Конституционное право : Учебник для вузов/ Р. В. Енгибарян, Э. В. Тадевосян. – М.: Юристъ, 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru/konstitucionnoe-pravo-1/230.htm>
9. Камінська В.Н. Місцеве самоврядування : теоретико-історичний та порівняльно-правовий аналіз/ В. Н. Камінська. – К.: КНТ, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15290527/pravo/istoriya_rozvitku_mistseвого_samovryaduvannya_ukrayini#689
10. Доклад «Наше глобальное соседство» Комиссии ООН по глобальному управлению и сотрудничеству, 1995. – ООН, 1996. – 620 с.
11. Барабанов О. Н. Глобальное управление (global governance) / О. Н. Барабанов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://flot3000.com/ru/file/17672>

I. V. Polshchikov

INTERNATIONAL COOPERATION AS THE IMMANENT FUNCTION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

The article deals with the essence and forms of implementation of international cooperation of local self-government bodies. The concept of immanent competence of local self-government bodies in the sphere of international cooperation is offered. The hypothesis about the existence of the international legal personality of local self-government bodies in the current conditions of legal globalization and European interstate integration is analyzed.

Key words: municipal law, local self-government, modern municipalism, municipal power, municipal human rights, decentralization.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

**РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ
«ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ: ПРАВО»**

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем права. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток правової науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом відповідального редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхиляти статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання

відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чий матеріал він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері права та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а відповідальному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається **до 10 травня**.

Набір статей до друку у листопаді відбувається **до 20 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 10 травня і 20 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без

використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliterationsia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищепа

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст

статті

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Список використаної літератури

1. Патlachuk В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachuk // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rol starshynskykh rad u kadrovii politytsi Hetmanshchyny / V. N. Patlachuk // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya : Pravo. – 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34

2.....

.....

3.....

.....

Стаття надійшла до редакції __. __.20__

В. Prishchepa

MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyses the processes of their genesis and

development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.

Додаток 1
(зразок)

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
Українською мовою	Патlachук Віталій Володимирович – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
Російською мовою	Патlachук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
Англійською мовою	(Вказати відомості англійською мовою)
Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса	(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

«___» _____ 20___ року, _____ / _____
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО
2018, ВИПУСК 16

УДК 34(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право
/ гол. ред. К. В. Балабанов ; відп. ред. серії М. Л. Шелухін. – Маріуполь :
МДУ, 2018. – Вип. 16. – 170 с.

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:
Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін
Відповідальний секретар – к.ю.н., доц. Є. В. Годованик

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)52 82 43, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net

Редакційно-видавничий відділ Маріупольського державного університету
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129,
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4930 від 07.07.2015
Тираж 150 примірників. Замовлення № 003/19